

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1968

A TARTALOMBÓL

DALLOS ATTILA
BALETT-NOVELLÁJA
ECK IMRE:
GONDOLATOK
EGY ÚJ BALETTBEMUTATÓ
ELÉ

KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL:
SZINEK EGY ARCON
LÁZÁR ERVIN:
VERÉB A JÉZUS SZÍVÉBEN

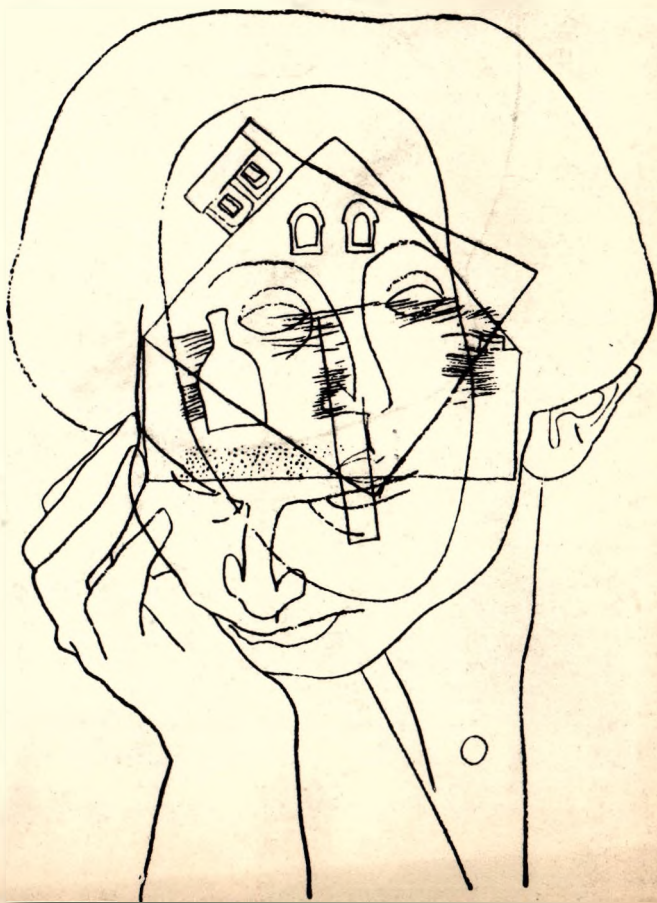
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS,
DEMÉNY OTTÓ,
EÖRSI ISTVÁN,
PÁL JÓZSEF,
VASVÁRI ISTVÁN VERSEI

POMOGÁTS BÉLA:
CSERES TIBOR

KISS FERENC:
A „SZEPTEMBERI ÁHÍTAT”

MOSZKVAI LEVÉL

FRANCIA KRÓNIKA

SZÁMUNK SZERZŐI

**BAJOMI LAZÁR ENDRE
BÁRDOSI
NÉMETH JÁNOS
DALLOS ATTILA
DEMÉNY OTTÓ
ECK IMRE
EORSI ISTVÁN
KÁLDI JÁNOS
KEMSEI ISTVÁN
KISS FERENC
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LAZÁR ERVIN
NAGY L. SÁNDOR
ORDAS IVÁN
PÁL JÓZSEF
POMOGÁTS BÉLA
SZEDERKÉNYI ERVIN
SZESZTAY ZSOLT
TAXNER-TÓTH ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
VASVÁRI ISTVÁN**

KÉPEK:

**BORSOS MIKLÓS
ECK IMRE
GOMBÁR JUDIT
KÁDÁR BÉLA
SUGÁR ANDOR
URBÁN GYÖRGY
VAJDA LAJOS**

KÁDÁR
BÉLA

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1968. MÁRCIUS

TARTALOM

PÁL JÓZSEF: Az ég alatt (vers) - - - - -	195
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Színek egy arcon (kisregény, I. rész) - - - - -	197
DEMÉNY OTTÓ versei: Jeanne d'Arc, Dolgom szerint, Mint fel- hőkből a Nap - - - - -	210
DALLOS ATTILA: Glória (balettnovella) - - - - -	212
ECK IMRE: Gondolatok egy új balettbemutató elé - - - - -	221
EÖRSI ISTVÁN versei: Ballada, Éjjel, verandán - - - - -	224
KÁLDI JÁNOS: Világít egy óriási hegyvonulat (vers) - - - - -	225
LÁZÁR ERVIN: Veréb a Jézus Szívében (elbeszélés, II. rész) - - - - -	226
VASVÁRI ISTVÁN versei: Vigasz, Szilánk - - - - -	241
KEMSEI ISTVÁN: Elégia (vers) - - - - -	242
ORDAS IVÁN: Regőlyi változások (II. rész) - - - - -	243
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei: Értelmetlen iszonyat, Fény és árnyék - - - - -	249
POMOGÁTS BÉLA: Cseres Tibor - - - - -	250
KISS FERENC: A „Szeptemberi áhítat” (tanulmány) - - - - -	257
NAGY L. SÁNDOR: Moszkvai levél - - - - -	266
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika - - - - -	270
TAXNER-TÓTH ERNŐ: Színházi levél Budapestről - - - - -	276
SZEDERKÉNYI ERVIN: Jegyzetek a Zrínyiről - - - - -	281
SZESZTAY ZSOLT: Kodály-bemutató Pécsen - - - - -	283
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle - - - - -	287

K É P E K

BORSOS MIKLÓS rajzai - - - - -	196, 209, 211, 249, 265
ECK IMRE vázlatfüzetéből - - - - -	-194, 213, 220, 223
Részlet BURMEISZTER balettjéből (fotó) - - - - -	267
A boritón VAJDA JÁNOS (1. o.), KÁDÁR BÉLA (3. és 4. o.) és SUGÁR ANDOR (2. o.) rajzai, a pécsi Modern Magyar Képtár új szerzeményei.	

Mű mellékleten

GOMBÁR JUDIT jelmeztervei
és URBÁN GYÖRGY díszletterve
a Pécsi Balett új bemutatójához

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefón: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefón: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodatójánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk száma 60 068. Készületi előfizetési csekk száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámúára.

68-381 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Az ég alatt

a tenger ég legfenekén
 Az éggé törpült végtelen alatt
 A tengervégtelenség föld-zátonyán
 Megkötve születéssel és megkötve halállal
 Két pont közötti egyetlen egyenesen
 Az Idő másodperceit számlálva
 Fényéveket és csiga-millimétereket
 Formákká kövesedett sziklatömbű szokásokkal
 Hánykolódva a ma horgonyláncain
 Élünk mi holnapért nemzettek
 Nem a másé önmagunk szégyene
 A szétvert út öncélú piramisok
 Facsarjon akár a napból meleget a magány
 A magány csak jégtal csigaház
 Jégtal csigaház másodperceit
 Számlálva a ma horgonyláncain
 Élünk mi holnapért nemzettek

Hullatolttűvön hollóraj kiált

Szakadék szélén keselyű

A csiga házába bebújik

Ki szab az önzésnek határt

Csak aki szétoztotta önmagát
 Az ég alatt a tenger ég legfenekén
 Az éggé törpült végtelen alatt
 A tengervégtelenség föld-zátonyán
 Két pont közötti egyellen egyenesen

Vágd le sárkányod hetedik fejét
 S leszel legkisebb a királyfiak közül

Gögös örült ki nézi tétlenül
 A loccsanó pikkelyzuhanást
 S a cinkos tekintet zöld pillogását
 Mikor a szív és érdek között megosztott beszéd
 A horizontot homokszavakkal szórja be
 Hogy a látó szemet sivársággal rontsa meg

*Homokszavakkal beszórt horizonton
Hullatoltzagú hollóraj kiált
Szakadék szélén keselyű*

A csiga házába bebújik

*Csak aki szétosztotta önmagát
S levágta sárkánya hetedik fejét
Az ég alatt a tenger ég legtenekén
Az éggé törpült végtelen alatt
A tengervégtelenség föld-zátonyán
Két pont közötti egyetlen egyenesen*

A tagadás üveggyümölcse széttörik

BM
468

BORSOS MIKLÓS rajza

Színek egy arcon

A jó hírt az öreg professzor hozta. Mihelyt az állomásról hazaérkezett, ahogy volt – kalapban-felöltőben – a telefonhoz sietett és felhívta az Intézet igazgatóját:

– Maga az Bodor elvtárs? Itt Szentgallay. Mondja, most éppen milyen viszonyban van a személyzetissel?

– Maradéktalanul együttműködünk a problémák frontján.

– Örvendek. Tegnap ugyanis tárgyaltam Papp András professzor úrral. Hajlandó Intézetünkben dolgozni... Hallottam, mekkorát nyelt, de úgy van, ahogy mondom. Az utazás megviselt, az Intézetbe csak holnap megyek be, azért hívtam fel, hogy egyetlen percet se veszítsünk. Egy ilyen kiváló szakembert bárhol szívesen foglalkoztatnak. Ő egyelőre csak annyit határozott, hogy a szülővárosából elköltözik...

– De hiszen a legmesszebbmenően lokálpatrióta volt, már-már lokálsoviniszta.

– Holnap mindenről részletesen tájékoztatom. Egyelőre csak annyit, hogy szegény rettenetes idegállapotban van, úgy bánjanak vele mint a himes tojással. És intézzenek el helyette mindent. Viszontlátásra!

A kövérkés, szimatoló orrú, élénkszemű kis igazgató a készülék előtt maradt. Megnyomta a csengő gombját:

– Ennek utánajárok, felderitem minden részletében. Maga tudja, Matildka, hogy nem szeretem a titkokat.

A gyulladt szemű, visszeres lábú Matildka nem szólt semmit. Tudta, hogy a főnöke gondolkodik, tehát nem vár választ. Még néhány perc s Bodor már diktálta, kiket hívjon fel.

– Galinák elvtársnak pedig szóljon át, hogy legyen szíves, ne menjen sehova, jelentős ügyben akarok vele konzultálni.

Matildka ez utóbbi utasítást is feljegyezte, aztán leült a készülék mellé és tárcsázott-tárcsázott-tárcsázott.

Az utolsó beszélgetés után Bodor maga rohant át a személyzetishez. Hajtotta a szenzáció.

– Dr. Papp András az Intézet tagja lesz.

– Papp András? ... – tűnődött álmosan a személyzetis, majd felcsillant a tekintete. – Ja, az a vidéki tag, akit öt éve hiába próbálunk meggyőzni...

– Tíz éve! Mert én már azelőtt próbálkoztam, hogy maga hozzánk került.

– És jó az, hogy most hirtelen mégis jön? – hangzott a gyanakvó kérdés. – Emögött van valami.

– A szerencse van mögötte, Galinák elvtárs. Mert tudja, miért nem akart hozzánk jönni a Papp? A felesége miatt és a szülővárosa miatt. Mert ez az ember a geológiaián kívül csak a feleségét és a szülővárosát szerette. Most a felesége otthagya. Húsz évi problémátlan együttélés után elébe állott és azt mondta neki, nézd Bandikám, szép volt, jó volt, de elegendem volt belőled, mert beleszerettem egy négy-gyerekes bérelszámolóba. Az a gyönyörű asszony! Mit mondjak magának, egy királynő! Maga mit csinálna Galinák elvtárs, ha a felesége így viszonyulna a házasságukhoz?

A személyzetis behunyta a szemét s olyanformán vont vállat, mintha azt mondaná, hogy az ő felesége nem szereti a bérelszámolókat.

– A Pappot úgy mosták föl. Attól kezdve költözködni akar. Mindegy, hogy hova, csak el. Mit szól micsoda szerencse! A prof rákapcsolt. Most rákapcsolunk mi. Ez a maga dolga Galinák elvtárs! Értettem?

Az Intézet lebonyolította a formaságokat, elintézte a lakáscserét, rövidesen már csak a beiktatás volt hátra.

Az utolsó értekezleten Bodor kifejtette, hogy azt szeretné, ha Papp András, ez az „élenjáró elme”, a sorscsapás után úgy érezné, hogy az Intézetben elveszett otthona helyett új otthonra talál. A vezetőség abban egyezett meg, hogy az Intézet tagjait összehívják a kultúrterembe, ott a professzor üdvözlí az új munkatársakat és Papp Andrást is megkéri, hogy szóljon néhány szót. Egyszóval a fogadtatás ünnepélyes lesz.

Megtelt a kultúrterem. Négy órakor feltűnt az ajtóban az új tudományos munkatárs, fekete ruhában, fehér ingben. Nagy darab csontos, katonás testtartású férfi, minden mozdulata szinte tüntetően férfias, csak a szemében ködlött bizonytalanság.

Egy térképrajzolónő félhangon megjegyezte:

– Haláli klassz!

– Azt mondják, zabálja a nőket.

– Nyavalyát! A felesége azért lépett olajra, mert impotens.

– Micsoda?! – kapta föl szőke fejét Sárika. – Azt a férfit szeretném én látni, aki velem impotens!

Felállott az igazgató, néhány bevezető szó után felkérte Szentgallayt, hogy mutassa be az Intézet új munkatársát. Az öreg prof előbb méltatta Papp András eredményeit, majd értelmes hangon bejelentette, hogy most már nyugodtan megy nyugdíjba, mert tudja, hogy az Intézet megfelelő kezekben lesz.

– És most felkérem új munkatársunkat, hogy szóljon néhány szót az Intézet tagjaihoz.

A felszólalás sablonosan indult; – tervek, lehetőségek, hiányok, munkamódszer, célok, utánpótlás. Már-már unalomba fulladt a beszéd, mert Papp András túlságosan kitért a részletekre. Hirtelen megváltozott, a hang, a téma s a terem elcsendesült. Az új munkatárs magáról beszélt:

– Tisztelt munkatársaim, kötelességemnek tartom közölni önökkel, hogy magánszemélyként megszűntem létezni, vágyaim nincsenek, terveket nem készítek, reményeim eltemettem, egyszóval a magam életéről, mint ilyenről végképpen lemondottam. Ha materialista volnék, mint önök közül nyilván számosan, ebből az a további következmény származna, hogy az életet elvetem magamtól. Ezt azonban nem tehetem, mert vallásom tiltja. Maradék erőimet tehát a köznek áldozom, egyfelől az Intézet munkájának, másfelől a felebaráti szolgálatnak. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy munkatársaimnak, vagy azok ismerőseinek szakmai ügyekben éppúgy, mint magánügyekben minden időben rendelkezésre állok, nemcsak az Intézetben, hanem a lakásomon is, tehát bárki bármikor, bármilyen ügyben felhívhat. Éjszaka is.

Másodpercnyi szünetet tartott:

– Én ugyanis gyakorlatilag halott vagyok, de olyan halott, aki minden maradék erejével szolgálni akar a köznek.

Azzal dr. Papp András a dermedt csendben leült, üres tekintete átrepült a gyülekezeten, melynek minden egyes tagja rámeredt.

Elsőnek Bodor elvtárs tért magához, felugrott, vadul széttárt két karjával mintegy lerántotta a döbbenet leplét az összegyűltekről.

– Nagyon, nagyon köszönjük Papp professzor úr megnyilatkozását, mely előremutató töltésével mindnyájunk szívéhez szól. Csupán azt javasoljuk a professzor úrnak, objektív oldalról, hogy a szakmai segítséget munkaidőn belül eszközölje, a felebaráti segítséget viszont, melyet mi materialisták elvtársi segítségnek nevezünk, s ezt itt nem hallgathatjuk el, munkaidőn kívül gyakorolja. Abban a reményben, hogy Papp professzor úr egyetértését sikerült meggyőzőnöm, az ülést bezárom és jó munkát kívánok új munkatársunknak.

Taps. Kifelé menet a személyzetis az igazgató mellé furakodott:

– Ezzel jól bevásároltunk, Bodor elvtárs – súgta.

– Várjuk meg a végét – válaszolt idegesen az igazgató.

A térképrajzolók, csupa fiatal, nem éppen hízelgően nyilatkoztak:

– Micsoda ripacs!

– Álszent szemforgató!
– Majd a Sárika!
– Ide hallgassatok – mondta Sárika. – Ha egy hónapon belül két vállra nem fektetem ezt a gyászhuszárt, lenyelem a melltartómat.

Másnap megindult a harc. Napközben az intézeti tagok – elsősorban a fiatalok meg a nők – minduntalan bekopogtattak Papp Andrásához, ilyen vagy amolyan ürügygel, éjjel szinte megszakítás nélkül szólt a telefon a lakásán. Vértanúi türelemmel válaszolt minden kérdésre, adott meg minden felvilágosítást s úgy tett, mintha nem venné észre, hogy gúnyt űznek belőle. Ha segítséget kértek tőle, csakugyan megtett minden tőle telhetőt. A kellemkedő nőkkel kurtán elbánt, ha meghívták valahova, ha faggatták, miért oly kedvetlen, szokott szólamai valamelyikével védekezett: „én már eljegyeztem magam a halállal”, – „az én életem már csak látszat”, – „nekem már csak a sír a reménységem, egyetlen örömöm, hogy az igát húzom...”

Sárika nem egykönnyen nyugodott bele a kudarcba. Ismételten haladékokat kért, de hiába, minden támadását visszaverték. A sikertelenség nyilvánvalóvá vált, így aztán a térképrajzolók, akik előtt Sárika a megfontolatlan kijelentést tette, egy napon megjelentek a szobájában és ünnepélyes ábrázattal egy húsörlőt nyújtottak át neki.

– Ezzel mit csináljak? – kérdezte.

– Örölje meg vele.

– Mit?

A küldöttség vezetője szája elé tartott kezébe köhögött, majd megszólalt:

– Ez a húsörlő a térképrajzolók szocialista humanizmusának konkrét bizonyítéka. Egy kapitalista országban, ahol az ember az ember farkasa, hasonló esetben mindenki rideg jogi alapra helyezkedne s erről a alapról felszólítaná Sáríkat, hogy tegyen eleget fogadalmának és fogyassza el a melltartóját, úgy, ahogy van, itt helyben, ami tekintettel a kérdéses ruhadarabnak a rendeltetéséhez szabott mértékére, elkerülhetetlenül korai elhunytához vezetne.

– Ugyan ne marhaskodjatok!

– Szocialista társadalmunkban nincs helye az ilyen shylocki megoldásoknak. Azért jöttünk, hogy társadalmi munkában megőröljük, majd tojással, petrezselyemmel, rizzsel fasiozottként megsüssük a melltartót, hogy ilyenformán Sárika egészsége veszélyeztetése nélkül tehessen eleget ünnepélyes fogadalmának.

Ezzel az utolsó hullámmal a szenzáció végleg elcsitult. Közben eltelt egy év s az Intézet munkatársai megszokták dr. Papp András, aki úgy járt-kelt közöttük, mintha temetésre készülne, vagy onnan jönne. Ha napirendre nem is tértek fölötte, megszokták, hogy egy összetört világot hord magában s minden szava töredék ebből a világból s minden hangsúlya: – gyász.

Elöl a fiatalember, négy-öt fokkal mögötte a lány, szótlánul mentek föl a lépcsőn. A férfinak, mintha nagyon sürgős lett volna, a lány mozgását belső vonakodás fékezte. A lakásokból hangok áramlottak ki, a hangok közé hagymabűz, és rántászag keveredett.

Új volt a ház, a lakást, ahova beléptek, csak most kezdték berendezni: divatos rekamié, gyanús eredetű irodai székek s egy régimódi kis asztal. Rögtön az ablakhoz lépett, lecsurgatta a redőnyt, aztán megkérdezte a férfit:

– Ki megy a fürdőszobába?

Amaz valami nyomtatott füzetféleiben lapozgatott, szórakozottan intett, hogy menjen csak ő.

A lány sóhajtott mialatt elhaladt mellette, álmos rosszkedvvel végigmérte a fiatalembert. Úgy járt, mint aki ráunt a tulajdon testére. Háromszor is ráfordította a műanyag kilincset, míg az ajtó végre becsukódott. Néhány perc múlva megismétlődött a küzdelem.

– Micsoda trehányság! – dünnyögte a lány, meztelenül vizsgálta a kilincset, majd egy fokkal hangosabban a szokásosnál, rászólt a fiatalemberre:

– Mehetsz!

Kezében a füzet, szeme a füzetben, a férfi bement a fürdőszobába, rá sem pillantott a lányra.

A redőny résein betört a fény, s az árnyékkal szabályosan váltakozva becsikozta a padlót, a falat. A lány szórakozottan szemlélte a sávokat a testén, tömör combját fel-felemelte s nézte, miként fut föl rajta a csíkos minta. Kedvetlenül végigsimított a hasán, száját elhúzta, két marokra fogta a hájat, sóhajtott, aztán a csípőjét fogdosta, bosszúsán legyintett, vállat vont, ha hizik, hizik. Sétálgatott, nyújtózott, megint játszott a fénnel. Tekintete véletlenül a fiatalember táskájára esett, a szék lábánál állott, miután a füzetet kivette belőle, elfelejtette becsukni. Lábujjhegyre ágaskodva, messziről pillantott belé, valami csíkosat látott felül, alighanem pizzamát.

– Mikor jössz már?

Az ajtó rájárában feltűnt a férfi, meztelenül, szeme a füzetben.

– Utazol?

Bólintás volt a válasz.

– Mikor? – kérdezte a lány ingerülten.

Karóráját nem vette le, most rápillantott, elkomorult az arca.

– Holnap reggel... A baj az, hogy hülye vagyok a menetrendükhöz. Nem tudom, melyik busszal menjek, hogy dél körül át tudjak szállni... Te nem értesz hozzá?

– Nem. Hány óra van?

– Fél hat.

Krisztina a rekamiéhoz sétált, hanyatt feküdt, felpócolta a fejét, szórakozottan nézte a zebrai ábrákat a testén.

– Sereginé szabadságon van. Hogy menjek kiszállásra, ha nem kapom meg az indulási időket? – idegesen csörgette a menetrendet.

– És ma?

– Mi az, hogy és ma?

– Hogy érsz rá?

– Ja! – hangzott elnyújtottan. – Sanyiék hat után jönnek haza. Mondtam, ne nagyon siessenek, nekünk is maradjon idő. Hat után öt-tíz perccel mindenképpen el kell húznunk a csíkot.

A lány enyhén vállat vont.

– Nem baj, azért gyere.

– Mi az, hogy azért?

Krisztina helyett csinált a férfinak maga mellett, oldalt fordult, fejét a vállába fúrta. Hunyott szemmel, passzívan tűrte, amint a sima száraz tenyér fel-alá siklik a testén, figyelte, mint gyorsul a férfi lélegzete s forrosodik át a teste. Aztán a menyegyzetet látta, rajta a beázási foltok tenyészését, mely olyanformán hatott, mint valami absztrakt festmény.

Csakhamar a férfi is hanyatt fordult. Mindkettőjük kezében cigaretta, a füst belecsavarodott a csendbe.

– Te láttál már tengert, Gyuri? – kérdezte, de mindjárt folytatta, – persze voltál a keleti tengernél, de senkinek sem ajánlanád. Ugye, ezt mondtad? Akkor tanácsot sem tudsz adni.

– Miben?

– Van félretett pénzem, apu kiegészítené. Két szervezés fut, választhatok a bolgár meg a román tengerpart között. Még soha nem utaztam, nem tudom, hová érdemes inkább menni. Nem tudom a nyelvet, tíz napig meg se mukkanjak, az sem normális. Néha azt hiszem, legokosabb volna, ha a Balatonnál kötnek ki, ami biztos, az biztos, oda te is leugorhatnál...

Beledugult a szó, Gyuri szélesen kinyújtotta, majd behajlította a karját. A csillogó nikkal óra szembe ketyegett vele. A mutató a 12-höz közeledett, egyszerre ugrottak ki az ágyból. Krisztina percek alatt elkészült, a férfi vörös képpel bontogatta a bogot a cipőfűzőjén.

– A presszóba megyünk, vagy a kocsmába?

- Sehova se megyünk.
A lány hangja elnehezedett:
- Úgy beszéltek meg, hogy utána beülünk valahova. Nem emlékszel?
- Emlékszem - hangzott a válasz. - Csakhogy közben akadt egy kis mellékes.
Az istenit a kurva cipőfűzőjének! Kell a pénz.
- A pénz... - visszhangozta Krisztina.
Amint felpillantott, látta, hogy a lány az ajtó felé tart, könyökével a bordáihoz szorította a retiküljét.
- Mi van? Olyan savanyú a képed, mint a citrom.
- Megsavanyodtam - vont vállat a lány -, és már nincs kedvem az egészhez.
- Az utazáshoz?
- Nem. Hozzád.
A csinos képű, magas, karcsú fiatalember eddig csak amúgy félgözzel figyelt oda. Most megrázta a fejét, mint aki nem hisz a fülének. Arca még vöröslött a cipőfűzővel való küzdelemtől. Félkézzel a homloka elé rajzolt valami hieroglifát:
- Bepörögtél?
Szája körül undorodó fintor, a lány egy másodpercig latolgatta a választ:
- Sokszor elmondtam, nem figyeltél oda, nem ismételtem.
- Mit? - kérdezte Gyuri fenyegetően.
- Megállapodtunk, hogy akinek elege van, az odébb áll. Nem igaz? Nahát nekem elegendő van belőled és ezzel kész.
- Nem tartalak vissza! - kiabált Gyuri vörösén. - Minden ujjamra tíz olyat találok, mint te. De arra kényes vagyok, hogy magyarázatot kapjak.
Közbeszólás nélkül meghallgatta a lányt, aztán diadalmasan felkiáltott:
- Áhá, szóval belémszeretél, a testem nem elég neked, lelki életet is akarsz. Az elején azt hangoztattad, hogy kiégtél, többé sohasem leszel szerelmes és csak azért fekszel le velem, hogy gyorsabban múljék az idő.
- Ahogy mondtad, azért. És mit gondolsz, ha mindig rohanunk, akkor gyorsabban múlik az idő? Egy nyavalyát! Ha meg nem múlik, akkor mi a fenének feküdjek le veled?
Odalent tombolt a csúcsforgalom, a fékek fájdalmas nyikorgása, mint valami személytelen és mégis emberi jajgatás úszott az őrzőgőn rohanó tömeg fölött. Lefelé jövet nem gondolt arra, hogy ezek után mihez fog. Bénultan állott a ház előtt, egyszer jobb felé, majd bal felé lépett, tanácstalanul.
- Szevasz! Szevasz! - Sanyi és Bözsi köszönt rá.
- És Gyuri? - kérdezték.
- Elszakadt a cipőmadzagja - felelte s elindult balra, hogy a további kérdezősködést elkerülje. Előtte a zsúfolt, nyüzsgő utca. Minthogy arra felé indult, amerre a műhely esett, elment odáig. A kapu mellett a vicsorgó fogsor és az öreg neve. Ugorjon föl?
Tovább ödöngött, a kirakatokat nézte, nem kívánt meg semmit, egyik padon cigarettázott, a másikon az esti lapot futotta át. Hazafelé a villamosban valaki megfogta a fenekét:
- Tessék? - kérdezte szórakozottan és ösztönösen hátrább lépett.
Anyját a konyhában találta, vacsora mellett. Megörült, hogy nem kell egyedül lennie, megcsókolta, melléje ült. Anyja evés közben minduntalan a hajához kapott, elnyűtt, izzadt arca csupa idegesség s a mozdulat, amivel lehulló haját hessegette, kapkodó, befejezetlen.
- Sietnem kell - mondta s nyújtózkodva hátradőlt a székben -, különmunkát kaptam, az ördög vigye el és az isten áldja meg. Azért egy cigit még elszivok. Hát te miért vagy úgy elkenődve?
Nem várta meg a választ:
- Tudod is te, mi az leíró brigádban dolgozni! Akkor értenéd meg, milyen jó dolgozod van.
Közelebb hajolt a lányhoz, ruhájából sűrűn áradt az izzadtságsgazag.

– Krisztinka – kérlelte –, rakj be nekem indigót. Négy másolat kell. Jaj, az a rohadt gép olyan nehezen üti át.

Előkészítette az írógépet, a papirost, beállította a lámpát, felpócolta a széket váncosokkal. Anyját kinyaklott, kényszeredett testtartásban találta, két könyökét hátrafeszítette, fejét hátraszegte, ezzel egyensúlyozta a naphosszat tartó görnyedést. Krisztina feketét főzött.

– Mi bajod van? – kérdezte az asszony, miután nagyjából magához tért.

– Szakitottam a Gyurival.

Az asszony összezsápta két inas, eres, agyondolgozott kezét:

– Jézus, Mária! Most megint egyedül leszel! Miért vagy ilyen válogatós, a mai világban a legutolsó vacak kis férfit is meg kell becsülni! Mindjárt huszonhét éves vagy és sehol semmi, se férj, se barát! Miért rúgtad ki?

– Mert soha nem ért rá, mert...

– Áh! – legyintett türelmetlenül. – Örülj, hogy nem ér rá, mert annál borzalmasabb nincs, mint amikor egy férfi mindig ráér...

– Na, jól van – mondta később –, megyek, dolgozom. Apádnak mit mondunk, ha látja, hogy mennyire elkenődöttél?

– Hogy nem fizettek a túlóráért.

– Remek, remek! – helyeselt az asszony –, felháborodik, hogy ő majd megmutatja, de elhívják valamelyik betegéhez, elfelejti, azzal kész.

– Addig bemegyek az apu szobájába.

– A telefont add ki.

Régimódi, két szoba-cselédszobás lakás volt, az apja a belső, ő meg az anyja a külső szobában aludtak. Béla a cselédszobában. Éjszakáit többnyire a barátnőjénél töltötte, a szobát mégsem akarta a húgának átengedni.

Előbb körülnézett a kamrában, amit talált – baracklekvárt, gyulai kolbászt, kekszet, almát – tálcára rakta. Ledőlt a sezlonyra, a regényt ott folytatta, ahol az apja abbahagyta előző éjjel s közben eszegetett. Telefonbeszélgetés riasztotta fel, anyja hangja egyre magasabbra emelkedett. Felült:

– Nem kérem, én a Babakelengye kiszerező vállalatnál dolgozom... Nem, kérem a férjem nem szülész, hanem SZTK-orvos. Igen kérem, az beszél... Tessék már megérteni kérem, hogy a férjem nem itt dolgozik, itt én dolgozom... Várjon kérem!

– Segíts Krisztinka, ez a hülye nem akarja megérteni, hogy... – Beszélj csak vele, lehet, hogy nem is ő a hülye, hanem én hülyültem meg... apádat kereste, én meg azt magyaráztam neki, hogy apád nem dolgozik a Babakelengyénél... Jaj, de borzasztó!

– Anyu tévedett – mondta Krisztina, miután lebonyolította a beszélgetést. – Egy új beteg kereste aput, felírtam a számát.

Az asszony gyulladt szemei lázasan csillogtak, a szemgödrök sötétje még jobban kiemelte beteges fényüket. A hátizmait tornáztatta ismét a szokásos gyötrelmes mozdulatokkal.

– A szöveg miatt történt, mert az egész az ottani ügyekre vonatkozik, azt hittem, még bent vagyok. Az iszonyú ebben a mi tervgazdálkodásunkban, hogy mindig minden az utolsó percben kell. Ha ilyenkor nem vállalod, a következő különmunkákat az kapja, aki vállalta... Ha nem csinálom meg, kiesek a kegyeikből... Ez az, Krisztinka, ettől hülyül meg az ember idő előtt.

– Meddig tart még?

– Persze, szeretnél lefeküdni. Éjjel egy óra előtt nem leszek kész. Dőlj le a Béla szobájában.

Ott ébredt a pin-up görlok, sztárok, sportolók fényképeivel díszített szobában, a mennyezetről madzagokra erősített palackok lógtak le, cseppkőbarlangi hangulat. A fürdőszobából szuszogás, toporgás hallatszott – az apja: a szobából fuldokló köhögés, anyja most szívja az első cigarettát. Bátyja nem jött haza, kombinéban, bugyiban aludt, csak a harisnyáját húzta le.

– Krisztina hol van? – hallotta apja hangját. Kezében orvosi táska, a kopott, elnyűtt férfi benyitott, megcsókolta, a küszöbről gyengéden rámosolygott. Néhány perc múlva Krisztina is úton volt a műhely felé.

Ásítások között öltötte fel a fehér köpenyt s kötötte be a fejét, hogy a haját meg ne űlje a műhely pora. A gipszmintákban rózsaszín ínycsókák és fehér fogak, a csiszoló korongok átható sivatása. A helyére állt, s szó nélkül a munkájához látott.

Ebédszünet előtt az öreg magához hívta.

– Krisztina kérem, a Józsi bácsi nem jött be. Elvinné ezt a felső darabot Szentgallay professzornak az Intézetbe? Azért most, aranyom, hogy ha valami nem stimmel, legyen idő javítani.

– Szívesen Zsiga bácsi – mondta és a selyempapírba csomagolt protézist retiküljébe tette.

Ujjai között meg-megállott a golyóstoll, egy pillanat s máris tovább dolgozott. Gyűltek a pedáns gyöngybetűkkel telerótt cédulák, halmozódott a tudományos töke. A világ elmerült, az idő álltában fogyatkozott.

Ilyenkor többnyire már csak ő tartózkodott az Intézetben, az utcai zaj zavarta volna, a folyosóra nyíló ajtót kitárta. Asztali lámpája fénye rácsordult a zsíros műanyag kockákra.

Felkapta a fejét: – léptek közeledtek, bizonytalanul kopogó léptek. Előbb egy kíváncsian előrebillent fej jelent meg az ajtófélfá mellett, aztán maga a lány. Bal karjával szinte görcsösen szoritotta derekához a retiküljét.

– Bocsánatot kérek – szólalt meg. – A... a... professzor urat keresem.

– Tessék!

– Maga a professzor?...

– Az vagyok. Professzor.

A lány egy szakmai pillantással, mintegy fölbecsülte a férfi fogait, s a fejét rázta, hogy nem lehet, nem ő a professzor.

– Mit keres itt, kérem?

– Miért ilyen barátságtalan? Inkább...

– Ez egy tudományos intézet. Itt ilyen kései órában idegennek semmi keresnivalója nincs.

A lány kedvetlenül rángatta a vállát:

– Segítségre volna szükségem, maga pedig így beszél velem... Utálom ezt a nyomozói stílust.

– Segítséget vár? – a férfi ridegsége mintha fölengedett volna. – Kérem, én nagyon szívesen segítek minden körülmények között mindenkin. De miben?

– Szabó Zsigmond fogtechnikusnál dolgozom. A főnök ideadta ezt a felső darabot – ujjával könnyedén megérintette táskáját –, hogy vigyem el azonnal a professzor úrnak. Megmondta kinek, hova. Eltrehánykodtam a dolgot, úgy ahogy mondom. Összefutottunk egy régi ismerőssel, beültünk a presszóba. Csak akkor vettem észre, hogy a fogsor nálam van, mikor púderezkedtem. A tag nevét elfelejtettem, csak az utcára emlékeztem, meg arra, hogy valami intézetbe kell mennem. Ha a prof betelefonál és kiderül, hogy nem kapta meg a protézist, a göré úgy áthajít a túlsó partra, hogy integetni se jut időm.

– Maga izzad – jegyezte meg a csontos, magas, fekete férfi hosszú szünet után.

– Mert a Szabónál legalább jól keresek, ha már ezt a rohadt szakmát kell csinálnom.

Hosszú, fürkésző tekintet után a férfi megjegyezte, hangjában még benne rezgett valamelyes gyanú:

– A mi intézetünkben csak Szentgallay professzor úr...

– Ó az! Milyen hülye vagyok! Egy ilyen nevet elfelejteni. És a professzor úr itt van?

Gyászos fejcsóválás vezette be a választ:

– Ilyen kései órákban egyedül én tartózkodom az intézetben. Mindenki más a magánéletét éli. Nekem nincs magánéletem, én dolgozom. A maga ügyét pedig rendbe hozom, adja ide azt a protézist, holnap eljuttatom a professzor úrnak.

A lány megrázta a fejét s kérlelő tekintettel intett a telefon felé. Szentgallay ott-hon volt, a protézisről ő is megfeledkezett, ráér másnap.

– Valamiben lehetek még a szolgálatára?

– Ha adna egy cigit és leülhetnék, nagyon hálás volnék, mert az nem emberi, hogy kikészültem, amíg ebben a süket utcában szaladgáltam s a maguk intézetét kerestem.

Azzal a rideg, kellemetlen készséggel, ami jellemző volt rá, a professzor helyet mutatott a lánynak, megkínálta cigarettával, tüzet adott, maga bocsánatot kért, hogy a félbehagyott mondatot befejezze. A lány nézte, olyanformán, ahogy az ablakban könyöklő mindent megnéz, amit az utca látványul kínál; közönyösen, mert tulajdonképpen nem érdekelte, ugyanakkor kíváncsian, hiszen a gyászos külsejű, csontos férfi mégiscsak inkább felkeltette a figyelmét, mint a puritán berendezésű szoba, a helyenként rozsdásodó radiátor.

– Megyek – szólalt meg –, éhes vagyok...

Véletlenül a férfi ugyanakkor emelkedett föl.

– Végzett? Akkor lekísérhetne. Nem könnyű a maguk intézetében tájékozódni.

– Természetesen lekísérem...

– Mi a programja?

Ezt már a lépcsőn tudakolta a lány. Lemondó kézmozdulat jelezte, hogy semmi, ha csak azt a két üveg yoghurtot nem tekinti annak, ami otthon várja. A kapu előtt a professzor megkérdezte, hogy most merre. Szavaiban sem az nem volt benne, hogy ha a lány jobbra indul, akkor ő balra, vagy fordítva: vele tart, akármerre megy.

– Tulajdonképpen meghívhatna vacsorára... Csak azért, mert nagyon hülyén hangzana, ha én hívnám meg. Ahhoz még túl kispolgáriak vagyunk. Meghívhatom? Jobb volna így, mert botrányos sokat eszem, s ha más fizeti a cseht, gátlásaim vannak.

Egy legyintés megnyugtatta, hogy ennek semmi jelentősége.

A második bífsztek után s hogy a liter bornak már a végére jártak, Krisztina nyelve megoldódott:

– Nem vagyok rosszkedvű – magyarázta –, csak jókedvem nincs. Mitől legyen? Itt nagyon jó a túros palacsinta, rendelek egy adaggal, de attól sem leszek boldog. Az elégedetlen nők mind esznek, nem figyelte meg? Ha az ember eszik, gyorsabban múlik az idő, minél nehezebb a gyomor, annál könnyebb a szív. Sok problémám átettem már magam. Tiszta szerencse, hogy jó a gyomrom. Ennek a terápiának az a hátránya, hogy az ember hízik, mint a disznó.

Mint jólnevelt emberhez illik, a professzor tiltakozott.

– Ugyan, ne álszenteskedjék. Hát nem látta a fenekemet? Nézze meg, mekkora! És a hasam! Azt hiszi, normális ez? Olyan combjaim vannak, hogy egy díjbirkózót meg tudnék fojtani velük. Nem más a zabálás sem, mint a pia, a cigi, a morfium. Azzal, hogy az ember elnehezedik, a reakciói is megváltoznak, a reflexei meglassulnak, ami azt jelenti, hogy ami fáj, lassabban fáj, nem olyan élesen...

– Engem az evés nem vigasztal... – mondta volna Papp professzor úr, de ezt a mondatot sem fejezhette be.

– Csak az első tíz kiló nehéz, a többi magától jön... Gyűrűk a hasra, párnák a hátra, a combokra, a csípőre... S ami pénzbe ez kerül! Állandóan új ruhákat kell csináltatnom. Nézze, ne udvariaskodjék, fölösleges, majdnem húsz kilóval vagyok több a súlyomnál. Ha ezelőtt tíz évvel, mikor érettségiztem, azt mondják nekem, hogy huszonhét éves koromra ilyen kövér leszek, leköttem volna a tagot...

– Én is híztam...

Krisztina legyintett, hogy az nem számít:

– De így jobb, akár hiszi, akár nem. S amellet nekem még szerencsém van, nemcsak azzal, hogy keresek, jobban mint az osztálytársaim közül a legtöbb, hanem mert egy ilyen darab, mint a Szentgallayé, egy műfogsor, az hasznos, az emberi ér-

ték. Röhögni fog, de megtörtént, hogy a színházban rámköszönt valaki, a fele mosolygását én csináltam... A pocakját is. Nagyon megundorodik tőlem, ha rendelek még egy adag palacsintát?

– Nem látom az összefüggést a lelki béke és a palacsintaevés között...

– Lassan minden világos lesz, csak várja ki. Az ember az eredményeiben él, abban eléggül ki. És ezt vették el tőlünk, a munka eredményét. A többiekéről beszélek, a Margitkáról, aki jelentéseket másol naphosszat, olyan jelentéseket, amikről mindenki tudja, hogy szó sem igaz belőlük, s hogy senkinek nincs szüksége rájuk, Pistire, aki az estin végzett, állati erőfeszítéssel, s most könyvtáros, és egy pincében rakosgatja a penészes folyóiratokat, amelyek benne vannak a leltárban, de senkinek sem kellenek.

Hangja elakadt, maga elé nézett, az italtól, az evéstől, a heves beszédétől kigyúlt arca valahogyan megnyúlt:

– Találkozó volt... Érettségi találkozó... Megjelent Évike is. Ő orvos. Kocsija is van már. Hogy csinálta, nem tudom, de van. Én is orvos akartam lenni, gyerekkoromtól. Az apám orvos. Nem az életétől kaptam kedvet erre a hivatásra, mert ahogy apám él, nyomorult SZTK-orvos, aki becsületes és puritán. Hülyének fog tartani, hogy az apám példájával az orrom előtt orvos akartam lenni...

– Nem tartom annak, szerintem ugyanis...

– Le is hülyézhet, ha kedve van rá. Mert csakugyan hülye vagyok. Beletörődtem volna abba is, hogy nem lehetek orvos, mert ennyi és ennyi orvosra van szükség és én nem férek bele a keretbe. Minket így neveltek, volt tartalék-tervem. Évike borított ki az egyensúlyomból. Együtt jelentkeztünk felvételre. Évike nemhogy közepes, hanem az átlagon aluli. Liba. Még csak nem is csinos liba. Nem tudom, mennyi idővel a felvételi után, mikor már belenyugodtam, megyek az utcán, jön szembe az Évike, hogy őt felvették. Az agyamba szállt a sav. Szocialista összeköttetéssel. Azt hittem, ilyen már nincsen nálunk. Egy ilyen ludat rászabadítani a betegekre! Na, szia, mondta, és elhúzta a csikot. Volt már boxmeccsen?

– Kérem, tőlem minden durvaság távol áll.

– Láttam egy kiütést, bal horoggal. Így ütött ki engem az Évike. A pirulát azóta sem tudtam lenyelni. A találkozózn is azt mondta, na szia, csak éppen kocsin húzta el a csikot. Végre itt a palacsinta!

Némán, megfontoltan evett, vágta falatokra a palacsintát, lassan rágtá meg, lassan nyelte le a falatokat s ahogy evett, távolinak, megközelíthetetlennek látszott. Miután végzett, hátradőlt a széken, két böffenés buggyant ki a száján, mindkét kezét odakapta. Széles, kellemes vonalú arca zsirosan fénylett:

– Most maga beszéljen! – szólította fel a férfit.

– Én?! – Az egész csontos, kemény vonású arc visszautasítást fejezett ki, a baszus fenyegetően csillogott.

– Nekem nincs semmi mondanivalóm – folytatta aztán s a hangjával, szabadkozó kézmozdulatával iparkodott enyhíteni rideg viselkedésén.

– A barátságok azon alapulnak, hogy mind a két fél meghallgatja egymást...

– Barátság? Nézze...

Krisztina felemelte karját:

– Ne féljen, nem akarok semmit magától. Ha nem jövünk el ide, egyedül kellett volna hazamennem, kotorásznom a bűdös konyhában, hogy van-e valami kaja, ha ugyan eszébe jutott valakinek vásárolni. Az udvarról beáramlik a bűz, valaki mindig főz, mindenki mindig ugyanazt a hagymás rántást minden alá, talán még a reggeli teájukat is rántással főzik... Sok mindent össze-vissza beszéltem, de a lényeg az volt, hogy ez az este lekopjon a naptárról. Holnap aztán... Ki tudja, mit hoz a holnap? Az ember úgy tesz, mintha elhinné, hogy holnap másképpen lesz. Nyavalyát!

Mosolygott, kezét nyújtotta:

– Nagyon hálás vagyok, hogy átsegített ezen az estén.

Papp András alig érintette meg, máris eleresztette a lány kezét:

– Ebben a megvilágításban én is örülök az együttlétnek. Nekem az a boldogság, ha másokon segíthetek és mindig örülök, ha felebarátaim közül bárkinek szolgálatára állhatok.

– Mindig ilyen fennkölt?

A fekete fej szomorúan ingott jobbra-balra:

– Amit mondtam, komolyan mondtam. Életem egyetlen célja – a munka mellett, természetesen – az, hogy másokon segítsek.

– Na, ha magának a segítség a hobbyja, – mosolygott a lány, már odakint az utcán –, akkor marha nagy szerencséje van, mert rajtam annyit segíthet, hogy csak győzze.

– Allok elébe.

Állott is, hosszú, esetlen gyászpózna, teli aggatva a gyász rekvizitumaival.

– Akkor adja ide a telefonszámát, hogy felhívhassam, ha arra lesz szükségem, hogy valaki kihúzzon a vízből. Fogunk egy taxit. Merre lakik? Hazaviszem.

– Ezt a pesszimizmust – magyarázta a férfi a kocsiban –, ezt az esztelen és korával összeegyeztethetetlen pesszimizmust le kell vetkőznie.

Krisztina felkacagott:

– Épp maga mondja?

– Maga előtt ott áll az egész élet. Én viszont már régen két lábon járó hulla vagyok.

A kocsi megállt, Krisztina felnézett a kaptárszerű, színes vakolatú, színes műanyaglemezekkel díszített modern bérházra, az alacsony lakások mindegyike erkélyre nyílt, mindegyik erkélyen ugyanaz a kétszárnyú ablak, padlóig érő ajtó, nyomasztó egyhangú, kínosan ötlettelen ritmusban.

Hetekkel ezután Krisztina egy ügyvéd címét kereste a naptárában; nyomtalanul eltűnt, lapozgatás közben viszont ráesett a szeme Papp András professzor telefonszámára. Felhívta, otthon találta:

– Tessék! – a hang mély volt, öblös, bizonytalan és elutasító, riadt és szomorú, szintelen és fájdalmas. Hogy a nyomasztó hangulatot feloldja, Krisztina csicseregni kezdett:

– Mit gondol, ki beszél?

– Nem foglalkozom találós kérdésekkel.

A válaszban már benne volt a mozdulat, hogy a professzor leteszi a kagylót, a lány sietve megmondta a nevét. Egy másodpercnyi csend után a professzor megkérdezte:

– A palacsintas lány?

Az én színes kis egyéniségemből egyedül a palacsintaevés ragadta meg?

A készülék másik végén, mintha nagyot nyeltek volna:

– Kérem, mit óhajt?

– Ajánljon egy ügyvédet.

– Ügyvédre van szüksége? – a professzor hangja érezhetően átmelegedett. – Mit óhajt rábizni?

– Hosszú. Örökség, telekkönyv, s minden ami belefér. Majd szóban.

Amint belépett a vendéglőbe, azonnal észrevette, bár Papp András háttal ült a bejáratnak, egyenes derékkal, olyanforma kényszeredett merevséggel, mint a templomi székek. Előtte üveg Bambi.

– Ezt vitesse el, mert megbetegszem, ha csak látom. Egy férfi nem íhat ilyen lötytyöt.

A megjegyzésre valami megfeszíthetetlen mozdulat volt a válasz, amit mondani akart, elnyelte, ajka megrezdült, szemöldöke összefutott az értelmi erőfeszítéstől. Mindamellettt intett a pincérnek, hogy vigye el a Bambit, rendben van, bort isznak, ahogy a lány kívánja, de előbb tudni akarja, miről van szó.

– Pedig állatian éhes vagyok.

– Épp azért.

A család egy nemrégiben elhalálozott nagynénitől házat és telket örökölt a Balaton partján, a formalitások elintézésével Krisztinát bízták meg, mivel szülei nem értek rá, a bátyja pedig kereken visszautasította közreműködését.

– Majd én elintézem, – legyintett a professzor szinte vidáman.

– Azt mondják, hogy a mi hatóságainkkal egy ilyen ügynek a végére járni, felér egy hadjárat.

– A terület ismeretlen előttem. Bizonyos alkalmakkor az érdekelteknek személyesen meg kell jelenni, okmányokat aláírni stb. Minden egyéb az én gondom, és hálásan köszönöm, hogy megtisztelt bizalmával. Most pedig megvacsorázunk.

A lány figyelmesen nézte:

– Érdekes, ott az orra körül van valami, ami majdnem olyan, mint egy mosoly.

A professzor arca nyomban elkomorult, megcsóválta a fejét:

– Az nem lehet – mondta súlyosan, felemelte az étlapot, s eltakarta vele az arcát.

Több, mint két hónapba került, amíg az ügyet tisztába rakta, a telek Alsóörs közelében volt, onnan Tapolcára küldték, Tapolcáról Veszprémbe. Ott közölték, hogy igen, az ügy az ő hatáskörükbe tartozik, de Sipka elvtárs éppen kiszálláson van, a helyettese szabadságon, talán a hét végén tessék befáradni. A hét végén meszeltek. Lassan mégis kiderült, hogy a telek meg van terhelve, parcellázás idején pontatlanságok történtek, hogy az elhunyt egyetlen fia Kanadában van, azaz, hogy meghalt stb. A kutatónapjait a professzor kizárólag Krisztinának örökségének szentelte, a fordulatokról pedig esetről esetre tájékoztatta a lányt, mindig vendéglőben.

– Borzasztó, hogy mit lájsztolt – jegyezte meg Krisztina őszinte csodálattal az ügy lebonyolítása után.

– Nézze – felelte a professzor –, amikor megismerkedtünk és először vacsoráztunk együtt, maga megnyitotta előttem a szívét, s azt mondta, hogy ha eszik, könnyebben múlik az idő. Hasonlóképpen vagyok én is. Ha szolgálatot tehetek másoknak, könnyebben múlik az idő.

Eltűnődve pillantott át a lány feje fölött, gyászban úszó bizonytalan tekintete beleveszett a cigánymuzsika cikornyáiba:

– Megközelítőleg sem éreztem olyan jól magam az utóbbi időben, mint amikor Tapolcáról Pestre, Pestről Veszprémbe, Alsóörsről Tapolcára utaztam.

Krisztina előrehajolt, nagyon intenzíven kérdezte:

– De miért? Maga élvezi a bürokrácia tehetetlenségét?

– Gyerek – mondta lágyan –, nagy gyerek. Mit tud maga az életről?

– És az a rengeteg kárba ment idő?

– Gyerek – ismételte a férfi –, gyerek.

Többet egy szót sem lehetett belőle kihúzni.

Az örökséggel kapcsolatos beszámolóik rendszerezték kapcsolatukat. Hetenként egyszer, néha kétszer találkoztak, mindig ugyanabban a vendéglőben. Krisztina azonban egyetlen pillanatra sem érezte, hogy a kapcsolat állandósult volna. Egyszer, hogy valamin elérzékenyült, így szólt a férfinéz:

– Tudja, András, hogy megszerettem magát.

A férfi nagyon mereven, nagyon ridegen válaszolt:

– Kérem, a mi kapcsolatunk egyetlen alapja az, hogy maga alkalmat ad nekem a caritásra.

– Az mi? Nem tanultam latint.

– Ha lefordítanám, túl fennköltnek találná a kifejezést...

– Hogy magának milyen memóriája van!

– Van. Tehát a kapcsolatunk alapja, hogy én szolgálatokat teszek magának.

– Tudom. Dehát ezzel együtt jár, hogy hálás vagyok a szolgálatokért. Vagy ezt természetellenesnek tartja? – Azért szerettem meg, mert sok jót tett velem. A hála is egyfajta szeretet.

– Akkor rendben van. És most nincs valami feladata számomra?

Krisztina felkacagott, teliszájjal, pufókan:

– Legszívesebben megtanítanám magát a szakmámra, hogy maga járjon be helyettem a Szabóhoz gürizni. Oltári egy ilyen laboratórium, ahova csak néz, mindenünnen meztelen fogsorok vigyorognak magára. Efölött még mindig nem tudtam napi-rendre térni, pedig épp elég ideje gyúrom az ipart. Ahogy elképzelem magát a gép előtt, kezében Szentgallay prof fogsora . . .

Érzéketlenül hallgatta, a szeme meg sem rebbent, a szája meg sem rezdült, mindamellett figyelt. A lány jókedve valahogyan elvásott a részvétlen fogadtatáson, kacagása csakhamar erőltetettnek, mesterkéltnek hatott, ötletei kiapadtak.

– Tegyük fel – szólalt meg halkán –, hogy ellátom a munkáját a fogtechnikai laboratóriumban. Ezzel napi kilenc órát nyerne. Nohát, mire fordítaná azt a kilenc órát?

Széles mosoly, a széles arcon; szinte látszott, mint rajzanak elő az emlékezet mélyéről a szavak, mint állanak össze válasszá, valami olyasmivé, hogy „élném világomat”. A mosoly lehervadt, a vonások kiürültek.

– Enne? – kérdezte a professzor megfontoltan. – Plusz kilenc órán át enne? – ismételte most már olyanformán, mint aki megadja a kegyelemdőfést.

Sápadtan állott föl, a szája széle remegett, ahogy bejelentette, hogy hazamegy. Hirtelen perdült sarkon, mint egy kötéláncos lépegetett ide-oda az asztalok között, pörköltszag és söntésszag kóválygott körülötte. Kint szembecsapta az este.

Nem hazafelé indult – az anyja, amint a hátfájásával gyötrődik a gép előtt, a szeme ég, az apja, a bátyja! – Az undok konyha, a szűk udvar bűzfelhői! Találomra vágott neki az estének, az utca kietlen volt, kihalt, sivár, túloldalt vadul torlódtak a bérházak, hullám-hullámot követett.

Egy kapu alól, vagy egy mellékutcából egy férfi csatlakozott hozzá. Várta, hogy megszólítsa, hogy a szavakban feloldódjék a magány. A szavakkal együtt a lehelete is elérte. Üvölteni szeretett volna, hogy menjen, menjen, maga bűdös, hát hogy képzelei, hogy egy ilyen koszos trógerrel lefekszem. De nem merte felemelni a hangját, nehogy magára haragítsa a részegét.

Ismét üres volt az utca, az ostorlámpák hideg fénye egyenletesen bevilágította. A busz végállomásánál még nyitva állt a presszó. Bement. Ürmöst kért, oldalt iddógálta, két busz kalauznó mellett, a szemközti állóasztalnál, karcsú, belapított orrú fiatalember feketét szűröcsölt, a csésze fölött állhatatosan nézte. Az a típus, mint a Gyuri, olyan jóképű, olyan csirkefogó. Amúgy a szája sarkából elmosolyodott. A fiatalember odajött, megkínálta cigarettával, s miközben tüzet adott, megkérdezte:

– Egyedül?

Bólintott. Néhány mondat a szippantások között s tisztázódott, hogy tetszenek egymásnak. A fiatalember szeme tüzet fogott.

– Csakhogy én a szüleimmel lakom – mondta Krisztina bocsánatkérés formán. A fiatalember ugyancsak a szüleinél lakott, restelkedve vallotta be, s izgalmában újabb cigarettára gyújtott, tekintete mohón járt ide-oda a lány nyakán, vállán, a két tenyérynél meztelen területen, amit a ruha nem takart be.

– Menjünk – mondta nagyot nyelve.

– Menjünk! – felelte a lány kérdésformán. Tett egy lépést, de meggondolta:

– Még iszom egy pohárral.

Mihelyt a végállomás környékét maguk mögött hagyták, elhalt a zaj, kietlen csöndesség fogta őket körül. A fiatalember arról beszélt, hogy eleinte a sport révén próbált boldogulni, öklözés közben verték be az orrát, de reményei nem váltak valóra. Mialatt beszélt, nyugtalanul fürkészte a terepet. Berántotta a lányt egy sötét kapualjba, vadul nekiesett a szájának, Krisztina csukott szemmel merült el a csókolódzásban, csak akkor húzódott el, mikor a támadás java következett:

– Nem! Utcán nem lehet.

– Akkor! . . .

– Azt sem lehet.

Tovább csókolództak. Nagy ritkán suhant el egy-egy kocsí a szuroksötéten fénylő úttesten, ilyenkor megcsapta őket az olcsó benzin édeskésen fojtó szaga.

A Duna-part felé tartottak, a fiatalember a pályájáról beszélt, sokat nyögött, sokszor kereste a szavakat, Krisztina csak félfüllel figyelt rá:

– Ha azt a mérközést megnyerem, hol tartanék ma, kocsim volna, nemhogy lakásom. Pedig megnyerhettem volna... Ezt nemcsak én mondom... Nemcsak utólagos bölcsesség... Minden mérközésen van egy döntő pillanat... Több is persze... Ha én akkor... Ejtettek... Véglegesen ejtettek...

Megállottak a parton, a folyó felé lejtő lépcsők legfelső fokán. A víz alacsonyan folyt, felszínét a tulsó part fényei barázdálták, sárgán a villanylámpák, kékesfehéren a neonok. A széles mészkőlépcsőkön párok ültek, amerre elláttak jobbra és balra, mindenütt, sötét, egybefonódó foltokban, többnyire mozdulatlanul... A tulsó parton fekete pontoknak látszottak, egyik másik a legalsó lépcsőfokra húzódott s úgy hatott, mint a fehér mészkőre felcsapó fekete víz hullám. Félóránként, negyedóránként éles reflektorfény söpört végig a lépcsőkön, feléledtek a minták a színes blúzokon, felizzottak a fehér ingek, a szőkék haja egy másodpercre fölaranylott. A kocsni nesztelenül távolodott, mint ahogy nesztelenül közeledett.

A fiatalember kézenfogva vezette Krisztinát a kiszemelt helyre. Ahogy lefelé mentek, erősödött a víz szaga, erősödött a csobogás a parton...

– Öt éve járok vele... Tulajdonképpen így van jól... Ebben állapotunk meg... Nagyon sajnálom... Azért nem könnyű...

Mialatt beszélt, keze gépiesen járt ide-oda a lány testén.

– Na, nem bánom – szólalt meg az ellágyultan –, nem bánom.

(Folytatjuk)

BORSOS MIKLÓS rajza

Jeanne d'Arc

*Nem vagyok hős. A hangok szólítottak
s indulnom kellett kardot, vértet öltve.
Hogy királyom lett végül a dauphin?
Kisgyerek marad számomra örökre.*

*Fehér, puha, de amúgy kedvesarcú.
Nem volt fölötte hatalmam soha.
Ő ott maradt biborba öltözötten,
engem várt vérrel s lánggal a csata.*

*Már nem is a harc dühödt képzele,
de a tudat, hogy el kell üzni őket.
Szenvedélyes vágy, el nem oltható
– újra szabadnak érezni e földet.*

*S úgy térni meg szelíd jószágaimhoz,
de bitó vár és olajlucskos ágak.
Kik ölnek meg? Mért kell elégnem?
Hozzám a hangok már el nem találhatnak.*

Dolgom szerint

*Félelmeket nem az irigy homokból
minden lágy érintésre kipergő tűskék
– némán csak tehetetlen lázam karistol
arcomra rőt heget
hajamba ősz ezüstjét*

*elmérged a piszok a bőr alatt
a vérben
de mérges szóval ők
nem ütik át a bőröm
kedvem szerint csak dúdolnék a vészben
dolgom szerint e versen tépelődöm*

*ők résen kulcslyukon
apró titkokra lesnek
én nyitott szemmel távoli terekre
legyen az övék amit megvetek
a számukra oly fontos
hitvány szerencse*

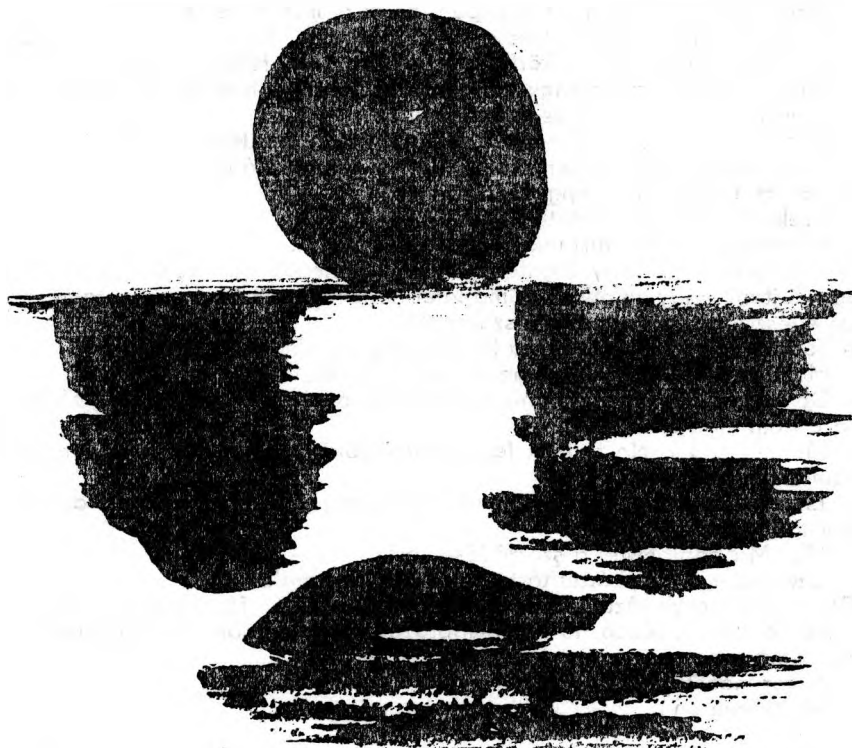
Mint felhőkből a Nap

*Kibomlasz ruháidból,
mint felhőkből a nap.
Ez a kinyújtott kéz az én kezem.
Megvilágítod, mint a tárgyakat.*

*Ne számláld vissza éveinket.
Nem jutsz a kezdetig.
Ne bontsd percekre az időt,
örömünk napjait.*

*Hisz itt minden határtalan
s ha eldarabolod
– közénk lopakodik a rossz.
Veszélyesen susog.*

*Hagyd az estét beteljesedni.
Legtisztább álmomat.
Már érik forró kezeimben
a végső mozdulat.*

BORSOS MIKLÓS rajza

Glória

*Balettnovella**

Két perccel tíz előtt lépett be az elsüllyedt katedrálisba. Csao, csao – csaholta körül a lányok köszöntése. Mosolyogva lóbálta meg bal kezében a fehér gumiharist. A csivitelés lehalkult. Cseppet szétálló lábfejjel sietett a padhoz és ledobta nercbundáját. Nyikordult a zongoraszék. A mészter tapsolt. A lányok átszaladtak a főhajón. A rúd közepét szabadon hagyták. Ez az ő helye volt. Beállt. A mészter kezdhetett.

– Két demi plie, egy grand plie, relevé és hajlás. Az első pozícióban előre, majd hátra, aztán kidőlés. Az ötödikben kihajlás. Tessék!

A zongora bevágott. Az emelet magasságban húzódó ablaksor mögött – valójában egy elhagyott mellékutca járdaszintjén – a világra terpeszkedett a tavaszi fény. Itt lent a talpuk ütemes húzása neszezett a padlón. Egy francia újságíró nevezte egyszer ezt a balett-termet elsüllyedt katedrálisnak.

Később a lányok sebes lélegzetvétele is hallatszott. Többnek megfényesedett a nyakatöve. Benne csak most indult a bizsergető áramlás. Amikor fordultak, tenyerével a földre tapickolt. A talpától fehérő kolofóniumba. A fenekéhez törölte és rámarkolt a rúdra. De már a kihajlás mélypontjának örömét kereste.

– Senki, semmi! – harsant az ajtóban a direktor hangja. – Csak dolgozzatok!

A lányokkal szemben, a tükörfal előtt elhúzott egy fekete árnyék.

– Róma összes feszületének minden lábsebére! – tartotta az öreg magasra a gumiharist. – Édességem, csak nem kell ez?

– Nem! – förmedt rá Glória, és azonnal érezni kezdte a bokáját.

Az öreg megkönnyebbülten ereszkedett a nercbundára.

A mészter szavára középgyakorlatra gyűltek.

A direktor Glóriához sietett.

– Édességem, mikor tartunk bemutatót?

– Megmondtam, hogy legalább másfél hónapra van szükségem. Megint el akarod felejteni, hogy az opera primabalerinája nem a szeme meresztgetésével, hanem az egész lényével formálja a szerepét?

– Tudod, hogy a lehetőséghez képest teljesítem a kívánságaidat.

– Most az a kérés, hogy ne zavarj a gyakorlatot.

– De napok óta az asztalomon fekszenek a plakát és meghívó kefelevonatai. Csak a dátum hiányzik róluk.

– Megmondtam. Ne tartsuk fel egymást fölöslegesen. Ha nem vennéd észre, negyvenen állunk. Kihülök!

– Ebben a teremben én döntöm el a lépéssorrendet. Most a dátum az első lépés. Korábbi időpontot mondj!

– Ma! Ma bontom fel a szerződésemet!

– Ötvenezer dollár kártérítést fizetsz a színháznak.

Glória váltakozva rázta a lábát. Férje, Bellanzoni professzor a város leghíresebb nőgyógyásza volt. A táncosnő néma lábrázása hirtelen sok mindent jelenthetett. A direktor támadott.

– Mikor menstruálsz?

– Mit tudom én...

* A Pécsi Balett áprilisban bemutatásra kerülő új táncdrámája a novella alapján készült.

– Glóri, te valóban nagy művész vagy. Marita! – fordult a zongoránál tétlenkedőkhöz –, hozd be az öltözőből a művésznő retiküljét.

A lány elszaladt. Glória a hátára kapta a bundáját és a tükörfalnak támaszkodott. Gyűlölte a fel-alá sétáló direktort. Régóta tudta, hogy egyszer összecsapnak. Úgy, hogy egyikük belebukik. Végleg. Eddig mindig a direktor nyert. De mind több félelemmel.

– Két hét múlva jön meg! – csapta össze a noteszét Glória.

– Négy hét múlva bemutató!

– A darab meg fog bukni!

– Veled soha.

Glória a padra vágta a bundáját, a retiküljét és a lányokhoz sietett. A direktor a telefonkagylóért nyúlt.

Éppen entrechat six-t ugrottak, mikor berobbant a terembe Alfredo, az első táncos. Gyakorló-ruhában.

– Jönnek a villogószemű sakálok!

Glória megmerevedett, a direktorra nézett, de Alfredo sürgette.

– Húzd le a lábmelegítőket.

Újra nyílt az ajtó és megjelent a professzor öles alakja. Otthonosan ráfordította a kulcsot a zárba, intett a lányoknak, a feleségéhez sietett és a Herren Journal címlapjáról vett mosolyával kezét csókolt. Glória kis híján a fenekéhez törölte a kézfejét. A szőke göndörhajú óriás, ezüst alpakka öltönyében már a direktorral kezelt.

A vasajton vadul dörömböltek.

– Mi ez az örzöngés? – támadt a táncosnő Alfredóra.

– Tegnap délben az öreg felhívta a szerkesztőségeket, hogy négy hét múlva balett-bemutatót tart. Ma tizenegyre rendelte ide a riportereket. Glóri, az istenért... valami bajod van? – Az első felvonás záró kettősét! – ordított a zongoristának.

A zenére Glória lépett és belemosolygott a vakuk villanásának pergőtüzébe. Az emeléseket Alfredo hosszan kitartotta. Aztán pózba álltak. A férfi elhátrált. Glória egyre mosolygott. A szemébe robbanó fényektől félig vakon észrevette, hogy a direktor elzavarja a túl közel kíváncsiskodó lányokat.

– Marita! – kiáltotta a táncosnő.

Valaki vadul áttört a riporterek gyűrűjén. Glória intett és a lány boldogan térdelt a lábához. Újra villámlottak a gépek.

– Uraim, uraim! – tépte át a zenét és a fényáradatot a direktor hangja.

Egyszerre minden elsötétült. Glória a rúdba kapaszkodott. A direktor, a professzor és a férfi partner körül zsongtak a riporterek. A lányok éhes kiskutyaként furazkodtak közéjük.

Glória hirtelen balra kapta a fejét. A sarokban egy fiú állt és őt bámulta. Ujjára fűzött zakója a földre omlott és fényképezőgépe elfelejtetten csillogott a gyomrán. Az asszony megborzongott. Hirtelen érezte, hogy melle van, hogy a karja és a lába meztelen. Ez a balett-teremben még sosem fordult elő. Másutt is régen. Zavarba jött és a lábánál ülő Marita fejére tévedt a keze.

– Igaz, hogy soha nem nyilatkozik a sajtónak? – hallotta a fiú hangját.

Bólintott.

– Nem szabad így bezárkóznia. Vagy nagyon becsaptuk?

Glória elfordította az arcát és másra koncentrált. Vajon azért szólította éppen ezt a Maritát magához, mert úgy mondhatta ki a nevét, hogy a mosolya közben torzítatlan marad a fotósoknak? Vagy azért, mert Maritának köztudottan csúnya lófara van?

A négyszögű termet gyapjas, melegsárga szőnyeg borította. Glória meztelenül hasalt a sarokban. Jobb könyökét maga alá húzta, és az ablaksor alatti márványlépcsőn hűsítette az arcát. Meglátta a földre dobált férfi öltöny szürke kupacát és elmosolyodott. A tetejébe hajított fehér ing egyik karja feléje nyúlt. A fiú poharat koccantott a lépcsőre. Ő belekortyolt. Tekintete megpihent az előtte térdelő kamaszos meztelenségén, de kedves szürke szemét elkerülte. Félt. Attól félt, hogy a fiú nem tudja befogadni az alkonyóra puha csendjét. Hogy a saját hangját akarja hallani.

– Te... – szólt rá halkán –, én nem tudok dorombolni, te pedig légy szíves ne kukorékolj.

– Jó.

– Tele a szemed kíváncsisággal, kérdezz.

A fiú mögéje csúszott és Glória meleg talpára engedte az arcát.

– Miért éppen engem választottál ma délelőtt a balett-teremben?

– Mert embertelen dolog, ha mindig rólam beszélnek és sohasem velem. Délelőtt dühös voltam és gyöngö. Te megérezted és szóltál hozzám. Megnyitlam.

– És?

– Ne komiszkodj. Csak nem képzeled, hogy udvarolni fogok neked?

– És?

– És megkívántál.

– Nem féltél, hogy csalódsz bennem?

– Benned? Magamban. Hogy becsukódom, mire ideérsz. Ha piszkos lett volna a lábad, ha egy rossz mozdulatot teszel, ha egyetlen szavadnak bántóvá válna a hangsúlya – már repülsz is.

– Ha nézlek, vagy érintelek, kisportolt diáklányt érzek. Ha hallak, egy bölcs vénasszony leckéztet. Minden férfinak ilyen összerakhatatlan vagy?

– Csak igényes. A gyöngeségemet is szépnek szeretem.

– Ilyen igényesen hogy lesz valakiből sztár? – fúrta a fejét a fiú Glória derekához.

– Vigyázz a hangsúlyodra – húzódott a balerina törökülésbe. – Belőlem úgy, hogy éppen nem akartam az lenni.

– Ezt rólad nem hiszem el.

– Tíz éve történt, hogy a Capitolium lépcsőjén forgattunk egy tv-filmet. A Bakkháns-nőket. Ria Venosta, az opera primabalerinája táncolta a főszerepet. Lehetett már negyven éves és olyan tökéletesen mozgott, hogy az már érdektelen volt. Érted? A direktor rendezte a filmet, és a színházban is rettentően únta Riát. De nem tudta kikezdeni, mert az öreg gép még egyre járt. Kifogástalanul. Első forgatási nap volt. Az egyik snitt után Ria ruháján igazított valamit az öltöztető. Egyszerre irtózatos sikoltás hangzott. Ria forogni kezdett mint a motolla, tépte le magáról a ruhát

és bőszerűen sivalkodva rohanni kezdett. Bugyiban, melltartóban, föl a széles barokk lépcsőn, amig el nem tűnt a Piazza del Campidoglión. Ria soha többé nem táncolt. Mondd, nem különös, hogy valakiből évek óta hiányoznak az idegek, a szív, a lélek és akkor egyetlen tűszúrásra fellángol és kiég? Olyan ez, mint amikor az akasztott férfi nyakán meghúzzák a kötelet és utolsó életmegnyilvánulása a pollutio? Szoborabbak voltunk, mint a mellvéden magasodó márvány Castor és Pollux. A direktor éledt lefelé. Mint a hullarabló kapta fel Ria ruháját és boldog vigyorral jött a kártyancosnók elé. Új főszereplőt keresett. A lányok kigyúltak a lehetőségtől. Kínálkozó mozdulattal buggyantották meg a mellüket és kibújt a combjuk a fátyol vágásán. Ismertem a főszerepet a próbákról. Lírai repdesés volt a légypapíron. Én nem vagyok odagio táncosnő. Ezzel a szereppel a kiugrás lehetősége sem ért el a tudatomig. Becsületes kis kezdő voltam. Amig a lányok a farukat rázták a főszereplőt kereső direktornak, addig én felültem a lépcsőkorlátra és harangoztam a lábammal.

- De a direktornak te tetszettél.
- Ugyan. Nem bírta elviselni, hogy únom őt és a feltűnést. Így az első tv-filmemnek nagy sikere lett, jó sajtót kaptam és címzetes szólótáncosi szerződést az operába.
- És házassági és egyéb ajánlatokat, csóztól.
- Pár hónap múlva valóban hozzámentem a professzorhoz. 19 éves voltam.
- Szeretted? A pénzéért?
- Nem... – nyúlt Glória a pohárért és elhasalt a szőnyegen. A fiú mellé. Könyököltek.
- Nem mondd?
- A hirtelen siker rohadt dolog. Az ember ráhajt, mint az alig kimosdott salentinai parasztlányok Brindisiben, az első húsz dolláros után.
- Meséld el...
- A színházban a fiúktól hallottam, hogy a direktornál valami party lesz. Engem senki nem hívott, de elmentem. Beszélgettünk és ittunk.
- Te a direktorral. És nem kellett neki.
- Mondd, mióta vagy te a lapnál?
- Egy éve.
- Naív vagy, mint Antonioni filmjében a fotósfiú. Mind többet ittam, mind árnyaltabb lett a világítás és egyre oldottabban közeledtem a direktorhoz. Egyszer csak odalépett a kanapéhoz egy férfi, lekent nekem egy pofont, fölkapott és vitt. Le a kosiba és magához. A professzor volt.
- Dehát...
- Ő tudta, hogy én sem értem. Amikor nevetve kifelé vitt, az ajtóban visszafordult velem, hogy lássam.
- Mit?
- Hogy csak férfiak vannak a lakásban, hogy már egymással táncolnak és a tőlem megszabadult direktor előre nyújtott karral indul Alfredóhoz. A férfi partneremhez.
- Ezért mentél hozzá a professzorhoz?
- Ezt te nem értheted. Akkor mentem hozzá.
- Most hol van?
- Az amerikai követségen tárgyal Garland professzorral, egy újfajta orális anti-báby-pilléről. Állítólag elég reggel bevenni. Utána.
- Te szedsz ilyet?
- Mi közöd hozzá. Különben nem szedek. Nincs mi ellen.
- Rosszul éltek?
- Kiválóan.
- Szégyelled bevallani, hogy boldogtalan vagy?
- A boldogság magányos érzés. Légy szíves, öltözz fel.
- Glória engesztelésül a kezét nyújtotta a fiúnak. Felhúzta és a karját lefogva magához ölelte. Hámozott fehér, félalma keblei a fiú csontos mellének feszültek, de ahogy a vágy megborzongatta, elhúzódott.

Köpenyben, papucsban támasztotta az ablakfélfát, mikor a fiú felöltözve hozzá lépett.

- Talán nem is voltál az enyém. Olyan idegen vagy.
- Igazából csak hatszáz embernek tudom magam odaadni. Egyszerre mindnek.
- Ez olyan túlhajtott táncosnői elképzelés.
- Inkább férfi szokás. Majd megtanulod.
- Te nő vagy, Glória.
- Ritkán. Olyan régen sírtam, mint egy férfi. Néha úgy vágyom megmelegedni.

De kivei? Nővel lehetetlen, férfival sem, talán csak egy kisgyerekekkel lehet. Aki nem akar semmit, csak meleget.

- Glória, én hiszek abban...

Főlnézték. A professzor állt az ajtóban. Fehér szmokingban. A kezében fémesen csillant valami. Sűrű lett a csend.

- Takarodj innen! – suttogta a professzor.

A fiú elindult feléje. Istentelenül nagy volt a terem. Sokat kellett lépnie. A válla belegörbült. Amikor a nyitott ajtóhoz ért, a fehér szmokingos óriás fordult a sarkán és tiszta erőből belerúgott. Hallották, hogy a fiú nekivágódik a folyosó falának. A professzor becsukta az ajtót.

- Nekem rendezted ezt a szcénát? – gyújtott rá.

Glória kibámult az ablakon.

- Részeg vagy? – jött közelebb a férfi.

A táncosnő tetőtől talpig végigmérte az elegáns óriást és újra a kert növekvő árnyaihoz fordult.

– Kérlek – támaszkodott a sublónak Bellanzoni –, ha legközelebb nem tudok behajtani a garázsba, mert egy számár lesz bekötve és az egész házban csípős izzadságszag terjeng, majd visszamegyek a klubba.

- Elvárom – bólintott az asszony.

A professzor a vázába hamuzott.

– Egyébként egy számárhajcsár még mindig elfogadhatóbb, mint ez a riporterecske.

Glória rápillantott és ez elismerés volt a kiváló arcmemóriáért.

– Ez kölcsöngéppel tekereg előtted a földön, hogy az isteni testedről egy fotót lophasson. Ez két pénzért eladja a szavaidat, amit közben a fülébe nyögtél. Hát férgekkel fekszel, hogy belédrágódjanak?

- Nem igaz!

– Nem vagy képes felfogni, hogy a világban körök vannak. melyek soha nem metszhetik egymást? Hogy te milliomos vagy nagykövet alatt nem fekhatsz le senkinek?

- Te nagyképű állat!

– Mert ismerem a helyemet a világban? Mert tudom, hogy ez csak addig illet meg, amíg itt állok? És ha kétszer elengedem magam, akkor már más áll itt és rám lép?

- Hát őrizd meg a korlátoltságodat, de engem hagyj ki belőle!

– Ha nem tudnád, ez a föld a korlátolt hímek világa. Te nő vagy és még szűkebb körben állsz. Tenyérnyi a köröd, ahol a két spicced elfér. És csak azon a talpalatnyi helyen vagy isten. De ott az vagy. És az isten nem ugrál.

– Csak a bálvány hiszi azt, hogy örökké áll. Még akkor is, ha a földszinten exkluzív angyalgyárat üzemeltet, az első emeleten számolja a pénzét és a második emeleten eltűr engem. Mert a hírnevemmel én is fizetek. Hát nekem ebből elég! Végleg!

A professzor eléje lépett és úgy vágta pofon, hogy Glória a szőnyegre zuhant.

Aztán a telefonhoz sietett és tárcsázott.

– Hallo, itt Bellanzoni! Kapcsolja azonnal Garland professzort. Jó estét professzor úr. A feleségem mégis beleegyezett, hogy pár hetet önnél töltssek New Havenben, az intézetben. Mikor indul a gépe? Helyes, akkor reggel hétkor várom a Fiumicinoin.

A szőnyegre dobta a kagylót, rágyújtott és kifelé indult. A terem kicsi volt neki. Legalább egy kilométer rálátást igényelt volna energikus léptekkel távolodó büszke hátának.

A bemutató hajnalán Glória irtózatossá fejfájással ébredt. Az elhagyott villa úgy terpeszkedett rá, mint egy hatalmas búra, melyből kiszivattyúzták a levegőt. Az ajtókat feltépvén menekült a hideg zuhany alá. Ivott egy pohár narancslevet, ingruhába, saruba bújt és kisietett a Pinciora. A galoppatoio-nál átvágott az elhagyott főúton és egy sétányon mind beljebb hatolt, a domboldal ritkás fái közé. Lehúzta a saruját és mezitláb szaladt át a harmatos gyepen. Bokrok övezte tisztáshoz ért. Ott két piros padot talált. Lihegve ereszkedett a belsőre. Alig csitult a lélegzete, mikor lépések közeledtek a kavicsos úton. Fel akart ugrani, hogy eltűnjön, de elkésett. A hibiszkusz bokrok szélén megjelent egy fiú és egy lány. Napszemüveget viseltek, fehér ruhát és a kezükben vékony fehér bot volt.

Glória szájára tapasztott kézzel meredt a közeledőkre. A vak pár a másik padhoz ért. A háttámlára akasztották a botjukat és összeölelkeztek. Álltak a hajnal zöld csendjében, világtalan fehéren és néha beleremegtek.

Glória szeméből szivárogni kezdett a könny. Alsó karjával a combjára dőlt, nehogy meztelen lábujjával egy kavicsot megmoccantson.

Ezen a nyáron minden szabadtéri fellépést lemondott. Szinte ki sem mozdult otthonról. A park medencéjében strandolt és olvasgatott. Augusztus 15-én este beállított Alfredo, a partnere. Ragyogó mosollyal járult a hintaszékhez és csókolta kezét Glóriának. Titokzatos szótlanúsággal nyúlt az aktatáskába és pillanatok alatt kosztümtervek színes rajzaival borította be a szőnyeget. Végül térdén nyújtotta át a szezon új balettjének szövegkönyvét.

Újra nyílt az ajtó. A direktor érkezett. Győzelmesen intett és a kosztümterveken átlábalva, fekete bőrmappát tett a művész nő ölébe. Az új szerződést, emelt gázszíval. Glória csokoládébarnán, nevető kék szemmel élvezte a néma pantomimet. Felemelkedett a hintaszékből, oldalt fordult előttük és várta a hatást. A két férfi értetlenül bámulta.

– Nem látjátok, hogy gyereket várok?

Azt hitték, megháborodott. Semmi sem látszott rajta. Mintegy végszóra kitérült az ajtó és megjelent a professzor öles alakja. A direktor és Alfredo ebben a pillanatban értette meg, hogy Glória igazat beszél. A nőgyógyász professzoron fehér orvosi köpeny volt. Kinyújtott karját a kilincsen tartotta.

Glória ringatni kezdte magát a hintaszéken és dúdolgatott. Aztán gondosan bezárta az ajtót utánuk, akár egy csinytevő gyerek, nehogy valaki visszajöjjön és elnéspángolja. Körbe táncolta a szobát majd pas de chat-val visszatért a hintaszékhez.

– Figyelsz te? – suttogta ringatózva. – Ha nem tudnám, hogy vagy, nem is hinném. Sose voltam még ilyen erős, jókedvű, ilyen fürge. Nem bántod a gyomromat, nem kívánok semmit, csak téged. Ilyenkor, ha elmennek, miénk lesz az egész világ. Kergetőzünk, bukfencezünk és kicsúfoljuk őket. És fogom a kicsike kezdetet, amíg elalszol...

Boldogabb kismamát nem hordott a föld.

Óvatosan megállította a hintaszéket és lábujjhegyen indult vele az ágyba. Közben megakadt a tekintete az asztalra dobott szövegkönyvön. Belelapozott, majd olvasni kezdte. A második felvonás utolsó jelenete lázba hozta. Az adenit rendőrségi fogda az örömlányokkal, mint színes madarakkal teli kalitka. Alszanak elhasználtan, részegen egyrakáson. Az utcáról behallatszik a szakállas agg arab koldusok egyhangú könyörgése. Némelyik elszunnyad, a többiek egy hanggal magasabban sírának. Akkor ő, a főszereplő vigyázva főlegyenesedik, átlépked az örömlányokon és táncolni kezd a rácson kívül sétáló rendőrnek. Végül egész testével a rácsra feszülve kínálja magát. Pas de deux a fogda rácsán. Amikor a vágyra gyújtott arab

rendőr nyitja az ajtót, hogy kiengedje, kint vijjogó szirénával érkező autó fékez. Az örömlányok felriadnak, rávetik magukat a szőkevényre és ő összeverve, meztelenül mászik a sarokba.

Glória úgy érezte, hogy ő lesz Európa legjobb kurvája.

A nők magakellető tuttíjának a tetőfokán hirtelen feltárult a hátsó ajtó. A professzor lépett a zárkába, fehér orvosi köpenyben. Az örömlányok könyörögve járulnak eléje, de ő csak int. Befelé, orvosi vizsgálatra. Utolsónak a terhes Glória lép elő, domborodó hasával. Egyedül ő kér bebocsátást a rendelőbe. Zokogva borul az orvos lábához, hogy szabadítsa meg terhétől. A professzor kinyújtott karja fehér vaspánt az ajtón. Beteg vagy egészséges? A közönségére már ártalmatlan. Egy terhes kurva senkit sem érdekel.

Glória verítékben fürdött, amikor felébredt. A hintaszék és a nyitott szövegkönyv között botorkált ki a szobából. A Via Venetón hajtott le a városba. A Drug Store-nál váratlanul a járdához kanyarodott. A tilosban hagyta a kocsit. Minden rendőr ismerte 74-4698 rendszámú, világoskék Morris Mini-jét. Az eladók köréje sereglettek. Ő az Anyák könyvét kérte. Büszkén állta a döbbszent tekintetek kereszttüzét. Az üzletvezető az ajtóig kísérte. Derűs kedvvel hajtott a fodrászhoz. A búra alatt a könyvet nézegette. Ez azt jelentette, hogy délutánra a fél város tud az eseményről.

A megbotránkoztatás örömetől kivirulva az operához fordult és lesietett a próbatérembe. Intett a sarokban püsmögő lányoknak és letelepedett a padra, a direktorhoz.

– Jól vagy, édességem? – kérdezte az öreg, intve a szemben táncoló párnak, hogy ne álljanak le.

Alfredo Placidiával próbálta Glória egyik kettőseit.

– Légiesebben! – pattant fel a direktor.

– Ne türelmetlenkedj! – lépett mellé Glória. – Láthatod, hogy Placidia alacsonyabb nálam. A dereka is rövidebb. Alfredonak lejjebből kell felhoznia. – Alfredo, ha szélesebb terpeszt veszel, könnyebb.

Az ismételt emelés jobban sikerült. A forgást követően volt egy gyönyörű póz, de Placidia túlságosan széttárta a karját.

– A lábaddal párhuzamosan! – szólt rá Glória.

Amikor újra próbálták, türelmét veszítve a lányhoz lépett és lehúzta a jobbkarját. Placidia ellökte a kezét.

– Légy szíves, ülj a padra – mordult rá Alfredo is.

– Ne üvöltözz! – felelt Glória.

– Mit idegesítet őket! – sziszegte a direktor.

– De hát csak segíték...

– Ők csinálják az előadást, nem te. Nincs rád szükség. Ne ugrálj itt!

A lányok gúnyosan kuncogtak. Glória egy pillanatig nem hitt a saját fülének. Csak azt tudta, hogy a tíz körmével kell a direktor képébe másznia. De ahogy meglátta a két táncos szemében a gyűlöletet, hirtelen elvörösödött és kirohant.

A lépcsőn először érzett fizikai roszullétet. Valami erőtlen lebegést, zuhanást ígérve. Menekülni akart a forgalomból, a Via Fontanen vágott át a Bernini szökőkútig, de ott piros lámpát kapott. Két kézzel rángatta az ablaksavarát, hogy levegőhöz jusson. Egyszerre elernyedtt és nem érezte a lábával sem a féket, sem a gázt. Rémületében túlzottan megugratta a kocsit és olyan tempóban vágatott fölfele, hogy minden vér kiszaladt a fejéből. A Via Veneto tetején balra rántotta a kormányt. A zöldellő fák, sövények felé. Ekkor már úgy remegett a karja, hogy a Viale Tortonál, utolsó életöszönével beletiport a fékbe, de a csikorgást már nem hallotta.

Amikor a szemét kinyitotta, a mélyben Kína térképét látta és Hsin-kiang tartomány fölött egy gombaalakú felhőt. Mellette egy ezüst rakéta, vérfabos gázokat lövellve tolt el magát a földtől. Fölötte egy repülő fehér nyílhegy húzta maga után

kibomlott végbelének fekete üszkét. Árnyékában duzzadt női keblek közé egy revolver csöve feszült.

– Nem, neee! – üvöltött Glória, de csak artikulátlan nyöszörgés hagyta el az ajkát.

Visszataszító lottyadt, vén férfiarc meredt rá.

– Terhes vagy? – kérdezte a színtelen hang.

Rángatózva bólogatott.

– Ne félj. Egyedül te tudod összefogni ezt a széthulló világot. És te igent mondtál.

A vénség eltűnt a képeslapok borzalmas címdalai mögött és egy pohár fáradt fényű frascával tért vissza. Glória mohón kiitta.

Üldögéltek kicsit. Az asszony a retiküljéért nyúlt, de nem volt mellette semmi. Most értette meg, hogy az öreg újságárus emelte ki a kocsiból és fektette ide a padra. Az autóhoz ment, kivette a táskáját, hogy pénzt adjon neki, de az újságárus nem nézett rá. A földre meredt és önmagában kutatót valami után. Glória csöndesen indított.

Otthon, a hintaszékben végre kettesben maradtak újra. „Ne haragudj, hogy megkínóztalak – nyugtatta a hasán a kezét. – Felejtsd el. Többé a közelébe se megyünk annak a csúnya világnak. A mesékben fogunk élni. Gyönyörűeket tudok ám. A messi szigeten élő teknőcről és a buta nyusziról, akit azért sose érnek utól az emberek...”

Másnap ebéd után Glória a gesztenyefa árnyékában olvasott. Marcella a kövér szakácsnő kihozta a feketéjét és azzal a szokatlan kéréssel állt elő, hogy engedje el két órára. Hosszas faggatásra bevallotta, hogy moziba szeretne menni.

– Az unokám látott egy Walt Disney filmet, a Hófehérke és a hét törpét. Nagyon szeretném megnézni. Ma megy utoljára.

– Hánykor kezdődik?

– A nagyfilm négy órákor. Még leérnék. Vacsorára szarvasgomba lesz, azzal hamar elkészülök.

– Te Marcella, nagyon régi film az.

– A mesék sosem öregednek meg, mert az emberiség mindig akarja őket.

– Készülj szaporán. Leviszlek.

Korán odaértek. Még a hirdetésekkel adták. A mozi szinte üres volt. Glória észrevette, hogy Marcella egyre homorít és mind hátrább tartja a fejét.

– Ülj hátrább nyugodtan.

– Itt hagyjam a signorát?

– Ott dohányoznak. Itt a szélén mozog egy kicsit a levegő.

Marcella elcsörtetett.

A vásznon megjelent egy francia heverő, rajta három pizsamás gyerek. Ugrálni kezdtek és a Langeretti cég rugalmas ágybetétje mind magasabbra dobálta őket. Megállt a kép. A lendülettől felcsúszott nadrágszárból kalimpáló lábak, a széttárt karok kacagó arccal lebegtek ég és föld között.

Beúszott a híradó szignálja és a simatörzsű pálmák derekáig tenyésző, virágos liánokkal átszőtt, gyönyörű dzsungel. Hirtelen lebernyeges, őshüllőnek tűnő alakok csúsztak bele. Odébb, az irtáson kunyhók bújtak meg. Az őshüllők fölemelkedtek és karrá csökevényesedett mellső lábukat magukhoz szorítva ugató géppisztoly-sorozatokat adtak le. A kunyhókból kiugrott egy-egy ember és belerohant a dzsungelbe. Egyszerre egy nő vágódott ki és a hátán kis fehér motyójával menekült.

A tisztás sarkán lövés érte és elvágódott. Motyója már az ölében volt, lövésektől talált testével tekeredett köréje, és nyomta, gyömöszölte volna vissza magába a kicsinyét.

Glória felugrott, neki az oldalfüggönynek, szerencsére épp a nyílásába. Három lépéssel átrohant a keskeny hallon, ki a félméteres járdára és a sikoltozva fékező kocsik közé vágódott.

Október harmadikán, két perccel tíz előtt lépett be újra az elsüllyedt katedrálisba. A lányok elnémultak. Ő a padhoz sietett és ledobta nercbundáját. Nyikordult a zongoraszék. A maestro tapsolt. A lányok átszaladtak a főhajón. A rúd közepét szabadon hagyták. Ez az ő helye volt. Beállt. A maestro kezdetett.

Nyílt az ajtó, a direktor mélyen meghajolt és a padra ült. Pár perc múlva megérkezett Alfredo, gyakorlóruhában. Glóriához sietett. Ő meglepetten nézett rá. Partnere a bejáratra mutatott, ahol már a professzor magasodott kezét a kilincsen tartva. Kint, a lépcsőn rohanó lábak dobogása közeledett. A riporterek.

– Kifelé! – üvöltötte Glória.

Moccanás sem volt. Ő ráemelte kitárt ujjú karját a direktorra, a professzorra és Alfredora. A három férfi kiment.

– Mindenki! – rivallt a lányokra.

Magára maradva megmarkolta a rudat és biccentett az öreg korrepetitornak. A zongora halkán bevágott. Glória gyakorolt. Negyedóra múlva leállt. Csurom víz volt a teste. Pihent. Aztán biccentett és folytatta.

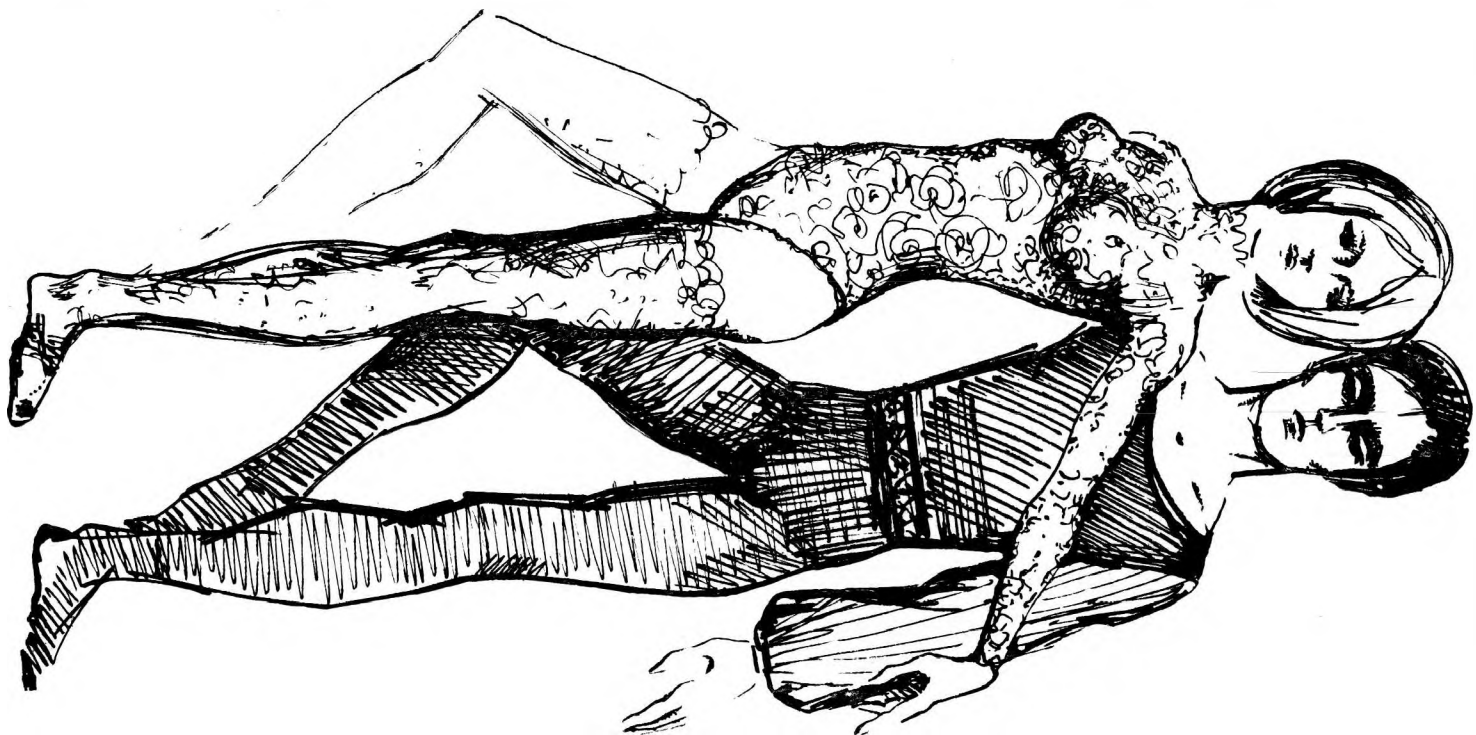
Az emelet magasságában húzódó ablakok – valójában egy elhagyott mellékutca járdaszintjén – nyitva álltak.

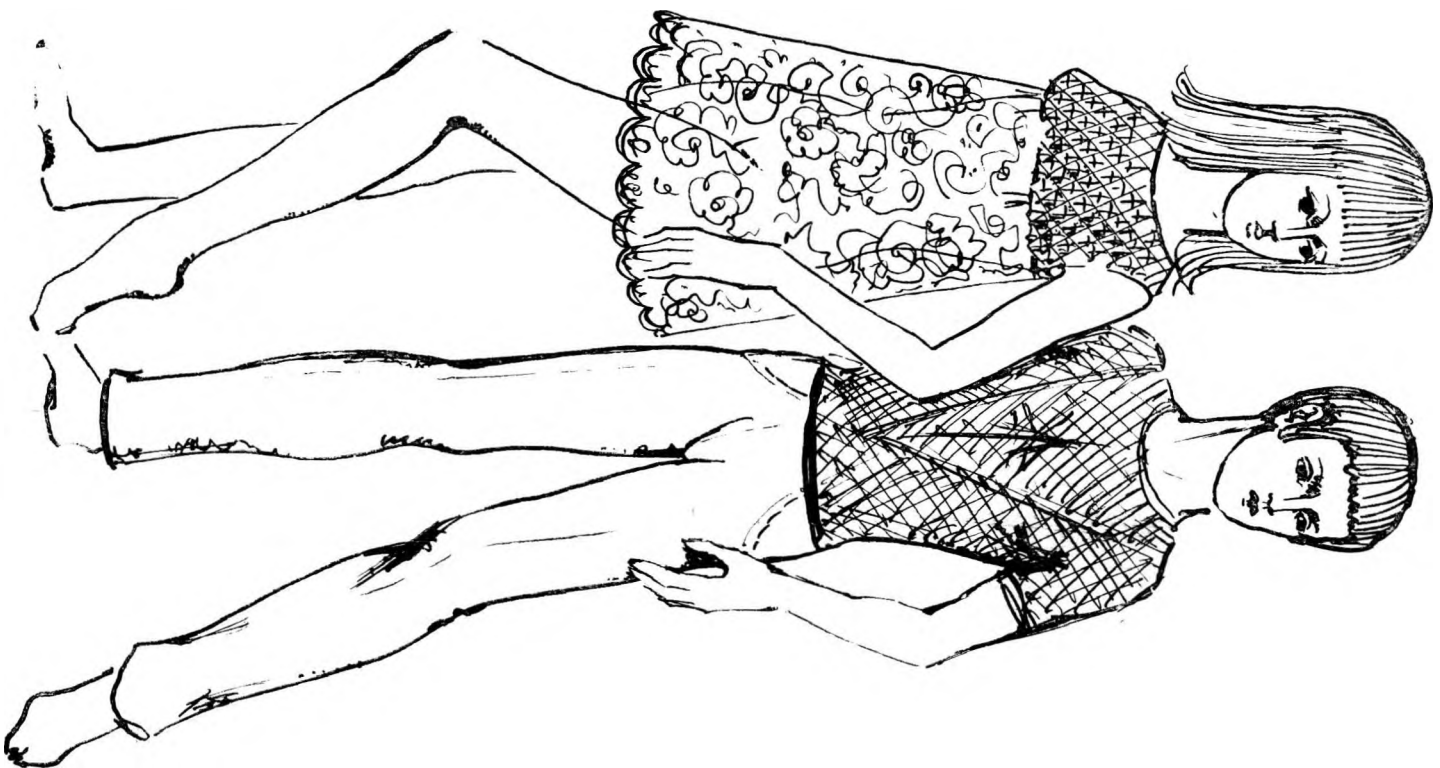
Megint pihent, amikor különös kopogás hallatszott. Fönt, a kitárt ablaksor mögött, vékony, fehér bottal tapogatva a vak pár lépkedett. Egy mózeskosarat vittek. Szorosan közrefogták, szinte simogatták a combjukkal.

Glória feje előrebukott.

Amikor teljes lett a csend, trikója rövid ujjába törölte az arcát és biccentett. A zongora bevágott. Gyakorolt.

Gondolatok egy új balettbemutató elé

A koreográfus jegyzetfüzetéből

A balett összetett műfaj. A koreográfus és munkatársai (az író, a zeneszerző, a tervező és a táncosok) együttes munkájának eredménye.

A balett témáját bárki adhatja. Az, hogy a szinopszist ki kezdeményezi, különböző előnyöket és hátrányokat hordozhat, a zene, a mozgás, a kép, a cselekmény egymáshoz való viszonyában.

*

Ezen belül a téma általában meghatározza, hogy cselekményes, vagy szimfonikus mű születik-e. A két forma közül valamelyik – általában – uralkodik a balettben.

*

Jelen esetben Dallos Attila novellája eldöntötte a cselekményes, elbeszélő formát. Így alakult, hogy a forgatókönyvet táncdrámaként kell felépíteni. Tehát a librettót az író és koreográfus közösen készíti el. Ebben részletesen fel kell tární a drámai cselekmény menetét. Jelenetekre osztva a zeneszerző, zenei összeállító részére, percekben meghatározva az egyes témák időtartamát és zenei metrumát. A diszlet- és jelmeztervező számára ugyancsak kiindulási alapot adva a munkához.

*

Minden forma a mű belső hitelessége miatt a nézőpontnak van alárendelve. A novella egyes fontos fordulópontjain monológ. A balettben a főszereplő nézőpontja az elsődleges.

*

A novella a szavak erejével segítheti a táncdráma sikeres megformálását. A transzpozíciónak olyan felfokozottnak kell lennie, hogy a szavak elveszítsék erejüket, és ami a közös, a gondolat, az már csak a mozgás kifejezésével hasson.

*

A választott téma három felvonást kíván. Az egész darab – mint a szonátaforma a zenében – szabályos és zárt egységet igényel. A balett-terem képek hordozzák majd a darab főtémáit, az otthon képek a melléktémát adják.

Az első és a második felvonás hét, a harmadik öt képből áll.

A képek beosztása:

Első felvonás:	Második felvonás:	Harmadik felvonás:
1. Balett-teremben	1. Otthon	1. Balett-teremben
2. Otthon	2. Hindu templomban	2. A padnál
3. Party a direktornál	3. Otthon	3. Moziban
4. Otthon	4. A Holdvilág völgye	4. Az utcán
5. A menhely-irodán	5. Otthon	5. Balett-teremben
6. A nyomortanyán	6. Rendőrségi fogdában	
7. Balett-teremben	7. Otthon	

Amint a képek beosztásából látszik, az első és harmadik felvonás híd-forma. A balett-terem képek mintegy pilléreként tartják, fogják össze a többi képet. A második felvonás rondo forma. Az állandóan visszatérő otthon képek közé sorolnak majd a páros számú képek, a látomások. Az első felvonás 3. 5. és 6. képei visszaemlékezések, a második felvonás 2. 4. és 6. képei víziók. A harmadik felvonás 4. képe nagy coda, mely töredékeiben visszaidézi a teljes gondolatsort.

Részlet a forgatókönyvből:

I. FELVONÁS

I/1. KÉP

1. jelenet. Balett-teremben

A lányok és fiúk gyakorolnak. Tempós kombinációk.

Friss, fegyelmezett munka.

2.00 perc

2. jelenet. Balett-teremben

Belép a balerina. Válláról a földre dobja bundáját. Az egyik fiú ugrik, fölveszi a bundát és a székre teszi. A balerina gyönyörű trikójában beáll közéjük dolgozni. A lányok tisztelettel elhúzódnak. A balerina észreveszi és kedvesen visszahívja őket.

A balerinának belső sugárzása van. Drámai alkat. Érkezésével a munka leáll. Ő otthonos, közvetlen, ezt a lányok hálásan fogadják, de tudják, hogy nem bizalmaskodhatnak.

0.30 perc

3. jelenet. Balett-teremben

Belép az igazgató és a férfi partner. A partner beáll a nő mellé. Csak ők ketten gyakorolnak a rúdnál. A kar feszesen áll. Az igazgató végigsétál előttük és a zongorához lép. A kar diagonál lépést csinál. Az igazgató a szóló párhoz megy. – Érkezik a férj. Látványosan üdvözlí a balerinát, az igazgatót és a partnert. Igazít a nő ruháján, haján.

Az igazgató szigorú, határozott. A kar-táncosokból vakfegyelem árad. A férj sok apró taglejtéssel, ideges alkat. Elegáns. – A tánckar Degas-i pózokban pihen.

1.10 perc

4. jelenet. Balett-teremben

A balerina és a férfi partner pas de deux-je. Közben a férj jelt ad, az egyik lány int és berohannak a fotoriporterek. Villognak a vakuk. Az egyik riportertől egy táncos fiú elveszi az égő cigarettát, stb. A lányok a riporterek körül sündörögnek, de tisztelettel elhúzódnak a balerina elől. Néhány táncos a kettőst figyeli.

Éles kontraszt a rohanó, kapkodó riporterek és a fegyelmezetten bonyolódó pas de deux között. A jelenet végére a riporterek nyakatekert pózban megmerevednek. Senki se moccan, a kettős az egyetlen mozgás.

2.15 perc

5. jelenet. Balett-teremben

A pas de deux végén a balerina és a partner pózba állnak. Bájj, mosoly, hibátlan tartás. Aztán a partner elháttrál. A balerinát fényképezik. Ő kedvesen odaint egy-két lányt, azok ugranak is boldogan, de a férj nem engedi, hogy vele fotózzák őket. – Utána a riporterek körülveszik a nyilatkozatot adó direktort és férjet. A lányok is közéjük furakodnak.

Most a balerina és a partner mozdulatlanok a pózban és a riporterek fotózása a mozgás. Utána néhány másodpercre mindenki áll. Ekkor zajlik, hogy a nő magához inti a lányokat és a férj elzavarja őket.

1.30 perc

6. jelenet. Balett-teremben

A balerina magára marad a rúdnál. A sarokban egy fiatal riporter áll és rájongva bámulja. Összenéznek. A fiú annyira rácsodálkozik, hogy a balerina már elment a rúdtól, de ő még mindig ott látja.

1/2. KÉP

1. jelenet. Otthon

A balerina öltözködik. Belép a szobalány és névjegyet hoz. A balerina int, hogy jöjjön a vendég. A fiatal riporter robban be. Félresodorja a kíváncsiskodó szobalányt, aki csak nehezen távozik. A fiú vadul csókolja a balerínát, aki menekül. – A darab első nagy kettőse. – A fiatal riporter megkísérli magához hajlítani a nőt, de az ellenáll. Aztán megtörik, és ettől kezdve a kettős új szintet kap. Játékosak lesznek és közben átforrósodnak. Egymásra találó, érzéki pas de deux.

2. jelenet. Otthon

A balerina és a fiatal riporter félreérthetetlen zárópózban, amikor belép a férj. A fiú fölugrik, jellegzetes járással indul feléje, az ajtóban búcsút int és kiugrik.

3. jelenet. Otthon.

A férj ideges szólótánca, majd rövid duett a nővel. Ez átvezet a balerina első emlékképebe.

A fiatal riporter és a balerina találkozás a darab első lírai pillanata.

0.40 perc

A szobalány bolondos, régi házibútor. Minden történésre reflektál. Itt nem tesz neki, hogy úrnője fogadja ezt a fiút. – A jelenet mindössze fél perc. A fiú ellenállhatatlanul szertelen. A balerina kicsit fél tőle, de aztán megnyílik neki, mint még soha senkinek.

3.50 perc

A két férfi összecsapását várjuk. Végül az ijedten megugró fiú a győztes és az ajtóban álló férj a vesztes.

0.15 perc

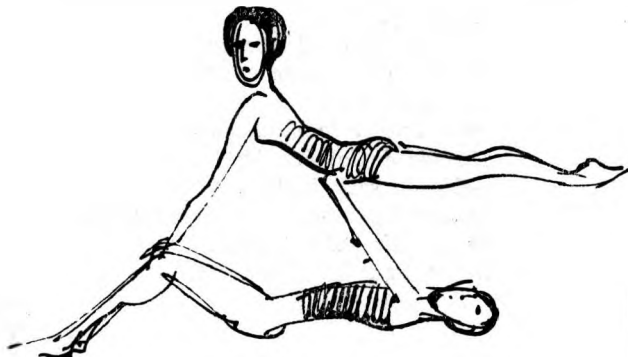
Nem tudjuk, a férj mit kíván tenni. Boszszút állni a nőn, vagy elfogadni a helyzetet. A balerina nem fél tőle, csak tartózkodó.

0.30 perc

A forgatókönyv nem önálló műalkotás, hanem irányt szabó munkapéldány. Mind tartalmilag, mind alakilag változtatható. A koreográfus igazi munkahelye a balett-terem és a színpad.

*

Öröm, ha a mű megéled és élni kezdi saját öntörvényű életét.

Ballada

*A folyót
azért találták ki,
hogy átkeljünk rajta,
mindig gyönyörűbb a másik partja,
s az átkelés még gyönyörűbb.*

*Révészem, révészem,
vigyél át a vízen.*

*Mozdulj már,
makacs öregember,
te vágod zsebre a hasznát,
indulj, vigyél, ez a szakmád,
ádámcsutkád ugrál föl-le,
ne tekergesd azt a mocskos kapcát,
ne nézz félre.
Az átkelés gyönyörű lesz.*

*Révészem, révészem,
vigyél át a vízen.*

*Mit érdekel
a túloldal engem,
egyszerűen csak át kell kelnem
egyik partomon rekedtem,
pedig két part is kevés,
mulatságos, hogy így könyörgök,
gyönyörű az átkelés.*

*Révészem, révészem,
vigyél át a vízen.*

*A köd ijeszt
vagy az ár-alatti morgás?
Félsz, hogy a folyó csattogva befagy,
míg rajta vagy,
vagy felforr ladikod alatt?
Hozzád én loholva jöttem
példásan szép időben,
mondd legalább, hogy nem viszel át,
és add ide ezt a lélekvesztőt,
nesze, itt a betétkönyvem.*

*Révészem, révészem,
engedj át a vizen.*

*– Hol itt a folyó, kérdezte a révész.
– Hol itt a ladik, kérdezte a révész.
– És hol a révész, kérdezte a révész.*

*– Induljunk máris, feleltem.
– Semmire számít, feleltem.
– Ne bámulj rám így, feleltem.*

*Révészem, révészem,
vigyél át a vizen.*

Éjjel, verandán

*Ülök a verandán. Éjszaka van.
Vonatkattogás.
Feléd tart vagy felőle jön?
Előjel? Utóhatás?
Mindkettő, együtt és külön?*

*Tópart. Éjszaka. Közöny.
Szerelem előtti? Utáni?
Mély csönd két vonat között.
Próbálom kitalálni,
hogyan feléd tart-e vagy felőle jött?*

KÁLDI JÁNOS

Világít egy óriási hegyvonulat

*Megtanultam a fák és fűvek törvényeit,
s azt is tudom, a vizekét;
meggyűlöltem, ami nem volt igaz;
esetleg, ha szép.*

Nem, nem, valójában szép se volt sohase.

*Vizsgáztatnak nap-nap-után a halottak,
ismerősek, idegenek.
Előttük áll a szívem,
nem remeg.*

*Átsüt rajtam hidegen a Nap, az idegrendszerem ragyog.
Nem követtem el bűnt – nem kérhetek bocsánatot,
nem is mondhatok le semmiről.*

*Folyik az idő,
s játszik közben az est a diófa levelén.
Világít egy óriási hegyvonulat.
a remény.*

Veréb a Jézus Szívében

II.

Veréb sikítani akart, hátha a borbély meghallja, és segítségükre siet. De Ördögh Laci azonnal befogta a száját.

– Rongyot! – kiáltott, és Schneider Iván rézzel kivert öve mögül előrántott egy tiszta zsebkendőt olyan mozdulattal, mintha erre a célra hozta volna magával. Begyömöszölték Veréb szájába.

– Így ordíts, gyáva Sápadtarc! Prérikutya!

Vonszolták, keresztül a bogáncstengeren. Lökdöste a nyelvével a zsebkendőt. Azt hitte, nem kap levegőt. Üvöltetni akart, az arca elkékült. – Megtulladok – gondolta, nagy erővel csavart egyet a testén, kiszakította magát Schneider Iván meg Ördögh Laci kezéből. A lendülettől hanyattesett a bogáncsba, lebegett fölötte a kék ég és a ragadáncsok dinnye nagyságú gömbjei. Hirtelen megadás öntötte el, eler nyedt – mint a vízbefúló, amikor belenyugszik a megváltoztathatatlanba – s abban a pillanatban jó, friss levegő töltötte meg a tüdejét. Ó, Veréb, hát csak ennyi az egész, csak nem kell megijedni. Ha nincs zsebkendő a szájában, bizonyára mosolyog. S amikor a két delawár fölráncigálta a földről, Schneider Ivánt jó erősen sípcsonton rúgta.

Egy fához vezették, a fával szemben ott pompázott Rajkovics, alfőnöki díszben. A hülye festett tollaid – gondolta Veréb, és megpróbált hátranézni, vajon mi lehet Botos Sanyival. Egy pillanatig látta csak őket, mert őrei durván megrántották. „Előre nézz” – üvöltött valamelyik, de azért látta, hogy Botost négyen fogják, így is ideoda imbolyogtak a gazban, látszott, alig bírnak Sanyival. A tompa kiáltások, a sűrűn változó ritmusú lábdobogás egyre közeledett, már hallotta a lihegésüket is, mintha forró lehellet érné a nyakát.

– Fához a sápadtarcú kutyákkal! – parancsolta Rajkovics.

A delawárok a két foglyot odakötözték a fához – háttal álltak egymásnak, köztük a fa, de oldalt hátraszorított kezüik érintette egymást. Egy legalább száz méteres kötelet tekertek köréjük, a végén már olyanok voltak, mint a múmiák, csak a fejük meg a cipőjük látszott a kötél alól.

Felharsant a kapunál az őrsem kiáltása:

– A nagyfőnök! – s az indiánok harci bárdjaikat lengetve egetverő hurrára zendítettek.

A gyerekhangok közül, mélyen, nyugodtan csengett a nagyfőnök basszusa, Veréb látószögének szélén megjelent egy vajszerű-fekete reverenda, s aztán ott állt előtte Bretz Edgár. Furcsa mosoly féle játszadozott az ajka körül, de Veréb nem tudta megállapítani, milyen mosoly ez, jó-e, rossz-e. Nem szerette Bretz Edgárt.

– Vegyétek ki – intett a pap, és Keszi-Hajós kirántotta Veréb szájából a zsebkendőt.

– Üvöltött – mondta Bretz Edgárnak.

– Egy indián nem üvölt. Igaz, fiam? – mondta a pap Verébnek, és rámosolygott.

– Nem vagyok indián – mondta Veréb.

– Nem? Hát mi vagy?

– Semmi se! Apám úgyis elvisz innen.

– Mit vagy berezelve! – mondta szigorúan Bretz Edgár. – Egy sápadtarc is lehet bátor. Te most fogoly vagy!

Veréb nem szólt. A pap odalépett a fához, az ujját a kötél meg Veréb melle közé dugta, megnézte, nem túl szoros-e. Átment a másik oldalra Botoshoz is.

– Nem szoros? – kérdezte tőle.

– Nem, főtisztelendő úr – mondta Botos.

Bretz Edgar elhallgatott, elrévedve végigsétáltatta tekintetét az elvadult kerten. Levette aranykeretes szemüvegét, fáradt, lassú mozdulatokkal kifényesítette az üvegeket, visszatette az orrára, Botos felé fordult, ugyanolyan báván, nézte a zavart, hunyorgó gyermekarcot, mint előbb a kertet, aztán anélkül hogy elmosolyodott volna, megpaskolta Sanyi arcát.

Na fiam, nahát – mondta, mintha órát tartana, és éppen új anyagrészebe akarna kezdeni.

A delawárok várakozón figyelték a nagyfőnököt, ez a feszült, ellágyulására kissé gyanakvóvá vált figyelem riasztotta fel a férfit, ki tudja, milyen távoli kalandozásából, kihúzta magát, gyors, rövid pillantással körülnézett, összecsatlantotta a tenyerét – ez már egész katonásra sikerült –, és elindult a kerítés felé.

– Összehívom a Nagy Tanácsot – mondta.

A delawárok valamennyien jól hallhatták, mit mondott Bretz Edgar – ott álltak közvetlen körülötte –, de azért fontoskodva, félhangon ismételték: Nagytanács, Nagytanács...

Ez jó szó volt, ez a Nagytanács, Veréb irigykedve nézte az indián díszbe öltözött fiúkat, szívesen odaállt volna Bretz Edgar mellé. Kicsit megcsavarta a nyakát, hogy könnyebben jusson el hang Botoshoz.

– Hallod, Nagytanács!

– Hallom hát – mondta Botos, a hangjából érezni lehetett, hogy tesz a Nagytanácsra meg az indián tolldíszekre is –. Itt van a pap, ne szarj be!

– Én aztán nem. Nem is voltam – mondta hetykén Veréb –, éppen ezektől ijedek meg! Apám úgyis elvisz innen.

Botos hümmögött.

– Mi? – kérdezte Veréb.

– Semmi. Nem szorít?

– A térdemet. Egy kicsit.

– Na várj! – Sanyi közelebb húzódott a fához, megkötözték már máskor is, tudta, kötözés közben jól ki kell nyomni a mellet, és minél távolabb kell kerülni a fától, aztán csak egy kicsit összehúzza magát, és már nem is szorít a kötél. – Most is?

– Most jó – mondta Veréb.

– A papot ismered?

– Igen, a cisztereknél ez volt az osztályfőnököm.

– Aki azt üzenté, hogy nem ministrálhatsz?

– Ühüm.

– A rohadt seggfej – suttogott Botos – és még simogatja a pofámat!

A borbély egy széken egyensúlyozott, törzsét kicsit megdöntötte, hogy a tollseprével közelebb férközhessen a sarokhoz, a másik kezét a háta mögé nyújtotta, mint egy balettáncosnő.

– Ha annyi vendégem lenne, ahány rohadt pók van itt, milliomos lennék. – A gondolat megtetszett neki, leeresztette a seprűt. – Mi, Veréb? Lehúznánk a rolót, és nyomás a Balatonra. Nem ám itt koszos hajakban vájkálni.

– A bendzsót is vinnénk – mondta lelkesen Botos.

– Világos... Hát neked mi bajod van?

Ez Verébnek szólt.

– Nekem semmi – mondta sietve Veréb, és ösztönösen rátenyerelt az előtte fekvő összefirkált papírra. A forgó székben ült, kicsit hintáztatta magát, és nagy gonddal firkált egy darab papírra.

– Talán csak nem szerelmes az úr!

- Hogyisne! – mondta Veréb. – Dehogyis!
- De azért azt a papírt nem mernéd megmutatni.
- Milyen papírt?

A borbély fintorogva nevetett, Botos meg felugrott a bendzsó mellől, Verébhez rohant, és megpróbálta kikapni a kezéből a fecnit. Egy pillanat alatt az olajos padlón hemperegtek, Botos harsányan nevetett, Veréb is nevetni próbált, de azért szorosan összezárta a markát, azt a papírt az élete árán se adja.

- A fenébe! Összetöritek itt nekem a berendezést, aztán mehetek vándorborbélynak. És egy jókorát káromkodott. Aztán rögtön a válla közé húzta a nyakát, és a szeme sarkából a gyerekekre pislantott.

- Fene egye meg a ronda számát! Már megint. Na nem baj, majd leimádkozzátok, igaz, srácok!

- A kefe hol van? – kérdezte Botos mogorván.
- Na nézd csak a főtisztelendő urat!
- Ugye, megtetszik engedni, hogy lekeféljük...
- Megsértődöttél? – kérdezte ijedten a borbély, és leszállt a székről.

- Nem. Csak nem szabad ilyeneket mondani. Az Atya mondta. Embereknek se szabad ilyeneket mondani.

A borbély orra mozgott a visszafojtott nevetéstől.

- Na jó, becsszóra nem káromkodok többet.

Visszamászott a székre.

- A szentségit – morogta – a végén még beállok szerzetesnek.

Veréb a szemétkosár mellett állt, s úgy tépkedte a cetlit, mintha csipetkét csinalna. A cetlire – mintha büntetésből írta volna – körülbelül százhuszszor, mindig más – írott, nyomtatott, cirkalmas, árnyékolt betűkkel ez volt fölírva: MELINDA.

De ekkor már Melinda nagy diadala szétcincálva hevert a szemétkosár alján.

Botos nekiállt a kefével Veréb könyökének.

- Ezt aztán kefélheted – mondta Veréb, s egy pillantást vetett a könyökére. A látványtól kissé elkomorult. – Marha, pont itt kell neked birkózni.

- Jó koszosak lettetek, mi? – szólott a borbély, és végre elérte a pókhálót.

- Majd a Teta néni kiveszi azzal a vacakkal – mondta Veréb –, a múltkor is úgy kivette, mint a pinty. Meg se látszott az olaj. Gyere!

Botos nem mozdult, ácsorgott a borbély háta mögött.

- Na mi van? – kérdezte a borbély, és megfordult a széken álltában. A gyerek pont a térdéig ért.

- Úgy szeretném... – kezdte Botos.
- Mit?
- Úgy szeretném, ha megtanítana bendzsózni.
- A papok engedik?

Veréb vigyorgott.

- Te nem akarsz megtanulni?
- Nekem botfülem van – mondta büszkén Veréb.
- És magának, főtisztelendő úr?
- Nekem nem – lelkesedett Botos –, füttyüljek magának valamit?
- Na rajta!

Botos nagy igyekezettel kidüllesztette a hasát, és elfújta: Napsütötte prérin át egy cowboy lovagol.

- Kitűnő – mondta a borbély – máris bendzsóművésznek érezheted magad.

Ezzel visszafordult a pókhálóihoz.

- Nem fog veszekedni? – kérdezte Botos, amíg átloholtak a szomszédba.
- Fenét – mondta Veréb – csak siessünk, elkészünk a litániáról.

Időbe telt, amíg Teta néni szalmiákkal kisuvickolta őket.

- Ott lesznek ám a litánián – mondta. – Szépek legyetek.

A két hős meg elnyargalt a Jézus Szíve irányába.

A Gázgyár előtt azt mondta Botos:

- Fogadjunk, tudom, kibe vagy szerelmes!

– Ki szerelmes? Hülye vagy – mondta vadul Veréb, és a füle kipirosodott.
– Annak a srácnak a hűgába. Akit a Bandita elagyabugyált, és bocsánatot kellett tőle kérned.

– Majd éppen a taknyos lányok – mondta felháborodva Veréb, majd végső érvként kivágta: Azt se tudom, mi a neve.

Ez persze hazugság volt. Miért írta volna akkor a cetlire százhuszszor, hogy Melinda?

Rajkovicsnak is ezért hízelgett. Elpirult. Az ronda volt, nagyon ronda. Ott álltak a folyosón a kék szekrényekhez támaszkodva, Rajkovics fasírtot evett kenyérral, két fasírtja volt, klassz fasírtok, és olyan faarccal tudta enni, mintha nem is örült volna neki, hogy olyan klassz fasírtokat ehet.

– És ki a főnök? – kérdezte Veréb, s maga sem vette észre, alázatos pózban állt Rajkovics mellett, még a hátát sem merte a szekrénynek támasztani. Nem is tudta, miért kérdezi, hiszen nagyon jól tudta, hogy Schneider Miki a delawárok főnöke, és azt is tudta, hogy Rajkovics az alfőnök.

– Törzsi titok – mondta Rajkovics.

– És a te indián neved? – kérdezte Veréb, pedig ezt is tudta, Rajkovics a füzteire is ráfirkálgatta, hogy Ravasz Róka.

– Ravasz Róka – mondta Rajkovics, és beleharapott a második fasírtba. Hirtelen Verébre nézett, aztán vissza a megkezdett fasírtba.

– Nem vagy éhes?

– Á, nem – mondta Veréb, és majd kiugrott a szeme az éhségtől.

– Nesze, edd meg – mondta Rajkovics, és odanyújtotta neki a fognyomokkal ékes fasírtot.

– Kösz – mondta egy fasírtba képest túlságosan nagy hálával Veréb.

– Kenyér is – mondta Rajkovics, és a kezébe nyomta a maradék kenyeret.

Megérezte, hogy valaki nézi. Nem volt itt szégyen kaját elfogadni. A bejárók majdnem minden nap osztogatták a tizóraijukat a városiaknak, olyan is volt, akinek már megszokott partnerei voltak, Kemény Lacinak meg egyenesen két csomagot rakott minden reggel az anyja, mert tudta, hogy az egyik a Sneclié. Nem volt ez itt nagy ügy. Az igaz, hogy Rajkovicsék nem is adtak meg nem is fogadtak el semmit.

Gundrum állt a szembenlévő falnál, zsebrevágott kézzel mosolygott.

– Miért nem nyalod ki neki? – szólt át Verébnek.

– Mit jár a pofád, hülye – mondta vak dühvel Veréb. Gundrum erre megrántotta a vállát, és odébbment.

– Nagyképű állat – mondta Veréb Rajkovicsnak – nem tudom, mit képzelsz ez.

Rajkovics nem válaszolt, Veréb szerencsétlenül állt vele szemben a kenyérral meg a fasírttal, nézte az alfőnök rejtélyes, pattanásos arcát, miért nem szól, legalább valamit mondana, hogy igazam van, vagy akármit – gondolta. És akkor ahelyett hogy a pofájába vágta volna a fasírtját, még nagyobb marhaságot csinált (Veréb most is fülig pirult tőle a Gáz utcában), megkérdezte:

– Vesztek fel új tagokat?

Rajkovics végignézett rajta, közönyösen (undorral nézni nem mert a számtan dolgozat miatt), és azt mondta:

– Akárki oda nem kerülhet be – ezzel ellökte magát a szekrénytől – Gáspár! – kiáltott, és elrohant Uzon Gáspár után, mintha valami fontos megbeszéltnivalójuk lenne.

Veréb leeresztette a kezét, a fal meg a combja közé rejtette a fasírtot meg a kenyeret, elindult a folyosó vége felé. Úgy lépkedett, mint egy alvajáró. Legalább egy rohadt hibát benyomtam volna neki – mérgelődött. A verekedés óta nem beszéltek Rajkovicsal, úgy ültek egymás mellett, mint két kuka. Se sűgás, se semmi. Még radírt is inkább a mögöttük vagy az előttük ülőtől kértek. És aztán most mégis. Tik-tak tanította a számtant, úgy félték tőle, mint a tűztől. Dolgozatot írtak. A tanár járt fel-alá a padok között, egy árva kukkot sem szólt egész órán, csak egyszor.

– Bajza! Leteszi. Kimegy!

Bajza föl pattant, elfehéredett, évisméltó volt, épp az hiányzott neki, hogy még egyszer elhúzzák.

– Főtisztelendő tanár úr . . .

– Mit mondtam? – kérdezte halkán Tiktak.

Bajza letette a tollat, kiment.

Veréb akkor már elkészült, nagy gonddal piszkálgatta a körmét. Átpislogott Rajkovicsra. Izzadó tenyerét döfölte a tollszár végével, az orrán apró pöttyökben fénylett a veríték. Amikor Tiktak elsétált mellette, Rajkovics hirtelen a padra kushadt, lopva hátrapillantott Schneiderre, de Schneider Miki rá se bagózott, karbatett kézzel ült a helyén, jelezve, hogy ő már rég elkészült, tanár úr kérem, a Schneider Miki volt az első, s nagy igyekezettel próbálta elkapni Tiktak elismerő pillantását. De Tiktak nem nézett elismerően senkire. Ekkor Veréb előhúzott egy fecnit, s mélyen rádölvé, mintha piszkozatot csinálna, apró betűkkel ráírta mind a három példát. Amikor elkészült, Rajkovics még mindig a tenyere döfölésével foglalataskodott, s most már az orra alatt is kiűtött az izzadság.

– Szsszz – szisszentett halkán Veréb, s mivel Rajkovics nem fordult feléje, a pad alatt megrúgta. Erre dühösen feléje fordult, kicsit feltűnően, mintha azt akarta volna mutatni, hogy íme, őt zavarják (persze nem is gondolhatott másra), de Veréb hunyorított neki, s amikor Tiktak hátat fordított, merev derékkal egyenesen előre nézve átnyomta neki a cetlit. Így aztán nyilván jeles lesz a Rajkovics dolija. Egy hibát bele kellett volna nyomnom – dühöngött Veréb. Odaért a szemétládához, egy darabig ógyelgett körülötte, mint akinek semmi dolga ott, de aztán egy óvatlan pillanatban háta mögé dugott kezéből a szemétkosárba ejtette a fasírtot meg a kenyeret.

– A marha – ordított Snecli – egy egész fasírtot eldobott. Odanézzetek . . .

– Ne ordíts a fülembe – mondta neki Gundrum –, mert beléd rúgok.

– De egy egész fasírt . . .

– Romlott volt, te hülye – mondta idegesen Veréb – nem képzeled, hogy büdös húst zabálok.

Snecli összehúzott szemmel nézett rá, látszott, nem nagyon hiszi, de akkor szerencsére csöngettek.

Azt remélte, hogy Rajkovics egyszer majd meghívja magukhoz. Odaáll elé: Anyuka azt üzeni, hogy gyere el, felejtünk el a múltkorit, vagy „Veréb, taníts számtanra. Minden délután háromkor. Nálunk.” De Rajkovicsnak esze ágában sem volt ilyeneket mondani. Egyszer pedig a házuk előtt is találkoztak. Veréb véletlenül éppen arra járt – kicsit el is pirult, amikor Rajkovics kirobant a kapun –, de Rajkovics akkor se mondta „De jó, hogy itt vagy, gyere be”. Semmit se mondott, pedig Veréb meg is állt, megkérdezte, mi van föladvá holnapra földrajzból.

A nevét, a nevét, nagyon szerette volna megkérdezni Veréb. Éppen egy ilyen hülye bátyja van, gondolta, és vad dühvel nézett Rajkovicsra, szét tudta volna tépni.

Aztán egyszer Rajkovics óra előtt fölkiáltott, a padra vágott egy füzetet.

– Mindig összekeveri ez a hülye! – mondta, s Veréb szíve akkorát ütött, mint egy gözkalapács.

Ott hevert a padon egy írka: Rajkovics Melinda, III. o. tan.

– A húgodé? – kérdezte hanyagul.

Rajkovics idegesen rápillantott, ahogy a nem fontos emberekre szokás, s inkább csak magának mondta:

– Mindent összekever nekem!

Következő tízpercben Veréb ráérvén tett-vett a padjában, s amikor már csak a két hetes trécselt az osztályban a tábla előtt, ellopta Melinda füzetét.

– Azért mert nem tudod a nevét, még lehetsz bele szerelmes – mondta Botos.

Veréb feléje ugrott, Botos megiramodott. Ordítózva kergetőztek az útesten, a fák körül, felugráltak a vaskerítések kötámainra, csikókedvük elfújta a gondokat, és összekarolva, egymás iránti túlsorduló szeretettel kaptattak fel a Jézus Szíve lépcsőin.

Egy templomba bennfentesként belépni! Nem tudhatja azt senki, milyen – csak akinek volt már része benne. Magától értetődően megigazítani egy mellékoltár félrecsúszott terítőjét, felkapcsolni a villanyt, ismerni az áldoztatórács furfangos reteszű kis kapuját, benyitni a faburkolatú sekrestye puha félhomályába, ismerősen lekuccorodni a barna bútorok közé. És öltözni! Belebújni a tűzpiros ministráns szoknyába, felöltetni a hófehér, jó tiszta szagú himzett szegélyű karinget s tetejére a piros körgallért.

Ó, dehogyis maskara ez! A borbély is biztos csak bolondozott, amikor megkérdezte:

– Nem rühelltek minden este belebújni abba a maskarába?

– Nem maskara az, Szávics úr! – mondta Botos, látszott rajta, legszívesebben sirva fakadna. A borbély a „Szávics úrra” felkapta a fejét, mint akit nyakon legyintettek. – Csak egyszer adná az Isten, hogy maga öltözne be, majd meglátná, hogy nem maskara.

Veréb is elhűlve nézett a borbélyra, hogy mondhat ez ilyet. Alig győzte őket a férfi kiengesztelni.

– Ugye, maga nem katolikus? – kérdezte tőle Veréb.

A borbély rázta a fejét, és furcsán mosolygott, olyasféleképpen mint aki nem akarja elárulni, igazat mond-e vagy hazudik, de a gyerekek a könnyebbség kedvéért hittek a fejrázásnak, s odakint Botos meg is jegyezte:

– Nem katolikus, nem tudhatja.

Veréb egy „perszével” tette teljessé a feloldozást. A borbélyt muszáj volt mindig feloldozni. Mit kezdtek volna nélküle!

Az ember piros szoknyában (szoknya! kinek jutott ez eszébe!) karingben, meg körgallérban egyszerre más lett, fontos és személytelen, mintha az a kopott, utcai ruhás kis kölyök nem is itt lapulna a piros meg a fehér színek alatt, hanem kintről, a templomajtó előtti szórt fényből bámulna befelé a csillogásba.

A lépteik nem feltűnően, de határozottan kopogtak a templom kövén, nem úgy, mint a híveké, akik halk, tétova léptekkel jöttek, még azok is, akiknek állandó helyük, tehát határozott céljuk volt, – nem, az ő lépteik kopogásából kiérződött, hogy fontosabb személyek, nem passzív szájtáti nézelődők, önékülük itt meg sem kezdődhet a ceremónia, ők a templom részei.

Veréb sohasem szerette a templomokat, zavarta a magas boltívek között kiterelvényesedő csend, ez a csend különbözött az éjszakák meg az elhagyatott tájak csendjétől, meg az otthoni lakószoba ismerős moccanásoktól hangos csendjétől is, a templomok csendje csupa idegen erőt rejtett, nem szívta fel az embert. A Jézus Szíve azonban más volt. A Jézus Szívében ismerős tárgyak álltak, Veréb azt is tudta, hogy az oltár mögött egy elrongyolódott egyházi zászló meg egy malterfoltos szék szomorodik. Itt a magasság sem volt rideg, barátian intettek felé a mozaik ablakok színes ábrái. A Jézus Szíve barátja lett, jókedvének s erejének őrzője. Mint a borbély.

Botos ügyes mozdulatokkal kibillentette az áldoztatórácson vágott kis kapu reteszt, hogy beléphessenek az idegennek már megközelíthetetlen szentélybe. Veréb végigsimított az áldoztatórácson, talán már ezt a könnyű, érdes tapintást is szerette, az olajfestékekkel bevont fa jellegzetes érintését, pedig elsőízben iszonyatos csalódást, majdhogynem haragot érzett, amikor megérintette az áldoztatórácsot. Korábban is járt néha a Jézus Szívében, még a Botossal való megismerkedés és a ministrálás-korszak előtt Teta nénivel. Az áldoztatórács azonnal megragadta, szinte fizikai kényszer érzett, hogy odarohanjon, és végighúzza tenyerét a szépen erezett, robosztus, sima márványon. Mert márválynak látszott. De az érintés birtokában Veréb már tudta, hogy festett fa, azaz se fa, se márvány. Hogy miért riasztotta ez annyira, nem tudta megmagyarázni, nem is beszélt róla (ezt az áldoztatórácsot nem is kellett elmondani senkinek, ez csak egy semmiség volt, de a másíkról azt hitte, hogy már valahol a bűn határmezsgyéjén jár), csak ragysókára az Atyának.

Az Atya már beöltözve ült a miseruhákat tartalmazó faragott barna szekrény előtt, s az alázatról beszélt. Halk szavú öregember volt, boltozatos koponyáját hófe-

hér, rövid, pihesterű haj borította – a halánték fölött két erőteljes öblöt hódított el a kopaszság – mindig fáradtnak látszott; Veréb néha azt hitte, misézni is nehezebb esik, legszívesebben leszórná magáról a miseruhát, és arcát a napba tartva, kiülne a romos árvaház tűzfalához a beléndek meg a szamárkórók közé.

– Elfordítjátok a fejeteket, amikor nyomorékot láttok, utálatot kelt bennetek a hiányzó karok vörös csomja, egy összeégett vagy seborított arc... Krisztus Urunk megcsókolta a leprás sebeit, drága kezével gennyes keléseket érintett, mert csordultig volt szeretettel és alázattal...

Veréb tágra nyílt szemmel figyelt, de csak a hangok jutottak el füléhez, a szavaknak csupán a valóság súlyos instrumentumaitól elvonatkoztatott értelme jutott az agyáig, nem támadt fel benne a rothadó ótvaros seb undorító képzelete, ahogy Krisztus éppen az ajkával illeti. Az asszonyra gondolt és hirtelen támadt heves undorára. Szégyenkezett. Az asszony az Uránia mozi előtt ült egy sámlin, azonnal látszott, hogy valami nincs rajta rendjén, de csak közvetlen közel vette észre Veréb a lábát. Az egyik lába, amelyet mereven előrenyújtva tartott, fából volt, de nagyon ügyesen láb alakúra kifaragva, a selyemharisnya alatt az is látszott, hogy a fát hússzínűre mázolták. Hányingere támadt, s utána hosszú ideig rossz álmai voltak. Ez után az eset után egy darabig vehemens undort keltettek benne a textilkirakatok merev, rózsaszínűre mázolt ábrázatú, előrenyújtott karú próbabábúi is.

Az asszonyt elmondta az Atyának.

A pap felemelte a fejét, mintha a sekrestye egyik felső sarkának vizsgálata lenne a legfontosabb dolga.

– Más féllábút nem ismersz? – kérdezte.

Veréb kutatott az emlékei között, már-már azt mondta, nem, de akkor eszébe villant Holczer Mári néni, jobb lába helyén egy gumivégű bot lógott ki a szoknyája alól, ügyesen sántikált vele, még kézbe való bot nélkül is. De Holczer Mári nénitől sohasem undorodott, legtöbbször, ha rágondolt, eszébe sem jutott, hogy féllábú.

– Na látod – mondta az Atya – más dolog ez, kisleány. A majdnem élethű utánzatok a legborzasztóbbak. A hazugságok közül is az igazságnak látszóak a legveszélyesebbek. Ehhez persze még kicsi vagy.

– Az áldoztatórács is – mondta felcsillanó szemmel Veréb.

Az Atya ráemelte homályos, ráncok övezte szemét.

– Az áldoztatórács? – mészázott, aztán hirtelen a ráncok kedvesen elkeskenyítették a szemét, mosolygott. – Ja, a műmárvány. Látod, se fa, se márvány.

Eltűnt az arcáról a mosoly, mintha hirtelen egész más mezőre kalandozott volna, de Veréb tudta, hogy rá gondol, látszott a szemén.

– A szemedet be szoktad hunyni – mondta.

– Mikor? – kérdezte Veréb, de már tudta, mire gondol a pap. Azt hitte pedig, hogy az Atya, ha egyáltalán észreveszi, hogy lehunyja a szemét, áhítatnak gondolja majd. Pedig az undortól volt. Amíg ő nem csinálta, ezért a szertartásért irigyelte Botost. Ahogy a pappal együtt elvonul az áldozók előtt, és álluk alá tartja az aranytálcát. De aztán rá is sor került. Iszonyodva nézte az üregükből kinyúló kékesrózsaszín, tövük felé sárga lepedékekkel bevont nyelveket és lehunyta a szemét.

– Áldoztatáskor – mondta az Atya –, különben nem kell csinálnod, fiam. Majd úgy szervezzük.

– Köszönöm, Atya – mondta Veréb – nem haragszik rám?

Az öreg megveregette Veréb kobakját. Mosolygott.

A düledtszemű káplán.

– Ez mindig úgy néz ránc, mintha éppen most loptuk volna el a szentségtartót – mondta egyszer Botos.

Ez a nézés születési hibája lehetett. De nem volt külön az ember se, olyan volt, mint a nézése, olyan vakbélgyulladásos. Mosolyogni csak a szószéken szokott, meg akkor, ha hivatala nagyon megkívánta, egy-egy beszélgetésnél rámosolygott a hívek apró gyerekeire (minthogy Jézus Krisztus is azt mondta: Engedjétek hozzám a kisdedeket), s netalántán, ha a püspök úrral találkozott, arra is mosolygott. Na de azt a mosolyt! A kisdedek százfelé futottak volna tőle.

Sörteszerű haja volt a káplánnak – élete nagy része e hajjal való küzdelem jegyében telt, mert tízpercenként vizezte és fésülte, ragasztotta lapos koponyájára drót fűrtjeit. Nyomott feje volt, apró krumpiszerű orra mellett két ping-pong labda nagyságú, kiguvadó szem, zsiros, vastag, cakk nélküli ajka alatt puha kis áll. Jókor a feje a váll köze szorult, mintha egyszer alaposan a fejére vágta volna, amitől a nyaka mindörökre a mellkasába süllyedt. És valami sértettség is virult a káplán majomarcán, mintha állandóan megbocsáthatatlan sérelmek érnék. Hogy ez mitől volt, azt a gyerekek nem tudták eldönteni.

És szeretetlenül nyúlt a tárgyakhoz.

Veréb addig nem tudta, milyen az, ha valaki szeretetlenül nyúl a tárgyakhoz. Egyszer – éppen fejt a borbélyal – berohant a konyhába inni egyet, fölkapta a poharat. Teta néni rászólt:

– Szeretettel fogd meg, kisfiam.

Értetlenül nézett rá.

– Micsodát?

– A poharat. A tárgyakat is szeretni kell. A sórtartót, a kanalat, a tányért. Veréb ezt nem értette, ágaskodott benne az ellentmondás ördöge, de Teta néni folytatta: Elnéztem otthon apádat, milyen szeretettel tudja megfogni a villa nyelét, a lószerszámot. S ha a szántóföldről fölemel egy rögöt, azt is szeretettel teszi.

Az apjára való hivatkozás csak beléfojtotta a szót, de nem győzte meg. Utána figyelte az embereket, hogyan nyúlnak a tárgyakhoz. A borbélyt, Bretz Edgárt, sőt alkalomadtán Teta nénit is. De nem vett észre semmi különösét, semmi olyat, ami bizonyította volna, hogy szeretettel nyúlnak a tárgyakhoz. Úgy nyúltak hozzájuk, mint mindenki más.

De aztán találkozott a káplánnal és azonnal megértette, miről van szó. A káplán úgy érintett mindent, mintha szarba nyúlt volna. Mintha mélyen megalázná, hogy bármihez is hozzá kell érnie – s mondjuk, ha a cipőjét fogta meg így, az embernek kedve támadt, hogy a szusterok nevében fenéken billentse.

Aznap, amikor beléptek a sekrestyébe, azonnal belekerültek a káplán gonosz arcának bűvkörébe. Megbabonázva bámultak rá, pedig éppen elég más bámulni való is akadt odabent: az öt ministránsruhába öltözött delawár. A két Schneider, Keszi-Hajós, Ördögh Laci és Nagy Jenő. Nem tudtak zavarukból kihecsmeregni, ügyefogyottan álltak az ajtóban, egyik lábukról a másikra nehezедve, nem értették mi történt. Ha ünnepi litánia volt – ilyenkor hat ministráns kellett – Veréb és Botos mellett négy Gáz utcai meg Széna téri srác öltözött be. Ide valók a külvárosba. De ezek közül csak Ördögh Laci lakott a környéken (övék volt a Gáz utcai elhanyagolt kertű ház, ahol a delawárok ügyködtek), a többiek vagy a város szívében vagy a villanegyedben.

(Azt hiszik kocsma ez – mondta egyszer dühöngve a káplán – ha legközelebb ilyen trógerul öltözve bejön ide valaki, kizavarom. Az Atya fürkészve ránézett, mint ha ki akarná deríteni a káplán indulatainak igazi forrását, és azt mondta: Prolinegyed ez, fiam, a Jézus Szíve a prolik temploma.)

S most mégis itt álltak ministránsruhában. Belépett az Atya, kicsit ő is meghökent az idegen arcok láttán, kérdően nézett a káplánra, de a káplánnak esze ágába se jutott, hogy felvilágosítsa az Atyát. Kurtán furcsán odaintett Botos felé, ráreccsent.

– Öltözz!

Jól látszott, hogy Botosnak int, nyilván Sanyi is megértette, de ott állt mellette Veréb s ezért jogosnak tűnt a kérdés:

– Melyikünk?

– Te – mondta a káplán – az a másik meg takarodjon innen.

Veréb a falnak feszítette a hátát.

– Miért takarodjon? – kérdezte az Atya s a hangjából rosszallás csengett, az Atya nem szerette az ilyen beszédeket.

- Az osztályfőnöke Bretz főtisztelendő úr üzent át - mondta a káplán - hogy nem ministrálhat. Szégyent hozott a ciszterekre. Csirkefogókkal barátkozik.

- Miféle csirkefogókkal? - kérdezte az Atya.

Botos arca kipirult, világítottak a szeplői.

- Velem - mondta -, énvelem barátkozik.

A káplán odalépett az Atyához, a füléhez hajolt, suttogva magyarázott neki, az elfordította a fejét, mintha zavarná a káplán közelsége, de azért hallgatta.

Veréb oldalazva lassan megindult az ajtó felé, de Botos elkapta a kabátja ujját.

- Várj -- mondta.

Álltak egymás mellett, összeért a válluk. Azt várták volna, hogy a delawárok szeméből győztes gúny süt, de nem látszott az arcukon semmi. Egykedvűen álldogáltak a sekrestye belső falánál, mintha mi sem történt volna.

Veréb az atya tekintetét szerette volna elkapni, de az öreg nem nézett rá, most is fölemelte a fejét és a mennyezetet fürkészte, mintha oda lennének felírva az egyedül üdvözítő igazságok.

Egyszer már álltak így megszegyenülten, váll váll mellett. Ugyanitt a sekrestyében. Vasárnap két mise volt egymás után, az első a káplán tartotta, a másikat közvetlenül utána az Atya. A káplánnak más ministránsai voltak, de az öreg legszívesebben Botossal meg Verébbel misézett. Éppen szentbeszéd alatt érkeztek - a káplán fönt ágált a szószéken - Veréb arra gondolt, hogy lám, ez milyen bátran beszél, ha öneki kellene fölmenni egy ilyen szószékre, biztos össze-vissza dadogna. A káplánt akkor még nem nagyon ismerték, pár napja jött csak.

Lábujjhegyen végimentek a meglehetősen üresen tátongó padok között, elosontak a szószék alatt, s a sekrestyében azonnal öltözni kezdtek.

A nyitott ajtón át látták, hogy a káplán elbocsátóan a hívek felé fordul, Botos még mondta is félhangosan, hogy „Ite missa est”, a káplán gyors léptekkel berontott a sekrestyébe, majomarcát össze-vissza gyúrte a düh.

- Marhák! - üvöltött - amikor én szentbeszédet mondok, ne rohangáljatok a templomban!

Botost gyors mozdulattal pofonütötte, aztán Verébhez lépett. Veréb az arca elé rántotta a karját.

- Le a kéz! - recsegte a káplán, Veréb ijedten az oldalához szorította a karját és a pofontól nekitámolyodott a falnak.

Az Atya elhülve nézte a jelenetet, szóhoz sem jutott, csak a karját emelte föl mint aki szólásra jelentkezik, de amikor látta, elkésett, a pofonokon már nem segíthet, leeresztette a karját és csak annyit mondott:

- Itt nem szokás verekedni.

Botos akkor már lerántotta magáról a körgallért, oldozta a karing pertlijét, dühösen szikrázott a szeme s Veréb is azon nyomban vetkőzni kezdett.

- Fiaim, mindjárt kezdődik a szentmise - mondta az Atya.

Odalépett hozzájuk a vállukra tette a kezét.

- Na. A harag rossz tanácsadó.

Abbahagyták a vetkőzést, nézték az Atya szelíd arcát.

- Többet ilyen nem fordul elő. És máskor ne mászkáljatok a szentbeszéd alatt.

A gyerekek visszakanyarították a körgallért.

Az Atyában bízott most is. Az Atya majd egy mozdulattal rendet csinál, az Atya megtorolja az igaztalanságokat. Hiszen hány meghitt hajnali órát töltöttek együtt a Jézus Szíve félhomályos mellékoltáránál, didergető hidegben meg olyankor is, amikor ragyogtak a mozaik ablakok a reggeli verőfénytől, meleg fények úszkáltak a falak között. Az Atya majd megvédi őt.

A káplán befejezte a sustorgást, az öreg meg dörzsölgetni kezdte a halántékát, mintha éles nyilallások kínoznák belülről.

- Sokra viszed még, domine - mondta a káplánnak, s nyögve lelépett a szekrény előtti dobogóról, Veréb elé állt, két ujjal a fiú álla alá nyúlt, megemelte a fejét, aztán tanácstalan arccal picit fölcsapta és visszaengedte a fejét olyan „na-most-

mi-lesz" formán. Nem volt a szemében biztatás, Veréb egy pillanatra azt hitte, hogy ellenséges az Atya szeme, pedig csak szomorú volt, semmi más, ez a hangjából ki is derült.

– Jobb ha elmész, fiam. Köszönöm a segítségedet. Sok szép reggelt töltöttünk együtt, igaz?

Megpróbált mosolyogni.

– Igen Atya. Én is köszönöm – mondta Veréb. Viszketni kezdett a fejbőre, az orra töve, mint sírás előtt mindig. Pedig nem akart sírni. „Nem sírsz, Veréb” – mondta magának.

– Menjünk! – mondta dühösen Botos – Dicsértessék, Atya.

– Te is elmész? – kérdezte az Atya, de a hangján érződött, hogy számított erre. Ha Verébnek el kell menni, Botos se marad.

– Igen, Atya – mondta Botos – és nem is jövök többet. Holnap reggel már ne tessék rám számítani.

Az Atya mondani akart valamit, de a káplán közbevágott:

– Csak menj, nehogy azt hidd, hogy küldöttséget menesztünk érted. Taknyos!

Az Atya erre, mintha menekülne, hátat fordított, föllépett a dobogóra, a szekrény felé fordult.

A két gyerek kiment a sekrestyeajtón, átfurakodtak a tömegben, kiléptek a hűvös templomból, megcsapta őket a langyos tavaszi levegő. Az alsó lépcsőn mind a ketten megálltak, megfordultak, tanácstalanul néztek befelé, mint akiknek fogalmuk sincs merre induljanak most. Az arcukra esett a templomi fény egy-egy eltévedt, kósza sugara, figyeltek befelé, mintha még sohasem láttak volna templomot, s amikor felzengett bent az orgona, leléptek a lépcsőről, nekiindultak a homálynak.

Tudta, hogy majd Bretz Edgárnak eléjük kell állnia, szembe az osztállyal – Veréb találgatta, vajon milyen lesz az arca – és elmondani, hogy az iskolát államosították.

Valahányszor erre gondolt, jóleső bizsergés támadt benne. Az iskola most már nem nyomasztotta, szabadon, kicsit hetykén futkározott a széles napfényes lépcsőkön, mintha olyan tehetől szabadult volna, amiről pedig azt hitte, élete végéig viselnie kell. Készülődött a kárörömrre.

Bretz Edgár, kicsit hajlott háttal odaállt eléjük, levette a szemüvegét, törölgette, mint, aki időt akar nyerni.

– Ősi iskolánk többé nem a ciszterci rendé – mondta, a hangja szinte tárgyilagosan csengett, nem volt benne semmi a fájdalom pátoszából, sem a fölháborodás elvékonyuló felhangjaiból, egyszerűen csak nagy szomorúság lengte körül, kifosztottan és reménytelenül állt szemben a gyerekekkel.

A kisfiúban torokszorongató együttérzés ébredt, abban a pillanatban talán jobban fájt neki a hír, mint Bretz Edgárnak.

A borbély az üzlet közepén állt és hadonászott.

– Ehhez értenek – üvöltött – szent ábrázattal nagyokat zabálni, szegénységet prédikálni és belerúgni a szegénybe. Azt a tökfefű barátodat bezzeg nem tiltják ki sehonnan, nem szégyenítik meg minduntalan; annak szóbaállnak az apjával, mert biztos valami nagyfejú az apja. Mi az apja, mi?

– Melyiknek?

– Amelyik melletted ül.

– Nem tudom – mondta Veréb.

– Hát az biztos, hogy nem paraszt, nem lakatos meg nem is borbély. Mert akkorát rúgtak volna bele, hogy a lába sem éri a földet. A rohadt imádott papjaitok. Mit hápogsz! Nem a Krisztusodat bántom, ővele nekem semmi bajom. Ő legalább kikergette a kufárokat a templomból. A szeretett Atya, a kedves Atya, a jó Atya meg titeket kergetett ki.

– Nem az Atya volt – mondta Botos.

– Nem az Atya, nem az Atya... hát akkor egy másik csuhás. Miért nem állt oda az Atya, miért nem mondta, hogy ezek rendes kölykök, ezeket nem engedem?! Mert az egyiknek egy koszos lakatos az apja a másik meg egy tanyasi senkiházi. Azért. Mert a polgármester úr fiát, a téglagyáros fiát meg a bárógyereket nem lehet elzavarni ilyen rongyosok miatt mint ti. Azoknak benyalnak csontig, hogy az a magasságos rossz szakadjon rájuk. De várjatok, majd röpkönnék ezek az összelopkodott iskolákból meg a rohadt földbirtokaikból, a lábuk se éri majd a földet. Ne féljete! Veréb lelkesen nézte az ordító borbélyt és akkor képzelte el először, milyen jóízű káröröm ömlik el majd benne, ha Bretz Edgár odaáll az osztály elé.

Aztán – neveléses –, de éppen olyan kifosztottnak érezte magát, mint Bretz Edgár.

Egy darabig semmi sem változott, csak éppen új igazgatót kaptak, egy téglaszín arcú civil fiatalembert, aki igazgatósága első napján végigjárta az osztályokat és olyanokat mondott, hogy az évezredek rabságnak most már vége, ebben az országban minden a népé és minden a népért van, nem kell többet a szegény embernek nyomorogni, mezitláb járni, gyerekfejjel dolgozni. Új világ kezdődik – mondta a téglaszín arcú. Két mogorva paptanár között ágált, kezével nagyokat csapkodott a levegőbe.

A szerzetesek egyelőre maradtak, tanítottak tovább, de az iskola más lett, hangosabb, semmit sem éreztek véglegesnek, még a másnapra feladott leckét se.

Egyik nap az egész gimnázium számára gyülekezőt rendeltek. Az osztályok az udvarra vonultak. A szerzetes tanárok laza csoportja félrehúzódva állt a nyolcadikosok oszlopa mellett, jelezve, hogy ezen az aktuson ők épp annyira alárendelt szerepet játszanak, mint az iskola bármelyik tanulója. A téglaszín arcú, meg néhány civil fölállt a gyerekekkel szemben egy rögtönzött emelvényre. Majdnem ugyanazokat mondta el, amit bemutatkozása napján, egyszerre ugyanúgy gesztikulálva, aztán elővett egy lajstromot.

– Bizonyos okok miatt úgy döntöttünk – mondta – hogy iskolánk tanulóinak felét átesszük a Selyem utcai általános iskolába, illetve a felsősöket az Állami Gimnáziumba. Most felolvasom azoknak a nevét, akik a másik két iskolába kerülnek.

Ezt az átszervezést is rebesgették már régebben, a borbély is tudott róla.

– Proli gyerekeket kapnak a papok – mondta – eddig bűdös volt nekik, most aztán nosza, szeressék a szegénységet. A kis grófok meg nagyságos sarjak mennek a prolik közé. Így igazságos, eddig csak a tejföl jutott nekik, most kóstolják meg az alját is!

Az igazgató olvasni kezdte a névsort. Az első osztályon kezdte, Verébékén, s Veréb – bár ő a névsor vége felé szerepelt –, már a B betűsök után tudta, ő is a Selyem utcába kerül. Aba, Arvalis, Barát, Beleznay, Biczó, Bittó, Borbás, Bósz... ez volt a névsor eleje. Aba földbirtokos gyerek, Arvalis apja városi tanácsnok, Barát egy főjegyző fia, Beleznay bárógyerek, Biczó paraszt, Bittó katonatiszt fiú, Borbás paraszt, Bósz lelenc. Ezek közül Biczó, Borbás és Bósz került a Selyem utcába. Veréb is.

Az igazgató monoton hangon olvasta a neveket, a felolvasottak kiálltak a sorból és tanácstalanul ténferegtek az emelvény mellett.

A hatodik osztálynál tartott az igazgató, akkor már mozgolódott az egész iskola, egyik-másik név után elégedetlen morgás hallatszott, néhány érthetetlen kiáltás is nekiszegült az igazgató hangjának, a téglaszín arcú többször is dühösen felpislantott és elkiáltotta: Csend!

A hetedik osztálynál azonban már fékezetlenül tört ki az indulat, egy cigányképű gyerek ugrott a sor elé, odarohant az emelvényhez és fölkiabált az elképedt férfiaknak.

– Ez nem igazság! Miért csak a szegény gyerekeket teszik át! Báró miért nincs köztük egy se? Azt tessék megmondani!

Az igazgató elvörösödött.

– Nem kértem senkitől tanácsot – üvöltötte – itt az történik, amit mi akarunk. Taknyosok! Majd megtanítlak én benneteket, ha a főtisztelendő uraknak nem sikerült!

A papok faarccal álltak a nyolcadikosok mellett, mintha nem látnának, nem hallanának semmit. Még akkor se mozdultak, amikor, a haragtól lila igazgató arrogáns szavaira fölzúgott az udvar. A nyolcadikosok előrelemdültek, az elsőket majd az emelvényre lökték. „Taknyos a nagymamája! A játszópajtásával beszéljen így! Hülye! Fajankó!” – meg ehhez hasonló kiáltások röpkeidtek a levegőben. Az ordítózástól megvadultak a kicsik is, fenyegetően robajlott az udvar, mint egy örült aréna, a civilek az emelvényen ijedten bámultak a gyerekekre, az igazgató lila arca megfelféredett. Már-már úgy tűnt, lerohanják őket, amikor a civilek mögött Tiktak lépett az emelvényre, félretolta az igazgatót és szembeállt a fiúkkal. Nem szólt egy árva kukkot sem, mégis dermedt csend támadt egy pillanat alatt s a némaságba szomorúan kopogott a tornaterem széltől csapkodott ajtaja.

– Mindenki a helyére megy – mondta Tiktak s az amőba azonnal szabályos sorokká rendeződött.

– Ne felejtétek, hogy ciszter diákok voltatok – mondta halkan Tiktak. – Nem mindig az történik, amit ti akartok. Bizzatok Jézus Krisztusban!

Az igazgató dühösen rápillantott, nem mert közbeszólni, de nem is kellett, mert Tiktak megfordult, lelépett az emelvényről s visszament tanártársai közé. Újra felcsengett a monoton hang, hullottak eléjük a nevek, de most már egy pissenés se hangzott, a felolvasottak szó nélkül váltak ki a többiek közül, s most már az újdonsült Selyem utcaiak meg az Állami Gimnazisták csapata is sorokba rendeződött.

– Van valakinek kérdése? – kérdezte az igazgató, a hangjából sütött, hogy itt nem lehet senkinek kérdése.

Pissenés nélkül álltak az osztályok, kicsit sértődötteen, mintha azt mondták volna az emelvényen álló férfinak: veled semmi dolgunk. Már-már inteni akart: hogy akkor mehettek, de az elsősök között mozgolódás támadt, Veréb kíváncsian fordult arra, megnézni, mi történik. Gundrum tört utat a sorban, elballagott az osztályok arcvonalá előtt, szembeállt az emelvénnel.

– Én is szeretnék a Selyem utcába menni – mondta.

– Miért? – kérdezték főntről.

– Csak szeretnék – mondta Gundrum.

– Itt nem egyénieskedünk – ordított az igazgató, talán az bátorította fel, hogy Gundrum a legkisebbek közül jött. – Mars vissza a helyedre!

Gundrum a hátára csapta nadrágszíjjal átkötött könyveit, megfordult és kiballagott a kapun, mintha soha többé az életben tájára se akarna menni semmiféle iskolának.

– Miért nem ministráltál? Ministrálni mentél, nem? – kérdezte Teta néni. Akkor jött meg a templomból, a kabátját beakasztotta a szekrénybe.

– Elküldtek. Nem ministrálhatok többet.

Meghökken, feléje fordult a szekrénytől, látszott a szemén, hogy szörnyű bűnököt sejt a szavak mögött. Veréb megrémült, már maga is azt hitte, valóban szörnyű bűnököt követett el, s kiáltva mondta:

– Én nem csináltam semmit, Teta néni drága, én tényleg nem csináltam semmit.

– Mit mondtak? Miért?

– Azt mondták, hogy gazemberekkel barátkozom.

– Kikkel?

– Én csak a Botos Sanyival barátkozom, tetszik tudni, hogy csak vele. – Gyűlölködővé vált a hangja. – Mert szegények vagyunk, azért! Mert a szegénybe mindig belerúgnak!

Ezek már a borbély szavai voltak, Veréb a nagynénjére pillantott, nem tudta, mondhatta ezt vagy sem.

– Ugyan, kisfiam! – mondta szemrehányóan Teta néni – az Atya szeretett téged. Az Atya szereti a szegényeket.

Átmenet nélkül sirni kezdett a mondat befejezése után, mint aki tudatában van reménytelen kiszolgáltatottságának, Gyuszika képe alá ballagott, törölgette a könyveit.

– Csak te gyere haza Gyuszikám, gyere már haza –. Veréb felé fordult. – Ő megvédené bennünket mindenkitől. Ne félj, ő majd megvéd bennünket.

Veréb fölkel, odaáll az öregasszony mellé, megfogta a kezét.

– Ne tessék sirni! Biztos hazajön.

– Ugye hazajön! – kiáltotta Teta néni, várakozó, kétségbeesett szemmel nézett Verébre, mintha a kisfiú szavai eldönthették volna Gyuszika sorsát.

– Hát persze – mondta Veréb.

Már lefeküdt. Teta néni megállt a kisfiú ágya mellett.

– Nem a javítósok miatt? – kérdezte.

– Micsoda?

– Hát hogy elküldtek. Amiatt, akiről meséltél. Aki kirabolta az apját?

– Bandita – mondta Veréb.

– Az. Az a Bandita!

Veréb felült az ágyban.

– Én szeretem Banditát – mondta.

– De hát betört, kirabolta az apját! Biztos ezért küldtek el kisfiam. Ó, Istenem, mondtam én, hogy ne menj a javítósok közé.

– Nem igaz, hogy betört – mondta Veréb. – Egyszer kétkapura választottak, Bandita dugott és Kobak az üres kezére ütött...

– Ki az a Kobak?

– Egy másik javító. És akkor üvölteni kezdtek vele, hogy csalt, mert a másik kezében sincs semmi. És Bandita azt mondta, jó, csaltam, válassz te, de én láttam, amikor eldobta a másik kezéből a követ. Mert igenis volt benne.

– Nem értem kisfiam, nagyon összevissza mondod. Azt mondják, kirabolta az apját.

– Nem igaz! Nem rabolta!

– Na jól van, aludjál szépen. Imádkozz és aludjál szépen.

Veréb látta Bandita apját. Akkor is a téren fociztak, a családfő volt a bíró. Egyszer csak Bandita kiszaladt a kapuból, vigyázzba vágta magát a családfő elé.

– Itt van apám – mondta.

A családfő lefújta a meccset.

– Hol?

Bandita intett a fejével.

A Gáz utca felől egy zsirardikalapos, fehérpantallós férfi tartott feléjük, bal kezében vékony sétatálcát lóbált. Kezet fogott a családfővel, felemelt kézzel intett a fiúknak.

– Üdvözlöm a galerit – mondta, s biztos azt várta, mindenki elájul a gyönyörűségtől, hogy ő milyen jópofa.

– Egy órára elviheti a fiát – mondta a családfő, de Bandita közbevágtott:

– Még nincs befejezve a meccs.

– Na jó csak focizzatok – mondta kissé zavartan a férfi és nagyképpen lóbálta sétatálcáját.

Bandita visszament a kapuba, a zsirardikalapos meg hernyó-mosollyal odafordult a családfőhöz és azt mondta:

– Csak keményen fogni, nem kell tőle sajnálni egy-két pofont!

– Nem szoktunk verni senkit – mondta a családfő, s mintha másutt lenne dolga, odébb állt.

Nekiálltak újra focizni, Bandita apja egy darabig ácsorgott a pálya szélén, néha be is kiabált, de a javítósok ügyet sem vetettek rá, Veréb szégyellte magát, hogy ennyire kutyába se veszik ezt az embert.

Aztán, mikor legközelebb a pálya szélére pillantott, Bandita apja már nem volt ott. Előreódagott a kapuig, megállt Bandita mellett, ideges lett, remegő hangon kérdezte:

– Ez volt az apád?
– Ez – mondta Bandita, aztán mindjárt vadul felordított. – Nem ér, ideáll a pofámba, családfő kérem, nem lehet így focizni!

S a családfő szigorúan megszólalt:

– Miért állsz a kapusra, fiam?

A Nagy Tanács feloszlott, az indiánok a nagyfőnök vezetésével elindultak a fal-tól a foglyok felé.

– Jönnék – mondta Veréb.
– Le vannak szarva – morogta Botos.
– Ha Gyuszika itthon lenne, majd megmutatná ezeknek – suttogta rémülten Veréb, olyan halkán, hogy Botos talán nem is hallotta.

Dél óta kint ültek Botossal a rommálőtt állomásépület terméskő kerítésén. Az állomást egy deszkabodé helyettesítette, a piszkos ablakon át beláttak a sürgölődő vasutasokra, látták a távirószalagok sárga kerekekre tekeredő papírkigyóit, öröm töltötte el őket, amikor meghallották a szaggatott kopogást, azt hitték, az aprócska pontok, vonalak jó híreket hoznak.

Időnként befutott egy vonat, nagy szuszogással gőzfelhőbe burkolva állt meg a mozdony, sietős emberek kászálódtak le a magas lépcsőkről, batyus öregasszonyok, csizmás, kalapos parasztok, idegenül nézték a romokat, keresték a kijáratot.

– Ezzel nem jött, mi? – kérdezte Botos.

– Tehervonattal jönnék. A Nyéki bátyja is tehervonattal jött – mondta Veréb.

Amikor nem érkezett szerelvény, egy aprócska kétpupu tolatómozdony serénykedett a pályán, a vasutasok lengették piros zászlóikat, kiáltoztak „Ezerhuszonnégyesből kettőt a nyolcra” – meg ilyesfélét, a két gyerek érezte, itt egyetlen fölösleges szó sem esik, elkapta őket a jól szervezett munka gyönyörűsége, estefelé már úgy érezték, ide tartoznak az állomás személyzetéhez, ők is beavatottak.

– Odanézz! Tehervonat!

– Ez lesz!

A tehervonat megállás nélkül vágta át az állomáson, tankok, ágyúk feszítettek a vagonok platóin s mindegyik mellett egy feltűzött szuronyú katona. Olyan volt mint egy film, a tehervonat átúszott az állomáson a merev mozdulatlan tankokkal és katonákkal.

Arnyak kúsztak a sinek közé, egy kövér vasutas váltótól váltóig ballagott, lassú, megfontolt léptekkel. Minden alkalommal kinyitotta négyszögletes vasutaslámpája ajtaját, lángján meggyújtott egy papírt, benyúlt, a váltó lámpájába vacakolt s a váltótesten felfénylettek a sávok.

Befutott egy személyvonat, emberek özönlötték el a sineket, a két gyerek mereven előrenyújtott nyakkal figyelt a félhomályba. Elbaktatott előttük egy ember katonasapkában, katonaköpenyben, a sapkáján nem volt sapkarózsa, félvállára vetve egy madzaghevederes hátizsák.

A két gyerek leugrott a kőfalról, Veréb odaállt az ember elé.

– Nem fogságból jön?

– De – mondta az ember.

Morc arca volt, borostás, a szeme tompán fénylett.

– Csak egyedül? Mások nem jöttek? – kérdezte reménykedve Veréb.

– De jöttek mások is – mondta az ember – csak elszéledtünk. Mindenki hazament. Már akinek van hova.

– Halász Gyula nevűt nem ismer?

A férfi elgondolkozva rázta a fejét.
– Milyen alakulatnál volt? – kérdezte.
– Nem tudom – mondta ijedten Veréb – tizedes volt.
– Mikor esett fogságba?
– Negyvenkettőben.
– A Donnál?
– Ott. A Don-kanyarban.
– Aha – mondta az ember – papírt nem kaptatok?
– De – mondta Veréb – azt irták, hogy meghalt. De biztos, hogy nem halt meg.

– Kid volt neked?
– A nagybátyám – mondta Veréb.
– Hát nem ismerem – mondta az ember és megsimogatta Veréb fejét. – Aztán, ma már nem jön több vonat, menjetek szépen haza.
– Még egy kicsit várunk – mondta Veréb. – Hátha megjön.

Visszaültek a kerítésre, a mezők felől hideg szél csapott az arcukba. Ő menne be elsőnek, Gyusziika kint állna a konyhában. Na ki van itt, kérdezné Teta nénit.

– Megismered? – kérdezte Botos.
– Persze. Barna hajú – mondta Veréb.

Elcsendesedett az állomás, a kis tolatómozdony fáradtan beszuszogott az épen maradt fűtőházba. A vasutasok a fabódében szorongtak, időnként kihallatszott hangos nevetésük, a sápadtsárgán fénylő ablak előtt árnyak mozdultak. A Sásos felől megszólalt a békák monoton kardala, a hátuk mögött a romok közt virító dudvában tücskök ciripeltek.

Füleltek, hátha kiszűrődik az este neszeiből egy távoli vonat csattogása. A monoton zajok csenddé olvadtak – s nem volt más csak ez a fülrepszto csend.

Lecsusszantak a kerítésről, ballagtak hazafelé a Lövölde utca gránitkövein, nagyon távol, irdatlan messzeségben hideg részvétlen csillagok égtek fölöttük.

– Hogy tetszik a Selyem utcában? – kérdezte Bretz Edgár.
– Sokan vagyunk. Sok a verekedés – mondta a kötelek alól Veréb.
– A barátod is odajár?
– Nem, az ONCSA-telepi iskolába.
– Aha – mondta Bretz Edgár. – Akartok delawárok lenni?

Veréb fölkapta a fejét, ámulatlan nézte a papot.

– Én?
– Persze. Ti.
– Na beszélj már! – mondta Schneider Miki.
– Nem akarok – mondta Veréb.
– Sápadtarc akarsz maradni?
– Az – mondta Veréb –, apám úgylis elvisz innen.

Énekelt alattuk a vonat. Napfényben fürdött a táj, búzamezők úsztak mellettük. A város távoli lett, mint egy rossz álom. Veréb nevetve fordította az apja felé az arcát.

– Mi van, bikfic! – nevetett vissza az apja, kék szeme visszatükrözte az elfutó tájat.

– Csakhogy vége van – mondta Veréb.

Az apja előredőlt, oldalrafordított fejjel nézte a tájat, a védelem, ami belőle sugárzott a fiára, őt is boldoggá tette. De azért elszomorodott, hogyan mondja meg egy ilyen kiskölyöknek, hogy most már sose lesz vége.

Vigaszt

*Ez az erdő, ez a csend,
mint lázas életem magánya,
mint sebzett harcosok magánya;
fölköttem csillagok virága –
illatozik a messzi csend.
Mögöttem füstben a napok:
egy sereg elvérző halála,
marjult gondokkal baktatok,
nem sebzek jelet türe, fára,
csak így, így a világgal vagyok
vénen-hajnalodva, fázva.*

*

*Én hiszek a kenyérben, barátom,
s párázó, nehéz reggelekben.
Tudom, pokolban jártam egyszer
s ördögeitől nem menekszem;
mint neutron bombáz a szorongás;
szébbet magamnak mért hazudjak?
fiaink paizsra tesznek
s fölmutatnak egy szörnyű úrnak.*

*

*Pohár borral, szép női mellen –
képzelték jó költő elődök.
Én hiszek a kenyérben, barátom,
s a kényszerben, amit legyőzők.
Mit vesztettem én? Milyen csatában
verték? . . . Alulmaradtam?
Rajtam kívül még hány világ
robban, hány új-létű Napban!?*

Szilánk

*Az otthon megóvó ól volt.
Egyetlen nyugalmas mentség.
Viharban sebzett hajó volt,
mit vert gyilkos heveség.
Ott hon, hol sebzett ország –
mentőcsónak volt talán csak,
heteket faló valóság
tetőjén gyors vasárnap.*

*

*Lehorgad fejem előtted,
létem. Fáradtan nézlek.
Ha születtem volna hősnek,
s nem hogy magamban égjek –
bárhol is konok pribéknek,
mások kinjától betelve –
voltam a véges szilánkja;
végtelen vérző kegyelme.*

KEMSEI ISTVÁN

Elégia

*Elejtve szép terhét szavamnak
magam vagyok akár az isten.*

*Fekszem a vízmosásban: tenyeremben
hamuzöld szivárvány: csöpp levél feszül.
Mióta fekszem itt!? – koponyám résein
tán száz évben egyszer átdöndül a táj magánya;
főlöttem fák kariatidái
tartják a füstporú rét csendjét
beleolvadva tücskös ragyogásba:
fogaiban lepergett történelem:
a harcos, ki átjött a Dunán
Én: földön, föld alatt örökös vigyázzban
fekszem jeltelen, köröttem zabszagú béke
míg langy esők emlékeimet beborítják
s lefoszlik rólam a föld,
ezeréves csontom kifehérlik;
s bár tű nő az idő gerincén
szememből tavaszi hitben
mégis ősz jön: mennek a madarak
csupa-csont bokrok feküsznek halottan
harmatos, ünnepi díszben.*

Regölyi változások

(II. rész)

6

Aki a harmincas években a tunya, szellemileg közömbös falusi életre keresett példát, hiába jött Regölybe. Összesen tíz különböző társadalmi egyesület, ha úgy tesszük tömegszervezet működött itt. Taglétszámuk sorrendjében: Kisgazdakör (320), Polgári Lövészegyesület (256), Tolnatamási és Vidéke Félvérloányészti Egyesület (156), Katolikus Népszövetség (150), Leventeegyesület (96), Iparosok és Kereskedők Köre (58), Népművelési Bizottság (30), Önkéntes Tűzoltóegyesület (27), Testnevelési Egyesület (12), Dombóvár-Koppányközi Katolikus Ifjúsági Sajtóegyesület (6). A Kisgazdakörnek, Katolikus Népszövetségnek, Iparoskörnek külön helyisége és könyvtára volt. A különféle egyesületek és az iskolák könyvtára 1280 kötetre rúgott, ezekből 1934-ben 1062 kötet fordult meg az olvasók kezén. A felettébb katolikus beállítottságú Dávid Tibor szerint: „Sajnos találtunk Victor Hugo könyvet is, a Notre-Dame-i toronyórt.” Öt nagyobb magánkönyvtár is volt a faluban, hozzávetőleg ötszáz kötettel.

A mai helyzet:	községi könyvtár	4850 kötet, tavaly 3429 kölcsönzés.
	iskolai ifjúsági könyvtár:	500 kötet
	pedagógus könyvtár:	300 kötet
az értelmiségiek magánkönyvtárai kb:		2500 kötet

A különböző társadalmi egyesületek nemcsak foglalkozás, hanem vagyon szerinti elkülönülést is jelentettek, némelykor angol klubokra emlékeztető szabályokkal. Antal Gyula bácsi, a Katolikus Népszövetség valamikori elnöke, bírósívelt férfiú, nem minden büszkeség nélkül meséli, hogy hozzájuk nem juthatott be „akárki”. Két tag ajánlása volt szükséges és a kör jól kialakított belső szervezettel, több tisztségviselővel is rendelkezett.

A falubeliek olykor meglepő szellemi érdeklődésére jellemző, hogy az 1934-es szociográfia szerzőjétől egy parasztasszony Tolsztoj vallási világnézete iránt érdeklődött, egy minden szakképesítés nélküli földműves pedig üres óráiban matematikai egyenletek megoldásával szórakozott, és egy ízben megjavította a templom toronyóráját. Harminchárom évvel Dávid könyvének megjelenése és huszonkettővel a múlt rendszer bukása után nincs sok értelme a patétikus tetemrehívásnak, de óhatatlanul felmerül az emberben a gondolat, hogy mennyi szellemi érték ment ebben az országban veszendőbe, akárcsak egyetlen faluban is! Ma Hazafias Népfront, Nótanács, Vöröskereszt, KISZ és Önkéntes Tűzoltóegyesület van Regölyben. Művelődési ház – még – nincs, de ha felépül, vezetőinek okvetlenül gondolniuk kell arra, hogy itt a tevékeny szervezeti életnek hagyományai vannak, az igények kielégítésének módját meg kell találni. Vonatkozik ez természetesen a már működő tömegszervezetek irányítóira, elsősorban pedig a falu értelmiségére is.

Gyermekeik továbbtaníttatásáért a regölyiek se régen, se most nem nagyon törtek magukat. 1935-ben öt főiskolai hallgatóról tudtak, aki innen került ki, az iskolaigazgató pedig 1945 és 1966 között összesen csak négy diplomát szerzett regölyiről értesült.

A szellemi élet alapjainak lerakása, az iskolai képzés 1934-ben teljesen a római katolikus egyház kezén volt. Szemenyei Mihály plébános 1888-ban Vincés apácát hozott a faluba, volt zárdájuk – bőséges átépítés árán – maig iskola. Római katolikus volt azonban a fiúiskola is. A kettőben 1934-ben kétszázhatvankét gyerek tanult. Egy osztályteremre hatvanöt, egy pedagógusra – a százhet vasárnapi iskolással együtt – kilencvenkét diák jutott. Volt óvoda is, egy apáca nyolcvanegy kicsit gondozott. A mai helyzet: egy teremre huszonkilenc, egy tanerőre tizenkilenc gyerek. Az óvodában négy óvónő van.

A világ eseményei és a politika iránti érdeklődés mindig is eleven volt Regölyben, bár ez utóbbiról a vélemény roppant lesújtó: Dávid: *„Köteteket lehetne írni. . . hogy mennyire kisemmizve érzi magát a magyar paraszt. . . minden pártban.”* Feltűnően sok, 534 újságelőfizető volt. (Ma 837.) Egy R. M. névrövidítésű regölyi a korabeli lapokról: *„Egyebet sem lehet olvasni mint, ki lett előléptetve és kik mentek nehéz ezrekkel nyugdíjba és itt vacsora, ott vacsora, egymást megdicsérik, felköszöntik. A rendőr, a csendőr, a börtönőr szaporodik.”* A falu akkori kedvenc újságja fölényes többséggel az Új Nemzedék volt. Most a Szabad Föld, a Tolnamegyei Népújság és a Népszabadság dicsekedhet a legtöbb előfizetővel. Az 1935. évi tizenhat telepes rádióval szemben 1967-ben 548 készülék és 132 televízió áll. Harminchárom évvel ezelőtt egy esztendő leforgása alatt tizenhat népművelési előadást tartottak Regölyben, a pedagógusok hat szindarabot tanítottak be és húsz táncmulatságon szórakozott a falu fiatalsága. Dávid Tibor még szükségesnek tartotta megemlíteni, hogy a regölyiek birtokában tizennyolc gramfon van. A lemezjátszók és magnetofonok mai száma kideríthetetlen.

7.

„Szemes Mihály csináltatta 1832.”

„Kováts János csináltatta 1832.”

„Isten dicsőségére Csináltatta Horváth Mihály és nőjje Dobos Erzsébet 1831.”

„Regölyi Német Imre emelte ezen keresztet 1830.”

A múlt század harmincas éveinek dátumai ne ejtsenek tévedésbe senkit; jónéhány frissebb útmenti keresztfeliratot is lehetne idézni a faluból, melynek határában a valóság és jómód ilyen egybefonódott bizonyítékaiból rengeteg akad. A falu katolikus és vallásos. Élni kell azonban a gyanúperrel, hogy ez a vallásosság már Dávid Tibor szociográfiájának elkezdteketor is furcsa lábakon állhatott. A szerző leplezetlenül büszkeséggel állapítja meg, hogy a falubeliek mindennapi köszöntése a „dicsértesség”. Ez napjainkra csak annyiban nem tűnt el nyom nélkül, hogy az esperes-plébánost mindenki ezzel tiszteli. *„Misére az iskolasortól a béna öregségig csaknem mindenki eljár, aki nem akarja, hogy lenézzék.”* A miséket ma is látogatják, idősebbek épp úgy, mint fiatalok. Vasárnap délelőtt tucatjával térnek be a presszóba foglaltatni a sötét ruhás iskolások, kezükben imakönyvvel. A hitélet mélységeivel azonban már harminchárom esztendővel ezelőtt is baj lehetett. Egy akkori napszámos véleménye: *„Én nem hiszek a papokban. Misére nem megyek. . . Ők, meg az urak is olyan emberek, mint mi, csak az a különbség, hogy azok nem dolgoznak, mi pedig igen.”* Egy iparos meg egyenesen nihilista tömörséggel nyilatkozott: *„Csak azt hiszem, amit megeszek.”* Akadtak azonban régebbi lázadók is. A plébánián egy, minden szociográfust örömmre derítő, kéziratos egyházközség-történetet őriznek. 1802-től huszonkilenc esztendeig volt „mester”, tehát az eklézsia alkalmazottja egy bizonyos Turós János, aki *„iszákos, hanyag ember volt, a pincéket bújta és plébánosa, Hegedűs László, jóakarátú figyelmeztetésére azzal felelt, hogy életére tört töltött fegyverrel.”* Végül, talán nem minden alap nélkül, feljelentette a papot, de az úriszék nem a lelkeszt, hanem a tanítót csukta be. Kovács Márton 1900-tól huszonegy évig volt kántortanító, akiről és az 1919-es eseményekről ezt jegyzi fel a história írója: *„A tanítókat, nővéreket kommunista előadásokra hívták be, egy református (!) tanítót is helyeztek ide. Kovács Márton tanítónak úgy látszik nagyon tetszett ez az állapot, a beígért nagy*

lízetés; mert a keresztyáró napokon már nem tungált, az ablakból nézte kórmene-tűnket s olyan nyilatkozatokat reszkirozott meg, hogy nem katolikus tanítóhoz, hanem egy vérbeli kommunistához illettek.” A forradalom után be is börtönözték és meg-fosztották állásától.

Világnézetéhez hiven szerzőnk a hitélet gyengülését egybekapcsolja a polgári sajtó elterjedésével, az erkölcsi lazaságokkal, sőt az 1894. évi XXXI. törvénycikk pa-ragrafusaival is, mert szerinte: „*A jellemben végbemenő degenerálódás okai vissza-nyúlnak a polgári házasság talajába.*” A mai vizsgálódó nem sokat talál ebből az ál-lítólagos jellembeli degenerálódásból. A Dávid által kifogásolt akkori laza nemi er-kölcs okai is könnyűszerrel megérthetők. Három évtizeddel ezelőtt általános volt a nagyon korai házasság. Ez a férfiaknál a húsz-huszonkettedik, nőknél a tizenöt-tizen-hetedik, sőt esetenként a tizennegyedik évet jelentette. Nyilván ezzel volt magyaráz-ható, hogy a fiatal párok általában esztendőre elváltak, aztán újabb egy év leforgása alatt ismét összekeverültek és a továbbiakban – parancsolt az együvé került föld, a vagyon! – együtt is maradtak. Meglepő azonban, hogy már 1934-ben négy olyan pár élt a faluban, akik csak polgári házasságot kötöttek. Több beszélgetésben az a kép alakult ki bennem, hogy a regölyieknek az a pap a jó, aki a párbéren kívül lehetőség szerint semmit nem kér a híveitől. Más, közhasznúbb tevékenységet folytatók anyagi javadalmazását sokkal kevésbé irigylük, de a falu legnagyobb magánházát lakó plé-bánosnál nagyonis észre- és zokonveszik az anyagiasságot.

Mindettől függetlenül az általános iskolások hatvannégy százaléka jár vallás-oktatásra, ami ugyan kisebb a néhány év előtti aránynál, de még mindig mutatja a szülők jórészenek ragaszkodását az egyre inkább üressé váló formákhoz. A hitélet 1934-es és mai intenzitásának fokára legnagyobb meglepetésemre konkrét adatot is sikerült szerezni. Az akkori krónikás egy év alatt nyolcezer áldozót jegyzett fel. A falu természetes esperese, sajnálkozva bár, de tavalyról csak háromezernyolcszáz eset-ről tud, amikor hívei ilyen módon adták tanújelét hitbuzgalmuknak.

8.

A vallásosnak mondott faluban természetesnek tűnne, ha Regöly legnagyobb te-kintélye – külsejében is imponáló megjelenésű – plébánosa lenne. Vitathatatlanul nem az. A regölyiek valóságérzéke kristálytisza és a túlzás veszélye nélkül lehet mondani, hogy tetteiről mérik az embert, elsősorban a vezető funkcióba jutottat. Leg-nagyobb tekintély a tanácselnök, akiről – és működéséről – a személyes befolyá-soltság minden kockázata nélkül gyűjthettem adatokat, ugyanis ottani tartózkodásom idején történetesen távolt volt a falutól.

Néhány évvel ezelőtt a dombról a községháza irányába még embernyi mély víz-mosás húzódott, melyet a felhőszakadások évről-évre tovább szélesítettek. Az egy-kori vízmosásba méteres betoncsöveket fektettek, az egészet betömték, most kövesút húzódik fölötte, két oldalán parksávval és padokkal szegélyezve. A falu minden be-ruházása közül erre legbüszkébbek a regölyiek. A völgyben befejezés előtt áll a strandfürdő, kabinsorokkal és versenyzésre is alkalmas medencével. A szélső start-kövön tábla: „*Társadalmi munkában tervezte Császár István regölyi lakos, okl. mér-nök.*” A dombgerincen az idén kezdik a művelődési ház építkezését, tanácsi építő-brigáddal, lényegesen olcsóbban, mint ha állami kivitelezővel dolgoztatnának. A kéz-befogás, irányítás Dávid Gyula tanácselnök vitathatatlan érdeme, akinek – mint le-szerelt katonatisztnak – a szervezés különösen erős oldala. Ezenkívül kiterjedt sze-mélyi kapcsolatai is, melyeket faluja érdekében kamatoztat, alighanem úgy okos-kodva, hogy még nem jutottunk a társadalmi fejlettségnek arra a fokára, melyen a személyi kapcsolatok feleslegessé válnának. Egyik informátorom szerint:

– Regölyben már mindenki járt, most már csak U-Thant esedékes.

A tekintélyek változásairól egyébként alighanem országos arányokban érdemes lenne könyvet írni. Az egykor volt nagygazdák; többnyire kiváló mezőgazdasági hoz-záértésű és hangyaszorgalmú emberek; mai tekintélye nem több, mint az idős em-

bernek kijáró köteles tisztelet. Ez a réginek csak roncsa. A termelőszövetkezetet egyenesbe hozó csendes szavú elnök. Péti József, és a féltucatnyi szakvezető respektusa azonban szemlátomást emelkedőben van. Az orvos harminc esztendeje él a faluban, a higanyelevenségű fiatal állatorvos – dr. Kozári Ferenc – tíz éve. Mindketten funkciójuk és személyi tulajdonságaik révén egyaránt a község értelmiségének legmegbecsültebb tagjai.

A harminchárom évvel ezelőtti értelmiség helyzetét Dávid Tibor nagyon kifejezően jellemzi. Így ír: *„A rendi öntudatnak szükségképpen kell jelentkeznie minden társadalmi rendnél, – mert nélkülül nincs vitalitása, nincs benne értelem és acélos szépség.”* Az acélos szépség ugyan vitatható volt, de a rendi „öntudat” semmiképpen sem. A parasztság és értelmiség a teljes különválás, elszakadás, sőt ellenlábaság állapotában leledzett. Úrnak minősült mindenki, aki nem dolgozott, úgy értvén, hogy *„... munkának csak a fizikai erő kifejtés számít.”* A másik oldalról viszont az értelmiség lenézte a parasztságot, egyáltalán nem értük, hanem csak belőlük élt. Ennek maradványai ma is észrevehetők. A régi kántortanító az eklézsia, tehát voltaképpen a falu alkalmazottja volt. Egészen friss példák akadnak arra, hogy egyes szülők fizetség reményével (csirke, kacsa, vagy más földi jó) óhajtják csemetéik iskolai osztályzatát megvásárolni, és visszautasításra találva, a legvadabb pletykákat terjesztik. Akadt már, aki egyenesen a fiatal és cseppet sem határozatlan modorú iskolaigazgatónál semmi mást nem vont kétségbe, csak a pedagógusi képesítését. Általában szerencsésebb helyzetben van és jobban befogadta a falu azt az értelmiségit, aki a saját házában lakik, mint a többé-kevésbé frissen érkezetteket, szolgálati lakásban élőket, kevésbé hízogó, de annál tömörebben „gyütt-menteket”. Az értelmiség – és első sorban a gerincét jelentő pedagógus-társadalom – színvonala természetesen különböző, az egyébként rendkívül tiszteletreméltó, de csak évtizedek tapasztalataiból élő, a falut alig-alig elhagyó idős szakemberektől kezdve a friss, eleven, az elfáradásnak még csak jeleit sem mutató erőig. Van a tantestületben vegyész-mérnöki diplomával rendelkező pedagógus is, vagy olyan, aki oktatói munkája mellett a falu viselettörténetét igyekszik feldolgozni. A jól képzett agrárértelmiség – részben talán munkakörülményei miatt – a többiektől viszonylag izoláltan él.

Az értelmiség lakáshelyzete – hosszabb-rövidebb ideig húzódo tanácsi segítség révén – ma már jó, anyagi viszonyaik a hasonló beosztású városiakénál jobbak.

9.

Dávid Tibor harminchárom évvel ezelőtt pontokba szedte azokat a változtatni valókat, melyeket faluja sorsának jobbra fordítása érdekében szükségeseeknek ítelt. A lajstrom tételeinek többségével nem lehet vitatkozni, jószándékuk sem kétséges. Befejezésül érdemesnek ígérkezik egybevetni az akkori vágyakat a mai valósággal.

Fontosnak ítélte a tagosítást. Ez a régi gazdálkodási viszonyok igényei szerint 1942-ben, a nagyüzemi gazdálkodás követelményei szerint 1961-ben megtörtént. Az analfabetizmus letörése. 1934-ben százötven hatévesnél idősebb analfabéta volt a faluban, a legutolsó népszámlálás ötvennyolc olyan személyt talált, akit a „nem ír, nem olvas, vagy csak olvas” rovatba sorolhatott. A gazdaadósságok rendezését meghozta az idő, de ezek akkoriban sem lehettek túl súlyosak. 1935-ben ugyan 358 esetben zálogoltak és kifizettek százhuszonöt árverést, de a dob egyetlen esetben sem perült meg senki udvarán, mert az árverésig minden tartozást kifizettek. Az ürtendezés és a vizek lecsapolása részben megtörtént, részben folyik. A vízügyiek évek óta dolgoznak a községet harapófogóba szorító Koppány és Kapos szabályozásán, utak pedig kilométerszám épültek és épülnek. Majsa-pusztára, ahol a volt Eszterházy-birtokon most járási szociális otthon van, már köves út vezet; – jobb állapotban, mint az állomásra. Az egyke kiirtása éppúgy várat magára, mint a táplálkozási egyoldalúságok megszüntetése. Dávid idejében az egészségügyi helyzet roppant fogyatékos volt. Árnyékszék még jómódú portákról is hiányzott, a kutak fertőzöttek, sok nemibetegség lappangott, és a regölyieknek *„nehézükre esik orvosra költeni, s ezért*

a végpontra halasztják betegségük gyógyítását.” A végpont előtt szívesen fordultak kuruzslóhoz is, hiszen az orvos rendelésenként 1,40 pengőt kért, ha pedig kiment a lakásra, 2 pengőt. (Egy napszám 1934-ben Regölyben 0,80–1,50 pengő.) 1959-ben artézi kutat fúrtak, törpevizmü épült. Új ház ma már el sem képzelhető fürdőszoba nélkül, kuruzslás pedig legfeljebb ha a legidősebb korosztályúak között akad. A cse-csemögondozó 1955-ben létesült. A borívás letörése ma éppúgy jámbor óhaj, mint harminchárom évvel ezelőtt volt. Az antialkoholista propaganda eredménye – ha ugyan egyáltalán akad ilyesmi – még gyermekcipőben sem jár. Dávid óhajtotta a nők ruházatának megváltoztatását is, ami a maga idején anekdotába illően összefüggött a villanyvilágítással. Úgy vélekedett, hogy a regölyi asszonyok *„a sokszoknyás divatból nem enegednek”*, mert *„a kövérség utáni vágy bent él a néplelekben.”* Az idősebbek szépségideálja ugyan máig sem az amazoni karcsúság, az öltözködés azonban radikálisan megváltozott. Hetedikes iskolás kislányok jómódú városi asszonyokat irigységre gerjesztő kardigán- és pulóver-gyűjteményeket sorakoztattak föl, nem beszélve a különböző sarokmagasságú cipőkről. (Harminchat gyerek között egy sem akadt, aki tavaly ne kapott volna új lábbelit.) Ezek már a nyilvánvaló túlzás, „divatozás” jelei, de a hagyományos öltözködés sem lehetett éppen olcsó, mert 1935-ben a községi képviselőtestület a következő indokolással szavazta le Regöly villanyosítását: *„Csak akkor lehet itt szó villanyról, ha az asszonyok megfogadják, hogy nem költenek annyit divatra.”* Inkább világítottak továbbra is petróleummal, a prэшázakban pedig olvasztott szalonnasírral, vagy éppen lángragyújtott, vékonyra metélt szalonnaszeletekkel, melyeket ellobbanásuk után nyomban fel is használtak: – borkorcsofjának. Egy régi képviselőtestület makacsságának köszönhető az is, hogy Dávid másik – a falunak feltétlenül hasznos – kívánsága mindmáig nem valósulhatott meg, sőt erre a jövőben sincs sok remény. Ez a vasúti rakodóvágány. 1882-ben sajnálták a MÁV-tól a faluvég és a Kapos közti homokos, bozótos, értéktelen területet, pedig így egy hidépítés árán a falu szélére kaphatták volna a vasútállomást, a budapest–pécsi vasútvonal pedig tíz kilométerrel lenne rövidebb.

Akad a régi szociográfiában jónéhány óhajítás, melyet a korszellem diktált. Nem egészen érthető, hogy mire gondolt a szerző *„az összetartás elmélyítésén”*? A lokálpatriotizmus ellen aligha lehetett panasza, ez a regölyieknek máig erős oldaluk. A hősök – pontosabban az első világháborúban idegen érdekekért elesett hatvanhét regölyi – emlékműve áll a tanácsháza előtt, sőt belátható időn belül más szobor is áll majd. A falunak idáig természetes centruma nem volt. A dombon lévő templom nem faluközpont, mellette, de nem oda vezetnek az utak. Most ragyogó falufejlesztési érzékkel a tanácsházával ferdén átellenes telkekből faragtak le, az így kialakított terecske partját téglafallal biztosítják, később az egészet parkosítják, és a parkba fővárosi művésztlő óhajtanak egy lőszobrot állítani: – utalással arra, hogy a falu a már említett jóhírű félvér tájfajta névadója. A faluvezetők képzése, ami Dávid jogos kívánsága volt, ma államilag szervezett tanácsakadémiákon történik. A tanács-titkár egyébként egyetemi végzettségű jogász, dr. Wagner János. A „zsidókérdés rendezése” a náciizmus embertelen módján megtörtént, a falu néhány zsidó kereskedője a hitleri táborokban pusztult el. „Cigánykérdés” sincs Regölyben, a szerző szerinti értelmezésben illet egyébként sem ismer a szocialista társadalom. A harmincas években a faluszéli, tilalmazott, partlakások omlása ölt meg egy nyolctagú cigánycsaládot. Regölynek cigánysora, „pérója” nincs. Dávid harmadik óhajítása, a kolduskérdés megoldása is idejét múlt. Nincs koldus, sőt nemzedékek óta itt lakó családok nagy helyismeretű sarjai sem tudják megmondani, hogy ki a falu legszegényebb embere.

1934-ben a Regölyi Keresztény Tejszállító Szövetkezetnek kettő, a Fővárosi Tejüzemnek egy telepe volt a községben, és szövetkezet nevet viselt a Hangya is. Harmadik kívánságaként Dávid Tibor – sejtetőleg a szövetkezetek ilyen formájára gondolva – *„a szövetkezeti mozgalom kiterjesztését”* óhajtotta. Kívánsága a remélt-nél sokszorta nagyobb mértékben teljesült. A regölyi Népakarat Termelőszövetkezet területe 5398 katasztrális hold. Három egyénileg gazdálkodó család híján itt találja meg boldogulását a falu lakosságának 71,2 százaléka.

Értelmetlen iszonyat

*A tisztára söpört udvarok
és mosott ruhák illatát
a zöld lombú árnyak alatt
szombat estéken
látom kivírulni megint
két szörnyű kaszálás után.
De a vidám legényeket
kik marokszedő lányokkal jöttek
az uradalmi földekről
már csak énekük idézi,
s öreg szüleik szomorú mosolya,
szótalan édesanyjuk,
csupa-csont apjuk az itatókutnál.*

*Ó vödrök komoly csöndülése
sirató dallamok a dolgok titkaiban,
háborus rémek,
könnyek, könnyek,
az elárult emberiség adója,
ez sajog vissza
a tisztára söpört udvarok
és frissen mosott ruhák
rozsmaring-illatában.*

*A letiport életeket
se emlék, se hatalom
vissza nem adja
s az eltűnt pillanatok rácsain át
látom a szépet
ami kihullt az idő rostáján,
óriási a mag-kár
a veszendő életek láng-lobogása,
bőgni lehetne, mint a barmok
a szétdúlt szérük alatt
értelmetlenül
az értelmetlen iszonyaton.*

Fény és árnyék

Kunffy Lajos házában

Festményeidet az arany zuhatagú
teremből zaklatva elhagytam,
képeid izzó fénye kísért,
a magyar paraszti lét,
sárga kalászos tengere,
pipacsos dombokon
dolgos aratók,
cigányok,
s a „Somogyturi gyermektemetés”
gyászába bezúgva
Párizs, az érzékeny, messze világ.

De te csak a tiedet daloltad,
a fény, fények ecset-remekeivel.
És íme, egy hatalmas fa
lomb-sátora alján
puszta sírod döbrent elém,
a szegénynél szegényebb gyep-sír.
Ezer hold ura, te,
ki kincseidet, földi javaidat
a köz kezére adtad,
árván maradt sírhalmódért
könnybe borultam.

Ó haza, hazám,
be mardosó ez a sivár sír,
ennyi gyémántszóró élet után
legalább egy szál
lenge virág,
zöld repkény
futná be a sírt,
ahol a hű kedves oldalán
porlad dúltan
a mester
a somogyturi rögben.

BORSOS MIKLÓS rajza

CSERES TIBOR

1.

Vannak művek, melyek nemcsak önmagukért állnak helyt, hanem a műhelyért, az életmű egészéért is. Arra kényszerítenek, hogy átértelmezzük az alkotójukról kialakított elképzeléseinket, hogy visszatérjünk a régebbi írásokhoz, s másként olvassuk az egyszer már olvasott és megítélt lapokat. Hogy újrafessük az író portréját, átrajzoljuk a véglegesnek hitt vonásokat. Ilyen könyv Cseres Tibor regénye is: a *Hideg napok*. Más minőséget ad az életműnek, meredekebbre húzza a pálya ívét, megvilágítja a mindedig rejtve maradt tulajdonságokat, igazolja a műhely megrekedtnak vélt kísérleteit. Kulcsot ad Cseres alkotó személyiségéhez, eddigi műveihez. A számvetés igényében és szenvedélyében jelöli meg a művek értelmét, a műhely hivatását. Nem csekély igény ez: mai irodalmunk legfontosabb közéleti vállalkozásai közül való.

Cseres Tiborról, miként egész nemzedékéről, néhány évvel a regény országos sikere előtt még sajnálkozással beszélt a kritika. Egy hírneves irodalmi vita egyenesen a felejtés „meszsgödrébe” utalta az egész generációt. Ma viszont – bizonyára nem függetlenül Cseres regényétől s a belőle készült filmtől – fokozott várakozással és figyelemmel néz feléje, feljük a kritikus és az olvasó. Azt várja tőlük, hogy a nemzeti és történelmi számvetés szószólói legyenek. Hogy őszinte szóval, ha kell, kíméletlen igazmondással tárják fel a közelmúlt történelmének mozgását, közösségi reflexeit és következményeit; mindazokat a kollektív és egyéni vétkeket, melyek az alighogy lezárt periódus szerencsétlenségeihez és tragédiáihoz vezettek. Ha igaz, hogy minden nemzedék egy korszakos élményt és tapasztalatot hoz az irodalomba, a „derékhad” éppen a legfontosabb és legbonyolultabb élményeket közvetítheti. Az ifjúként megszenvedett világháború tapasztalatát, a felszabadulás, az újrakezdés és a népi emelkedés hatalmas élményeit, a Rákosi-korszak közegében fogant összeüt-közéseket. Nemzet és haladás, forradalom és erkölcs, hatalom és emberség valamenyny, gyakran tragikus, konfliktusát, miket a középnemzedéknek a személyes részvétellel fokán kellett átélnie. Ki lehetne náluk megbízhatóbb, figyelemre érdemesebb tanú? A közelmúlt hazai történelme életük talán legmeghatározóbb fejezete volt. Ha a történelem valóban az élet tanítómestere, ők közvetíthetik szavát, intelmeit. A részletek ismeretében, egyszersmind személyes hitelességgel lehet vallaniuk.

Cseres vállalta is a vallomástevő szerepét; vállalta a *Hideg napok* előtt is. Nem kívánja kivonni magát a kor harcaiból; azokkal szemben, akik az írást az önelemzés és önüdvözítés műhelyének tekintik, ő az irodalom kollektív erkölcsi feladataira hivatkozik: „Művem hőse természetesen nem én vagyok, – hanem erkölcsöm és emlékezetem.” Erkölcs és emlékezet a történelmi folyamathoz köti, vagy éppenséggel szembe állítja vele. Ezért fogódzik a jelenbe s vállalkozik arra, hogy a kor harcosa és tanúja legyen. „Ami múlhatatlan és időszerű is egyben – írja mintegy *ars poetica* gyanánt –, azt az elemet az író csakis saját korában, még inkább saját tapasztalatában találhatja meg, ismerheti fel, és – merítheti.” E korrallal való kapcsolat és küzdelem persze nem tűri, hogy az író pusztán a történelmi mozgás krónikása legyen. Cseres sem csupán megismerni és leírni vágyik az átélt eseményeket, hanem értelmezni is. Felszínre akarja hozni rejtett okaikat, ki akarja tapintani történelmi rugóikat. Vagyis a krónikás szerepét a kutató, vizsgáló és ítélkező író szerepével váltja fel. Intellektuális hivatásra vállalkozik, törvényszerűségeket, összefüggéseket keres. Ezért kell elvetnie a krónikázás műfajait: a lassú epikát, a tempós elbeszélést. Indulásának hagyományosabb prózai technikáját ezért kellett meghaladnia. Az értel-

mezés igénye és az ítélkező szenvedély a modernebb, drámai kifejezés felé vonzotta. Ez magyarázza írásainak változatos technikáját, nem egyszer a filmművészet köréből választott eljárásait. „A próza – fejti ki egy nyilatkozatában – számomra első-sorban nem az ösztönös munka lehetősége. Napjainkban a prózairót a kísérletezés jellemzi. Egy író karakterének teljes, de még csak vázlatos képéből sem hiányozhatik a kísérlet szenvedélye, amellyel megközelíteni próbálja kora nagy és elkerülhetetlen mondanivalóját. Ez küzdelem is.” E küzdelem lázában veszi birtokába Cseres a modern próza módszereit, alakítja ki sajátos formanyelvét: prózájának tárgyilagossá, dokumentum-elemekből építkező, egyszersmind tudatos szándékról, elemző készségről és biztos ítélőerőről tanúskodó műhelyét.

E száraz elbeszélő modor, a dokumentálás fölényes készsége azonban nem lelti azt, hogy szenvtelenül közeledne az ábrázolt világhoz, a történelem eseményeihez. Cseres tárgyilagossága, de sohasem közönyös. Munkáját, ha illő szerénységgel is, ha okulva is az irodalom közéleti hatását illető tapasztalatokon, szolgálatnak tudja. Az elkötelezett író céltudatosságával és tettvágyával fogalmazza meg a hivatás értelmét: „Kisért a kérdés, akarok-e bizonyos, valamelyes javításokat eszközölni művemmel, hősömmel a világon? Lehet-e más a halk válasz erre, mint igenlő? De igényem nem szeretném eltúlozni, reményemet még kevésbé.” Az irodalmat cselekvésnek és szolgálatnak tudja, feladatait mégis a művészet viszonylagos autonómiájának jegyében határozza meg. Vagyis nem a napi politika szolgálatát várja el az írásból, hanem a világ megváltoztatásának nagyobb ügyét s morális küzdelmeket. „Miért ír az író? – kérdi – A világ megváltoztatásához, megjavításához úgy akarok hozzájárulni, hogy tanúvallomással könnyíték felelősségemen, s gyónásommal igyekszem könnyebbé tenni minden lelkiismeretet, mely szavamra figyelhet.”

E néhány idézet – Cseres Tibor vallomásai és gondolatai – a műhely természetéről tesznek vallomást. Az író költészettanát és életelveit öntik formába: azokat, miket leghangosabban a *Hideg napok*ból lehet kihallani. De nemcsak e regényből, a pálya és a műhely eredményeinek e végső foglalatából, hanem az író többi műveiből is. E néhány vallomás, fejtegetés egy életmű igényeinek summázata.

2.

A *Hideg napok* írója (mint annyian modern prózánk mesterei közül) költőnek készült. Fiatalon két verseskötvet is kiadott: 1937-ben jelent meg *Tájkép, elől gugolva én*, 1942-ben pedig *Zöld levél árnyéka* című verseskötete. Első versei a magyar falu kietlenségét, reménytelen életét mutatják be; apró paraszti tragédiák foglalatai. Pontos leírásban, hangulatos tájrajzban idézik meg a falusi élet hétköznapijait; lírai erejük egyféle borongós melankólia. Cseres nem tartozik azok közé, akik a vidéki élet idilljét, bukolikus derűjét élik át, atmoszférája sötét, közérzete komor. „Bízam – írja *Figyelve* című versében –, hogy gyorsan hazaérek, elérem / a pénzt és a nőt, aztán hallgathatok / élve és figyelve ráncatlan fehéren, / mint a papír vagy mint az idétlen halott.” Még reménytelenebbek és kiábrándultabbak háborús versei. Cseres annak a nemzedéknek a fia, amelyik a második világháború laktanyáiban, kiképzőterepein és lövészárkaiban ismerte meg a világ kegyetlenségét. Sőt Cseres maga minden illúzió nélkül ismerkedett a hadsereg és a háború élményeivel. Háborús versei a katonák szorongását, kedvetlenségét közvetítik; egy céltalan és kegyetlen öldöklés tanújának és részesének érzi magát. *Most már tudom* című versében csalódottan mondja: „Egy életem van. S halálom is csak egy. / Ez az igazság. Ezután vállalom. / Befele fordul koponyámban a szem. / Két sötétkék galamb ül a két vállamon.” Hasonló reménytelenség hangzik fel azokban a verseiben is, melyek már a háború után jelentek meg a Válasz hasábjain: mintegy az átélt szenvedések emlékeiként (*Tankcsata, Felderítő járőr*). Csupán néhány költeményében éled fel az újrakezdés bizalma; így a *Budai várban* című leíró versben, mely a romos vár látványának li-dérces megidézése után jut el a feltámadó élet reményeihez.

A romos várat Cseres pontos képekben, a részletek rendkívül intenzív kidolgo-

zásában mutatja be. E pontosság, az ábrázolás részletező hajlama építi meg verseit. Mintha Illyés Gyula józan realizmusát és Szabó Lőrinc kíméletlen látását egyesítette volna a népies líra arányos formáiban. Vagyis a tárgyias, leíró költészet eszményeit képviseli. Verseinek epikus hajlamát, ábrázoló tisztaságát jól jellemzik azok a sorok, melyeket Sötér István jegyzett le róluk a *Négy nemzedék* című antológiában: „Ő is annak az „epikainak” ígérkező, fiatal tábornak tagja, mely talán meg fogja újítani az új magyar líra helyenként beszűkülő hangját. Szakít mindazzal a lírai „tisztasággal”, mely Valéry óta – s mindazzal az önelemző bensőséggel, mely Babits óta vált újabb nemzedékeink örökségévé. Bátran és kockázatokkal nem is mindig számolva, a látványhoz nyúl, a drámához, – novellaszerű, naplószerű nagy versei izgalmasak, feszültek, habár sűrűségük éppen nem egyenletes és helyenkénti hevenyészetségük kiáltóan üt el a formai „aprómunkát” végző kortársak műveitől.”

Sötér a versek „novellaszerűségét”, „naplószerűségét” hangsúlyozza. Valóban, Cseres Tibor költészete a későbbi elbeszélőre vall, erényei az epikus – igaz, költői hajlamú és érzékű epikus – erényei. Nem véletlenül. A versek szomszédságában ugyanis novellák is születtek: az *Áldomás*, a *Tor*, a *Macó* és a *Rozika*. E novellák a magyar próza Móricz Zsigmond-i iskolájába, hagyományába igazodnak. Cseres jól ismeri a parasztság életét: gyergyóremetei szegény családban nőtt fel, változatos, gyakran alkalmi munkái során parasztok és munkások között forgott, első novelláit békéscsabai újságíróként írta, vagyis a falusi élet köréből választja történeteit és hőseit. A korai Móricz-írások módjára a népelet hétköznapijairól, a parasztság nehéz sorsáról, nyomorúságáról beszél. Ígérates írások ezek: a paraszti élet biztos ismerete, az emberábrázolás eleveisége és a stílus kifejező ereje egyesül bennük az elkötelezett író kritikai szenvedélyével és szolgálatvágyával.

E kezdetekre építhette későbbi, a felszabadulás után készült írásait: *Tűz Hódreten*, *Térdig érő tenger*, *Here báró* című regényeit, valamint *Tél és nyár s Fergeteg fia* című elbeszélésköteteit. E műveket a sematikus irodalom rendjében szokás emlegetni; a kritika egy dicstelenül elmúlt korszak süllyesztőjében látja őket. Pedig egy-egy figura, egy-egy fejezet bizony ma is kikívánczik a süllyesztőből. Cseres regényei és elbeszélései ugyanis írói realizmus és sematikus absztrakció különös vegyületei. Érdekes figurák, jól indított fejezetek, a valóságból ellesett konfliktusok vegyülnek bennük a dogmatikus irodalompolitika sugallatára kifundált összeütközésekkel, a hősök viselkedésének művi úton előidézett fordulataival. A móriczi epikus módszer sajátos paradox kezelésének tanúi vagyunk: e módszer ugyanis az életszerűség minél teljesebb megvalósítására törekszik, a sematizmus ellenben dogmatikusan tervezett, vagyis elvont helyzetek konstrukcióit állítja elő. A Móricz Zsigmond nevével jelezhető epika a valóságnak tartott tükör: arra való, hogy minél hitelesebben jelenjenek meg benne a társadalmi valóság konfliktusai, az élet jellegzetességei, a megfigyelt emberi típusok. A sematizmus e sajátos viszonyt fordítja meg: nem az élet felől, hanem az eleve elhatározott-kialakított képletek és sémák felől közeledik az ábrázoláshoz. A móriczi életszerűség és a sematikus tételesség egyesítése pedig groteszk eredményekre vezet. Így lesz például a *Térdig érő tenger* meggyőzően ábrázolt kezdeti társadalomképéből az „éleződő falusi osztályharc” dogmatikus tételének naiv illusztrációja; vagy a *Here báró* erőteljes, habár „turidanis” realizmusából egy politikai ármánykodás erőltetett romantikája. Pedig Cseres mindkét regényét nagyszerűen tudja indítani, különösen a másodikat. Baróti Károly, a *Here báró* hőse kezdetben bővérű realisztikus alak: emberi formátumának minden romantikus növelése ellenére (mint egykori kritikusa, Örkény István mondta róla: „szekszuálpatológus Don Quijote”) valóságos, sőt némi iróniával ábrázolt epikus hős; s csak a későbbiek folyamán válik túlbonyolított, a mese zavaros fordulataiban elvesző figurává.

Igaz, ezekben az években egységes szemlélettel készült írások is születnek. A paraszti gondokkal foglalkozó *Azon az őszön* című elbeszélés igazságkereső szenvedélyére gondolunk. Ám Cseres módszere, még a megvalósítás tisztasága esetén is problematikus. Az ötvenes évek komplex folyamatainak, bonyolult konfliktusainak értelmezését ugyanis már nem teszi kellőképpen lehetővé a Móricz Zsigmond-féle

ábrázoló technika. Az a körütekintő értelmezés, amit a modern társadalom ellentmondásos jelenségei kívánnak, az intellektuális próza vívmányainak használatát követeli. Az író nem érheti be a pusztá ábrázolással, a történetekkel, anekdotákkal és jellemképekkel dolgozó hagyományos epikus módszerrel. A móríci hagyomány ezért vált mindinkább kérdésessé modern prózáink alkotóinál, akár a „középnemzedék” képviselőinél, Örkénynél, Mándynál, Karinthyánál, sőt olyan, a móríci örökséget vállaló íróknál is, mint Sarkadi Imre. Cseres ábrázoló módszere az ötvenes években ezért kétszeresen is elmarad a korszerűség követelményeitől: egyrészt a móríci hagyomány lehetőségeit már meghaladták az újabb feladatok; másrészt maga a Mórícz-féle realista ábrázolás is eltorzult a sematizmus elvontságai, a dogmatikus irodalompolitika elvárásai között.

Maga Cseres is érezhette ezt, az ötvenes és hatvanas évek fordulóján ezért kísérletezett prózájának megújításával. A *Különtéle szerelmek* és a *Várákzó özegek* novellái között már számos figyelmet érdemlő írást olvasunk; s *Pesti háztetők* című regénye is eleven pszichológiával rajzolta meg egy vagány kamaszfiú erkölcsi konfliktusait. A pálya döntő fordulatát azonban a *Hideg napoktól* kell számítanunk.

Az alkotó út eme tíz esztendő szakasza mégsem volt hiábavaló. Cseresnek eleven hősokeket, társadalmunk néhány fontosabb típusát, gyakran valóságos konfliktusait sikerült ábrázolnia. Stílusa pedig ma is üdítő meglepetés, különösen ha összevetjük az ötvenes évek első felének, a közvetlen kortársi irodalomnak stílárís sívárságával, nyelvi barbarizmusaival. Vállalkozásai és eredményei ellenállnak a „meszesgödörbe” tuszkoló vélekedéseknek. S arra is jogot adnak neki, hogy ő maga válogasson írásai között, ő maga döntsön sorsuk felől. Mint mondja: „Magasra emelni mindent, amiről azt tartom, hogy szabad akaratomból jött a világra és szívem szerint, és megsemmisíteni minden egyebet, akár az utolsó szálíg, az utolsó sorig, az utolsó szóig”.

3.

A „magasra emelhető” műveken kívül azonban e tízéves pályaszakasznak volt egy másik nyeresége is. Cseres a hazai történelem valóságos mozgását figyelhette, a magyar társadalom szenvedélyes konfliktusaihoz férközhette. Testközelből tapasztalhatta az elmúlt évtizedek drámáit, otthonossá vált küzdelmeinek terepén. Abban az írásában, mely a középnemzedék helyzetét vizsgálja és sorsát faggatja (*Derékhád és meszes gödör*. Élet és Irodalom 1963. 7. sz.), maga az író is a küzdelem tapasztalataiban jelöli meg a nyereséget, amely tragikus sorsú nemzedéknek jutott. Van valami értelme – írja – annak a buta elnevezésnek, hogy *derékhád*. Csakugyan, egy harcra ítélt nemzedékről van itt szó, amelynek tagjai, fiai szüntelen felderítés és harc közben nyomultak előre az időben, s az utakon és harctereken mindenütt célzott és tüzelt rájuk a megvakult történelem.” Ám Cseres maga is tudta, hogy lassan elérkezett az ideje annak, hogy e „harctéri” tapasztalatokat az értelmezés és ítékezés körébe kell vonnia. Vagyis nem szabad megelégednie többet a tapasztalatok gyűjtésével, megismert és megszenvedett konfliktusok egyszerű krónikájával. Sem az indulatos beszámolókkal, még kevésbé a retorikával. Ezért figyelmeztet a gondolkodó munka feladataira: „annyit megtanultunk – mondja előbb idézett írásában –, hogy az ütközet az író és a közvélemény között a munkaasztalon dől el, s az adu nem lehet más, csak a mű. Mi már a szónoklatot az irodalomban nem tekintjük műnek.” E szigor és igényesség vezetett a *Hideg napok* gondolati szenvedélyéhez, ítélező számvetéséhez.

E regény eszmei és formai eredményei természetesen nem minden előzmény nélkül jöttek létre. A *Here báró* és a *Pesti háztetők* erkölcsi érdeklődése éppúgy feléjük mutat, mint néhány elbeszélés, például az *Ember fia és farkasa*, kritikai szigorúsága, modernebb elbeszélő technikája. Különösen ez utóbbi novella méltó a figyelemre: egy szatmári falu 1956 őszi drámáiban mintha a *Húsz óra* ítélező fegyelme, gondos történelmi vizsgálata és szenvedélyes állásfoglalása készülődne. Az alakítás drámai feszültsége, a szerkesztés filmszerűsége pedig egyenesen a *Hideg napok* felé mutat.

Magát a *Hideg napokat* évtizedek töprengése után írta meg Cseres. A téma első jelentkezéséről így nyilatkozik: „Még 1942-ben, amikor az újvidéki vérengzés híre suttogva terjedt, ... akkor hallottam: egy őrnagy feleségét megölték. Tévedésből. Ez a hír volt a regény magva, rögtön megéreztem benne a végzettségűt, a visszatérő tragikumot.” A munkát mégis halogatta, az ötvenes éveket nem érezte megfelelő közegnek a kegyetlen őszinteség és önbírálat számára. Joggal. Végül is 1960-ban írta meg a regényt, s hosszas várakozás után csak 1964-ben jelentethette meg a Kortársban, majd könyvalakban. Cseres műve, mint ez a film országos sikere nyomán közismert, az 1942-es újvidéki mészárlásokat dolgozza fel. E mészárlások során a Feketealmi-Czeidner altábornagy és Grassy ezredes parancsnoksága alatt álló magyar honvéd és csendőr alakulatok három nap alatt több mint háromezer embert végeztek ki; nagy részüket a befagyott Dunán vágott lékekbe lőtték. A történetírás, az 1943-ban majd 1946-ban megtartott hadbíróági tárgyalások iratai nyomán, ma már lezárta a bácskai vérengzések ügyét: ismeri a mészárlás indítékait, lefolyását és következményeit. Azt is kiderítette, amit a kortársak már korábban is sejtettek, hogy a bácskai vérengzések legfőbb vezetői: Czeidner és Grassy német sugalmazására adták ki parancsaikat. Céljuk a magyar és szerb nép között felszítandó kibékíthetetlen gyűlölet volt. Nagy Kázmér, Cseres regényének egyik szereplője, ezt így fejtí ki tisztázásai előtt: „Kinek lehet érdeke, hogy a viszony megromoljék magyarok és szerbek között? ... igenis, a németeknek érdeke, hogy itt disznóság legyen! Hogy itt vér folyjon!”

A történetírás tehát lezárta: felkutatta és elemezte az újvidéki tragédiát. A nemzeti emlékezet, lelkiismeretvizsgálat és ennek egyik eszköze: az irodalom azonban még nem tehetette ugyanezt. Ezért vállalkozik Cseres arra, hogy felidézze az eseményeket, a tragédia szereplőinek vívódásait. Nagyon helyesen nem a főbűnösökkel foglalkozik, hanem olyanokat választ regényének hőseiül, akik csupán a parancsteljesítés reflexei révén, félig-meddig akaratlanul keveredtek a gyilkos események cselekvői vagy tanúi közé. „A *Hideg napok* – hangzik magának az írónak a nyilatkozata – ... négy olyan szereplő tudatán szűri át újra az időt, akik maguk nem követtek el semmi olyant, amiért a világi törvények szerint felelősségre vonhatók lennének – csak jelen voltak.” E minősítés, legalábbis Büky és Tarpataki esetében, igaz. Az őrnagy maga igyekszik kibújni a parancsteljesítés gyilkosságra kényszerítő hatalma alól, s ha nem is jut el a cselekvésig (mint Kormos őrnagy, illetve a filmben Kászoni alezredes), legalább igyekszik elhatárolni magát gyilkos parancsnokaitól. Amikor például valaki az áldozatok elhamvasztásának „humánus” módjátáról beszél, Büky így tiltakozik: „Nem értem a humánus szó jelentését. Halottak tekintetében ez nem helyénvaló. Ez a jelző csakis a halált megelőző időszakot illelheti.” Tarpataki főhajónagy hasonló módon gondolkodik. Ő sem kíván résztvenni a mészárlásban; állomásparancsnokként, ha tétován és bátortalanul is, de próbát tesz azzal, hogy mentse a kiszemelt áldozatokat. Pozdor zászlós azonban, bár kedvetlenül, mégiscsak az elhurcolt embereket fuvarozza a vesztőhelyre; Szabó tizedes pedig már a vérengzés cselekvő részese és bűnöse.

A szereplők megválasztása a regény eszmei koncepcióját követi. Cseres ugyanis nem a háborús főbűnösök felelősségét nyomozza, hanem az egyszerű embereket, Taxner Ernő találó szavával: a „szolgáló kiszolgáltatottakat” (Kritika 1964. 10. sz.). Nem pusztán ítélkezni akar, hanem lelkiismeretvizsgálatra és önkritikára kíván serkenteni, vagyis a bírói pulpitust a gondolkodó műhelyével akarja felcserélni. A *Hideg napok* nyilvános és kollektív önvizsgálatnak készült, a múlton töpreng, az engedelmesség reflexének veszélyeit deríti fel. E koncepciót szolgálja a mű szerkezete, írói technikája is. Cseres a modern epika eljárásait használja, a film kihagyásos, vágásokkal dolgozó módszerét kamatoztatja. Regényének színhelyét egy börtöncellába teszi, ahová az 1946-os népbíróági vizsgálat során kerültek hősei. A cella zárt világa alkalmas arra, hogy a négy főszereplő csupán a történet lényegéhez tartozó eseményeket idézze fel, s hogy végül is számvetést tegyen, eljusson az önvizsgálatig. A regény szinte geometrikus szerkezete: a négy emlékező fogoly monológjára s néhány párbeszédjére épülő kompozíció pedig a drámaiság magaslatára emeli az epikus

anyagot. A számvetés gondolati ereje s a cselekmény drámai izgalma egyaránt a regény morális célkitűzéseit szolgálja. Mint Cseres mondja: „az okozott izgalomnak itt funkciója, szerepe, hogy heves érdeklődést támasszon egy tökéletesen morális vagy immoralis magatartás iránt...” Vagyis polarizálni kívánja a közvéleményt, arra akarja kényszeríteni az olvasót, hogy állást foglaljon az újvidéki vérengzés, tágabban a magyarság háborús felelőssége ügyében.

A háborús felelősség eme vizsgálata eléggé szokatlan a magyar irodalomban. A második világháborút feldolgozó irodalom két lehetősége közül ugyanis íróink sokáig nem tudták a megfelelő választani. E két lehetőség egyike azokban az országokban (a Szovjetunióban, Lengyelországban, Franciaországban, Angliában, Jugoszláviában) alakult ki, melyek cselekvő részesei voltak az antifasiszta küzdelemnek; s melyeknek irodalma erkölcsi fölényrel közeledhetett a háborús évek tragédiáihoz. Olyan írókra gondolunk, mint a szovjet Szimonov, a lengyel Stawinski, a francia Semprun, az angol Knight vagy a jugoszláv Csoszics. A másik lehetőség azoknak az országoknak az adottsága volt, melyeket felelősség terhelt a fasizmus és a háború bűneiért; vagyis Németország és csatlósainak önkritikai irodalmában jelentkezett. Talán elég, ha a Gruppe 47 íróira: Böllre, Richterre, Lenzre, illetve Hochchutra és Peter Weissre utalunk. A magyar irodalom e második változatban: a háborús események önkritikus szenvedéllyel történő feldolgozásában találhatta volna meg feladatát. E helyett sorra születtek az ellenállási és partizán-regények, mintha a második világháborús magyar részvétel nem is terjedt volna túl a különben is vérszegény (az utólagos állításoknál mindenesetre jóval jelentéktlenebb) hazai partizánmozgalom körén. A háborús felelősség kérdését csupán a felszabadulás évében érintette az irodalom: Illyés és Benjámin verseiben, Déry Tibor néhány írásában. Másfél évtizedes csönd követte ezeket az önkritikus hangokat.

A *Hideg napok* tehát irodalmunk e sokáig elhanyagolt (illetve elszorvasztott) hivatását kívánja a maga eszközeivel betölteni: az önvizsgálat és az önbírálat hangját eleveníti fel, a nemzet lelkiismeretét szeretné az emlékezés drámájába és a megtisztulás katarziséba kényszeríteni. Cseres tudja, hogy mindez kevésbé népszerű feladat. Nyilatkozatában maga ismerteti azoknak az olvasóknak a tiltakozását, akik hazafiatlannak bélyegezték a nyilvános lelkiismeretvizsgálatot. Az író maga is úgy véli, hogy a magyar történelem vétkei nem szakíthatók el a szomszédos népek hasonló vétkeitől; mint kifejti, a magyar olvasó „csakis úgy képes végül is elfogadni a kegyetlen igazságot, ha ezután a Közép-Európában együtt élő népek számára minden fájó igazság ilyen kegyetlenül kimondható lesz.” Ezért fordul mintegy felhívással a szomszédos népek íróihoz: „A *Hideg napok* egy lehetséges ciklus kezdete, első darabja. Szeretném, ha nem nekem kellene folytatnom. A közös, szörnyű történet népről népre szálló balladájának – haláltáncuknak – első opusza; vagy ha úgy tetszik, egy elmondandó, hosszú és őszinte mondatnak, kimondott első fele. A mondat második felét a szomszéd népek íróinak (esetleg filmeseinek) kell kimondaniok, ki-ki a saját szívébe eresztvén ütőerén át a kutató szondát...” Ezek a szavak azonban azt is jelentik, hogy saját múltunkat, felelősségünket nekünk magunknak kell megvizsgálnunk; még akkor is, ha a vizsgálat fájdalmas belső drámákkal jár, a számvetés sebeket is szakít. „Miért kell még mindig a magunk lelkiismeretével szembenézni? – kérdezi Cseres – Azt szoktam felelni erre, hogy az ilyen esemény megírása általános érvényű tiltakozás minden embertelenség ellen. Másrészt éppen ez az önbíráló és bíráló szigorúság a biztosítéka annak, hogy múltunk bűneivel leszámolva emberseges, kultúralt nemzetté legyünk, és hasonlóra inthessünk más nemzeteket is.” Az önbírálatot Cseres tehát a múlttal való leszámolás, az újrakezdet zálogának tekinti, orvosságnak, amely a nemzet egészséges fejlődését van hivatva előmozdítani.

A *Hideg napok*nak azonban van egy másik, tágabb értelmű jelentése is. Cseres „általános érvényű tiltakozást” említett az előbb. Nos a regénynek valóban van egy olyan aspektusa, mely alkalmas ennek az általánosabb érvényű tiltakozásnak a megfogalmazására. A *Hideg napok* ugyanis a modern társadalmakban kialakult „szerepfunkciók”, „sztereotípiák” ellen érvel és tiltakozik. A szerepnek az a kategóriája,

amellyel a modern ember számolni kényszerül, lényegében az elidegenedés fogalmából következnek. E fogalmat, mint tudjuk, Marx dolgozta ki a kapitalista társadalom üzleties viszonyai között humánus értékeit és önmagát elvesztő ember helyzetének megfogalmazására. A szerep, amibe az elidegenedett ember kényszerül, sztereotípiák, konvenciók halmaza: az ember nem lehet önmaga, a szerep előírásaihoz kell alkalmazkodnia. Jelleme elvész, erkölce feleslegessé válik, szabad választásának lehetőségét a szerep automatizmusa váltja fel. A szerep az egyéniség eltorzításával, az autonóm ember megsemmisülésével jár; mint Heller Ágnes, a „szerep-kategória” legújabb marxista értelmezője mondja: „Minél sztereotipabb szerepfunkciók alakulnak ki, annál kevésbé „nő fel” az ember történelmi hivatása magaslataira...” (*Társadalmi szerep és előítélet*. Bp. 1966).

Lényegében e modern szerepek egyike kövült rá a *Hideg napok* hőseire is. Mind a négyen tiszték, katonák: egyéniségük szinte elveszett az egyenruhában, morális választás helyett beérik a parancs teljesítésével, gondolkodás helyett a szabványosított szövegekkel. Szabó lelkét véglegesen átítatta a közlegényi gondolkodás: Pozdor a szolgálati szabályzat formuláiban értelmezi helyzetét, lehetőségeit; s még Büky is, aki pedig (mint ezt a humanizmusról elhangzott szavai tanúsították) nincs híjával némi intelligenciának, még ő is naiv meggyőződéssel visszahangozza a hivatalos propaganda frázisait. „Büky neheztelően szokott beszélni a németekről, úgy általában... – olvassuk – De mutatóját felemelte, ha katonákra terelődött a szó. A hadsereg, az más! A közös zászló becsülete! A katonaság! A fegyverbarátság! Ezeket a szavakat sem ő találta ki, de olyan hévvel ismételte őket, mintha élete függne a meggyőződéstől, hogy a becsület, az eskü és a barátság minden poklokban és akadályokon át is érvényesül.” Vagyis mindhárman szerepet alakítanak: a parancsoknak feltétlenül engedelmeskedő katona szerepét. Vétkeiket e szerep határozza meg, emberségük és személyiségük annyiban érvényesülhet, amilyen mértékben ki tudnak bújni a szerep alól. Ez magyarázza egyébként Tarpataki viszonylagos becsületességét és emberségét: a gyilkos szerepe alól neki sikerült leginkább kibújni.

Cseres a társadalom szerepekre épülő mechanizmusa ellen tiltakozik, s e tiltakozása általánosabb kategóriákat érint, mint csupán a Horthy-hadsereg mechanizmusát. Hiszen a szerep-sztereotípiák kialakulásának lehettünk tanúi a dogmatikus politika gyakorlatában is. A *Hideg napok* általánosabb körű jelentése az elidegenedés ellen érvel, vagyis az autonóm ember eszményének megvalósulását igyekszik előbbre vinni. „Én nem is az egyéni felelősség morális mértékének megállapítására töreksem – írja Cseres –, hanem inkább azt akarom megmutatni, hogyan torzul el az egyén az embertelen mechanizmus kerekei között, milyenné lesz az egyes ember gondolkodása, ha a gyűlölködés, sovinizmus mérge áthatja a köztudatot.”

4.

A *Hideg napok* óta Cseres Tibor műhelyéből néhány novella és három regény került az olvasó elé. A *Fenn az égen száll egy sas* és a *Búcsú nélkül* háborús regények: mindkettő egyén és felelősség, történelmi determinizmus és szabad választás ellentmondásait faggatja. Mindkettőt a nemzedéki és országos számvetés szigorá élteti. S mindkettő a parabola szintjén vágyik megfogalmazni a háború tragikus tanulságait. A *Fekete róza* című regény egy gyilkosság nyomozásának leírása révén kívánja egy alföldi falu szociográfikus ábrázolását nyújtani. Az érdekesség, mint a *Hideg napokban*, itt is azt szolgálja, hogy elvezesse az olvasót a leírt világ mélyebb összefüggéseire. „Az események: sürített valóság, tehát költöttek, a problémák valóságosak – mondja Cseres erről a művéről – Az olvasó arra kíváncsi, hogy ki a gyilkos, és közben sokkal többet és sokkal fontosabbat tud meg annál.” A módszer, miként az igény is, tehát változatlan. S ha a *Hideg napok* meglepetését még nem is sikerült megismételnie, Cseres továbbra is a jelenkor sűrűsödési pontjainak, kritikusi pillanatainak közelében marad. A közelmúlt történelmét rajzolja elénk, valójában azonban azt kémleli, mit hoz a jövő.

A „SZEPTEMBERI ÁHÍTAT”

A *Szeptemberi áhítat* Kosztolányi egyik legszebb, legnépszerűbb költeménye. Először a Nyugatban jelent meg 1935-ben. Későbbi termés tehát, mint a *Számadás* címen ismert gyűjtemény híres darabjai, a *Marcus Aurelius*, az *Életre-halálra*, a *Számadás*, a *Halotti beszéd*, a *Hajnali részegség*, – de szerves folytatása ezeknek. A bennük lezajló nagy összefoglalás utolsó jelentős aktusa. Különösen a *Halotti beszéd*hez és a *Hajnali részegség*hez fűzik szoros szálak.

A *Halotti beszéd* Kosztolányi régi, reménytelennek tetsző álmát valósította meg. A magyarság-élmény (*Életre-halálra*), az európaiság (*Európa*) s a boldogtalanokkal való szövetségzés félsíkerei után (*Számadás*) végre az egyenrangúak testvériségén alapuló emberszemlélet erőforrásai is felszabadulhattak általa. A nyomorékok és a lángelmék között tátongó óriási űr fölött híd támadt ezzel s termékeny összhang a költő ihlettipusai között. A nagyság-tudat s a józanság, az ámulás és az elemzés, a bizonyoságtévő pátoz és a találékony érvelés, intimitás és távlatosság úgy forrtak egymásba, hogy a kölcsönhatásuk nyomán kifejtett esztétikai minőség minden ízében nemezebb, tisztább, létezerűbb lett. A megrendültség súlyt adott a meglepetésekben gazdag játékos találatoknak, fordulatoknak, – s az utóbbiak által természetesebb, közvetlenebb lett az ünnepélyesség. A felmutatott emberi érték és a felmutatás szépségének egységében az én és a többi ember közötti idegenség hibátlanul feloldódhatott. Az egyéniség csodájában alakot öltő emberi lényeg révén végre a bizonyosság hite-lével tárult meg *valami* abból a rejtelemből, mely az első versek óta lázban tartotta Kosztolányit.

Valami – mondjuk, mert a *Halotti beszéd*, mégiscsak *halotti beszéd*. A társadalmi ember a privát emberrel a veszteség fénytörésében forr össze ilyen zavartalanul. Az emberi lét csodájában a *volt-nincs* élménye a döntő. A lét talányossága és rejtelmessége tehát és nem a létezés. Ember és világ kapcsolatáról a *Halotti beszéd* csak azt mondja el, milyen az ember: milyen páratlan és veszendő érték. A vers teljességéhez ez elég is, de az összefoglaló számadáshoz kevés. A teljes számvetés logikája, az életmű logikája szükségképpen veti fel a másik, a legégetőbb és legfontosabb kérdést: hol az ember helye a világban, s mit ér számára az élet. Helye, lehetősége és személyisége a létezés milyen szintjére képesítik. Erre válaszol a *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhítat*.

A *Szeptemberi áhítat* joggal tekinthető a *Hajnali részegség* iker-versének. Ennek az az alapja, hogy mindkettőben Kosztolányi létezés-élményének szárnyaló, mámoros árama ölt kiteljesült formát. Mindkettő egy kivételes, boldog alkalom révén ébreszt rá az élet szépségére, s mindkettőben a halál közelsége, a veszendőség érzése ad különleges jelentőséget az életet példázó képeknek. A részletekre figyelve még az is kitetszik, hogy a szépség és öröm feltárlásánál mindkettőben elsőrendű szerepet tölt be a gyermekkor emléke, s mindkettőben egy, a kezdetektől nyomunkísérhető alap-motívum nyeri el végső alakját s jut uralkodó szerephez. – A *Hajnali részegség*ben a föld és az ég ellentétéből, a *Szeptemberi áhítat*ban az ősz fogalomköréből képződik ez az alap-motívum. A rokonságot létesítő mámoros ihlet: a „részegség”, az „önkivület” az előzménynek minősíthető példákban nem különíthető el olyan határozottan, mint itt a kiteljesült versekben, de a motívumok különbségében eleve benne rejtett az általuk formát öltő liraiság különbsége is. A *Hajnali részegség* alapmotívuma kezdettől filozófikusabb ihlettel forrt össze: kezdettől a „csillagközi” létezés rejtélyét igyekezett példázni. – Az ősz képzeteiből alkotott szimbólika mindig szenzuálisabb, földibb gyönyörűséget tárgyiasított. Volt ennek is metafizikai vonatkozása: mindig az elmúlást idézte, arra figyelmeztetett, – de jelentésében leg-

alább ilyen fontos volt az érettség, a bőség, a beteltség jó ízeinek jelenléte. E szerepe folytán a költő legerősebb hajlamának: a vitális, vegetatív természetű vonzalmaknak adhatott formát. Az érzékek gyermeki kedvtelésének: annak az örömnak, amelyet a gyümölcs, a tea édes íze, a tiszta ruha, a levegő, a napfény élvezete támasztott a költőben, vagy azok a kivételes alkalmak: egy üde reggel, egy meghitt délután, egy rejtelmes éjszakai hangulat, melyekben a jó közérzet, az egyensúly és az áramló életkedv túlsapva érdekkörén élet- és boldogság-példázó eseményé jelentékenyült.

Kosztolányit, a költőt állandóan csábították, sőt nyugtázták az ilyen alkalmak. A világnézeti közömbösség, az eszmei-politikai kötések lazasága, a hitetlenség s a világ érthetetlenségéről vallott meggyőződése közepette az ilyen passzív gyönyörködésben élhette át legteljebben és legfelszabadultabban létezése értelmét. Epikáját rendkívül gazdag anyaghoz juttatta ez a szenzuális hajlam: a szaglás, látás, tapintás észleléseinek érzékletességével nevezhetett meg minden sejtést, minden tudást, minden gondolatot. De eredeti alakban, önfeledt boldogság formájában ritkán juthatott szóhoz ez az ihlettypus. Mert hiába ismételtette a teoretikus, hogy nincs elkötelezve senkinek, nem szolgál semmilyen eszmét, nem hisz semmiféle magasabb hatalomban, – a költő állandóan figyelte a korparancsokat, s azok javának szükségyszerűségét érezte is. Ezért, hogy a kellemes testi-lelki kondíció, a jó közérzet élményéhez már az első világháború alatt írt verseiben is (*A repülő... Boldog, szomorú dal*) a lelkiismeretfurdalás érzése társult. A gyermek öröméhez a felnőtt költő felelőssége, – s az élvezet impresszionizmus így telítődött fel – önkéntelenül – a magyar lírára mindig jellemző magasabb tartalmakkal.

Többrétű és korszerűbb lett ezáltal e versek lírája, de – mert a világról való teljes tudása a harmónia ellen dolgozott, s mert ezt az ellentmondást magasabb szinten feloldani nem volt elég hite, – valami szükségképpen el is vezett bennük: a világgal való összehangolódás ősi öröme. „Amit kellemesnek” érzünk lírájában – írja idézett tanulmányában Sötér István –, az egyszersmind a legnagyobb megnyugvás is, mellyel az élet kínálhat bennünket. Sőt, ez a kellemesség az élet legértékesebb, legemberibb eleme is. A régi költészet nyíltabban, őszintébben és elfogulatlanabbul mert szólni az ilyenfajta „kellemességről”, mint a modern. A modern költők felajzották és belemerevítették magukat a tépettség, a meghasonlottság lelkiállapotába. Az, amit a régi költészet idillnek nevezett, modern formában tér vissza Kosztolányinál.” – Amikor Sötér a Kosztolányi-vers „kellemességeiről” beszél, nyilván a fogalom tágasabb jelentésére gondol. Nemcsak arra tehát, ami a *Hajnali részegség* káprázatában s ami az *Ilona zenei* mágiájában formát ölt; de a fájdalomon átszűrt jó ízekre is, a *boldog-szomorú* versek sokaságára. Ebben a felfogásban az „idilli”, az a szédítő, boldog-szomorú mámor, amelyet mi a költői jellem alaptulajdonságaként a *Hajnali részegség*ben s a *Szeptemberi áhítat*ban közösnek tudunk, – tehát egy általánosabb érvényű adottság. A *Szeptemberi áhítat* lírájának különösségét ezen a nagy ihletkörön belül épp az adja, hogy benne az eszméken inneni, vegetatív „kellemesség” fokozódik olyan mámorra, melyben az élet végtelen gazdagsága és lenyűgöző szépsége az utolsó pillanat izgalmával fejeződhet ki. A *Hajnali részegség* is letűnőben, feloszlóban idézi vissza az égi bál látomását, de a költő a nagy idő vonatkozásrendszerébe illeszkedik be általa, s állandó és egyetemes érvényű felismerés birtokába jut. Hogy a ráocsudás alkalmi kivételes, mondhatnók: kegyelmi pillanat, az nincs a vers homlokára írva, az utolsó lobbanás tüze és izgalma egészséges szervezéssel oszlik szét a vers szervezetében.

Közben azonban két esztendő telik el, s ezalatt kimutatja valódi arcát a rák, s a halál közelsége egyre bizonyosabbá lesz. A testi fájdalom mind gyakoribbá váló tortúrái közepette (*Száz sor a testi szenvedésről, A vad kovács, Februári óda*) olyan ritkák a „kellemesség” pillanatai, hogy joggal érzi őket, mint Arany János nyomán Esti Kornél, a fájdalom rövid szüneteinek. „Mindössze oda akarok kilyukadni – mondja Esti a *Boldogság* c. novella végén – hogy a boldogság csak ilyen. *Mindig rendkívüli szenvedés tövében terem meg, s éppoly rendkívüli, mint az a szenvedés, mely hirtelenül elmúlik.* De nem tart sokáig, mert megszokjuk. Csak átmenet, közjáték. Talán nem is egyéb, mint a szenvedés hiánya.” (K. D. Elbeszélései. 910. Az én

kiemelésem. K. F.) Egy másik idevágó vallomását azért kell idéznünk, mert nem a meghökkentésre törekvő Esti, hanem áttétel nélkül, maga a költő nyilatkozik meg benne, s hozzá 1935 szeptemberében, tehát a *Szeptemberi áhitat* szoros szomszédságában: „Ha a lélek elborul, néha órák tompa egyhangúsága után tündéri káprázatban van része. Hirtelenül észrevesz például egy pohár vizet a folyékony frissességével, a tündökletes briliáns csöppjeivel, vagy valami narancsszín fénykévét, mely egy karosszék barna bársonyán lobban föl az alkonyatban s ezekben fedezi föl az élet szépségét, örömét, ígérétét. Egyébként képtelen ilyen megfigyelésre. Csak az láthatja meg a világot, aki távozni készül.” (*Ákom-bákom*. 308.)

Ez a vallomás, ha utalás-szerűen is, de a *Szeptemberi áhitat* szülemlésének egész komplexusát magába foglalja. Mindenekelőtt arra figyelmeztet, hogy a „tündéri káprázat” nem feltétlen az ősz közegében kap szárnyra, aztán arra, hogy nagyon is kivételesek és esetlegesek ezek az alkalmak, aztán arra, hogy nagyon jelentéktelen és erkölcsi-szellemi indítékoktól mentes esemény lobbantja fel ezt a különleges ihletet. A példákról, amelyeket itt említ, máshol részletesebben is szól. Mindegyikben a boldogság megképződésének csodáját igyekszik tetten érni.

Az *Öröm* címen közölt s 1926-ból való lírai jegyzet egy napok óta tartó örömmámor talányát oldozgatja. (*Ember és világ* 144–45.) Annak rejtélyét, hogy a telefon tündéri hangon csilingel, hogy a kirakatok olcsó diszei bámulatra indítják, egy gázláng meghatottságra. Gyermekkorára emlékezteti ez az öröm, az apja által készített játékok mítoszára, s ebben meg is találja a furcsa gerjedelem magyarázatát: az apától ered, tőle örökölte ezt a játékra, csodára ajzott fogékonyságot. – A halál-tudat itt még nem jut szerephez, s az öröm mérsékelt jelentőségére vall rejtélyének könnyű és egyszerű megfejtése. – A következő példa – 1932. június 4. – (*Napjaim múlása*. 153–55) már jóval szorosabb egyezésekkel lep meg, pedig 1932 júniusából való, tehát a *Hajnali részegség* közeléből. S tüzetesebb figyelmet épp azért érdemel, mert e szoros szomszédság ellenére is egy szenzuálisabb természetű ihlet készülődését szemlélteti. Olyan ihletét, melyet éppen nem az álmatlanság nyugtalansága szított fel, hanem a szervezet egyensúlya, a kellemes állapot öröme.

A versekben sohasem adja ki magát ilyen pörén az indíték, s ha igen, nyomban szellemibb tartalmak társulnak a növényi öröm érzéseihez. Ezekben a jegyzetekben a levegő jótékony árama, a fény, a hőmérséklet, az illat, a szín: a bőr, az orr, a torok élvezete az ihlet közvetlen forrása. Ennyire még az impresszionizmus legjellegzetesebb képviselői sem merültek el a vegetatív természetű gyönyörködésben. Az indítéknál itt is fontosabb azonban, hogy a szárnyra kelt ihlet már túlmutat önkörén, megtágitja maga körül a teret, rányitja a költő szemét a kis dolgokban rejlő jelentőségre, feloldja közte és az emberek közt meredő gátakat. Idegenekben régi barátaira vél ismerni. Úgy érzi, hogy minden lehetséges. Az utca, a természet és a szoba mozzanatai, melyeket eddig is olyan találékonyan tudott emberi jelentőségű képekbe rögzíteni, most egy, az ünnep áhitatával telített rendkívüli alkalom aktív szereplői lesznek, a kivételes pillanat tökéletes művi foglalatába illeszkednek „Tanulják” a titkot: miként lehetnek egy mozaikokból épített teljes világ részeivé. Felötlenek a *Szeptemberi áhitat* jól ismert mozzanatai: a körmenet *égre emelt szemű* résztvevői; a közeli *templom harang-szava*, a lila és *narancssárga fények*; egy szoba meghitt *fényköre*; a *bál-terem*; s az a különös fényesség, amelytől a kopott is megszépül.

Ebből a lírai rajzból azonban még hiányzik az igazán mély áhitat. A látvány ereje nem feltétlen, a pillanat öröme a szó szoros értelmében is csak alkalmi gerjedelem, a jegyzet: műhelytanulmány. „Le kell írnom ezt a napot, hogy el ne felejtsem és érdeme szerint dicsőítsem, mint remekművet.” Ezt véghez is viszi, – de a *Számadást* éltető öntanúsítás szenvedélyét ez az élmény még nem képes mozgósítani.

Pedig a szenzuális gyönyörködés lehetőségeit a *Hajnali részegség* nem aknázza ki. A kellemes állapot, az alkalmi boldogság megvilágosító, életátérzésre képesítő szerepét a költő ősztön egyre nyugtalanabbul érzi. A *boldogság* ügye visszatérő témává állandósul a halál előtti években. Egy 1934 elején írott karcolatában – *Délután hat és hét között* – a téli délután furcsa világítása kelti életre a már jól ismert má-

mort, mely a mindennapi mozzanatok tündéri látvánnyá avatja. (*Ember és világ.* 252.) Az előbb idézett írás tárgyi anyagához képest alig hoz valami újat ez az élmény, de a ráocsdás ereje nagyobb, az ihlet már a döbbenettel határosnak mutatja magát: „Egyszerre meg kell állapodnom – a lábam gyökeret ver, a szájam tátva marad,” – s a konzekvencia már az életbekapaszkodás lázas izgalmával terhes: „Jaj, élni, élni, megismerni minden embert, szívünkre ölelni minden tárgyat, végigizlelni minden ételt, felkötni, megpróbálni minden nyakkendőt, imádni minden fényt, elolvasni minden könyvet, birni és szeretni az egész világot.

Egy sötét és kétségbeesett tél után, amikor szárnyaid megtépázták és lenyesték, dalolj lelkem és repülj.”

A *Szeptemberi áhitathoz* legközelebb álló *Narancsszínű felhő*-ben (Előszőr 1934. november 27-én jelent meg a Pesti Hírlapban. Kötetben: *Ember és világ.* 262–64.) ugyanilyen szédületszerű a mámor, amely meglepi a költőt, s mint a *Kenyér és bor* s a *Bús térti* . . . időszakában, most is előbb kérdéssel hangsúlyozza a rejtély jelentőségének kimondhatatlanságát. De a jegyzetíró józansága tárgyszerű folytatásra kényszeríti, s így kerekedik egész kis vázlattá ez a lírai pillanatkép. Rendje már-már gépies következetességgel példázza ezeknek a boldog pillanatoknak, s a bennük fogant ihlettipusnak a mechanizmusát. A mámort egy jelentéktelen természeti jelenség vagy állapot szítja fel. Ez esetben egy narancsszínű felhő. Aztán a váratlanul, „orvul” rátörő ihlet jellemzése következik. Aztán az értelmezés: „Ügy rémlik, hogy az, ami igazán szép, még előttem van, nem mögöttem.” – Aztán új szintet nyit az eszmélkedés, a költő ráébred, hogy mindent tud, érti a varázslat nyitját. „Ezzel a narancsszínű felhővel egy ízben már találkoztam, régen, sok-sok évtizede, amikor három éves gyermek lehettem . . .” Ezután a frissen előtölülő gyerekkori emlék részletes idézése következik: egy karácsonyi vendégség rajza. Ezen belül vázlatos helyzetkép, misztikus fénybe vont játék, az akkor evett narancs izgató, fűszeres íze, a csokoládé ezüstpapírjának csillogása, a zenélő-doboz muzsikája fakad fel olyan lenyűgöző elevenséggel, hogy visszagondolva rájuk, úgy rémlik: „Ekkor élveztem először egy dalt, ekkor fedeztem föl a hangot, a szagot, a színt, ami nagyszerű, csábító és szívdobogtató, az egész életet.” A költő úgy emlékszik, hogy akkor is lerészegedett a boldogságtól, s a hóhullásban hazafelé menet sirva fakadt. Befejezésül még visszatér a narancsszínű felhő által felszított káprázatra, de már problémává higgadt az élmény, s az iménti önkívület tűnődő elmélkedésre vált. Arról elmélkedik a költő, hogy az ilyen rendkívüli hangulatok mögött valamilyen öntudatlan emlék rejtelve szunnyad, s ettől lesz a boldog pillanat szépsége ilyen „földöntúli”, a szomorúé pedig elviselhetetlen.

A *Boldogság* c. novella mellett, mely inkább a *Hajnali részegség* magyarázata szempontjából tanulságos, szempontunkból még egyetlen prózában írott jegyzet érdemel figyelmet: a *Vidéki ősz*, (*Ember és világ.* 299–311.). Töredezetten és szegényebb is, mint a *Narancsszínű felhő* vagy a *Boldogság*, de 1935. szeptember 29-én jelent meg, s témája az ősz; megszólal benne a haláltudat, s a napimádó szenvedély is. A levegőben zsongás, a „must zavaros édességében” a gyerekkor elfelejtett ízeit fedezi fel a költő. Bizonyos, hogy a *Szeptemberi áhitat* fakóbb változata ez a jegyzet, de a szoros egyezések ellenére túlságosan is fakó és erőtlén. Nem több lírizáló naplővázlatnál. Vajon miért?

S ez a kérdés nem a *Vidéki ősz* miatt fontos, a *miért* lényegesebb rejtélyre kérdez: arra, hogy miért ez a jelentéktelen varázslat az egyetlen, amely az ősz közegeben jeleníti meg az évek óta kísértő boldogságot? Az ismertett prózai írások inkább a téli hóhullás, a karácsony alkalmait mutatták a szóbanforgó ihlettipus szempontjából leginkább termékenynek.

E rejtélynek az lehet a nyitja, hogy Kosztolányi őszélménye kezdettől az életérzés dekadens nehezékeivel volt terhes. Nemcsak abban jutott ez kifejezésre, hogy az ősz képeihez kezdettől az elmúlás, a halál képzeete társult, hogy gyakran az utóbiak jutottak túlsúlyra, – sokkal fontosabb, hogy a bőség és a pompa a túlértetség fokán ölt formát ezekben a képekben. Szépségük fájo (Már *A szegény kisgyermek panaszaiban* ilyen. V. ö.: K. D. Összegyűjtött versei. I. 216.; 221.), édességükbe

rothadásizetek vegyülnek. „Az őszi érzéki zamata megigézett, buja rothadtsága visszaremitett” – olvastuk az *Őszi koncert*tel egyidős *Tréfában*, ahol végül is gyilkosságba torkollik a névtelen feszültségek által szított vad kalandvág. Az *Őszi koncert* szép *Intermezzójában* is a véget, az állomást, a nászt jelképezi az ősz: „ő már a cél, a szín, a hervadás”; a beteltség bölcsessége, s ha nyarak szunnyadnak is benne, lényegéhez tartozik a zártság, a befejezettség. Dinamikusabb ilhettípus csak úgy fért össze szerencsésen ezzel a szimbolikával, ha lényege feloldódott – a szimbolikáé –, mint az *Őszi koncert*-ben, vagy ha alárendelt mozzanatként illeszkedett egy átfogóbb szerkezet rendjébe, mint az *Arany-alapra arannyal* „szeptemberi tüze” a „szirup-édes”, meleg asszonyiság ünneplésének áramába. Zabolátlanak vagy áradónak azonban ez az áramlás sem mondható, s a Szauder által előzményként emlegetett *Hatalmas ősz* is a „vigasztaló, mosollyal szomorító” kibékülés, a passzív főhajtás verse. Az érzés során a tisztultabb és súlyosabb mondandók jóvoltából az ősz-motívum is elmélyül, de eredeti jellegét végig őrzi. A Számadáshoz tartozó *Szeptember elején* ősz is „hosszú, néma, mozdulatlan”, s bár égnek „bíbor gyümölcsei”, megadással veszi tudomásul, s vele a költő is, hogy mindent, ami szép, el kell veszíteni. Persze – akár a semmibe hanyatlás készsége – ez a belenyugvás is fellebbezést éreztet, s az ősz dáriusi gazdagsága különösen alkalmas arra, hogy általa a veszteség nagysága érzékeltethető, s a belenyugvás méltósága minősíthető legyen. A József Attila által elemzett, s a *Szeptemberi áhitat* közvetlen előzményének tekinthető *Őszi reggelit* is ez avatja remekművé:

Ezt hozta az ősz. Hús gyümölcsöket
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspsifényű körtét,
megannyi dús, tündöklő ékszerét.
Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyróról,
és elgurul, akár a briliáns.
A pompa ez, részvételen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezüikkel intenek nekem.

Más ősz már ez, mint az enni, inni való, muskotály-ízű „édes lanya” ősz volt: a gyümölcsöknél – szőlő, körte, bogró – jóval nagyobb teret foglalnak el jelzőik: a „Hús”, a „sötét”, a „hatalmas” és az ékszerek tulajdonságait társító jelzők. Gyönyörű, pompás ajándék ez, kincses és ígésző, – de „részvételen, derült / magába-forduló tökéletesség”. S a költő számára ilyen, mintha előle zárta volna el fukarabb kedvében ama „nagy ismeretlen Úr”. József Attila figyelmeztet arra, hogy milyen nehéz kimondani a „sötét-smaragd” szót, s hogy ebben is, mint a többi jelzőben a hatalmas életvág teljesíthetlenségének tudata tárgyiasul.

József Attila arra is figyelmeztetett, hogy ebben a versben „nem az ékszer a teljesületlen vágy tárgya, hanem a gyümölcs; a teljesületlen vágy nem szociális, hanem animális, nem a felnőtté, hanem a gyermeké. Itt a Kosztolányi-versek álomszerűségének a kulcsa: ha ír, ötven esztendő korában is oly sóvárogva nézi az immár elérhetővé vált tárgyakat és az egész világot, mint gyermek a tiltott gyümölcsöt.” (J. A. Összes Művei. III. 168–69.)

Az *Őszi reggeli* s az ősz-motívum szerepét példázó korábbi versek, a bennük működő ihlet animális jellege, bőséget, teltséget érzékeltető jelentése okán, joggal tekinthetők tehát a *Szeptemberi áhitat* előzményeinek, – de a halál előtti utolsó boldog alkalmak életigenlő szenvedélye, a koncentrált öntanúsítás, az összefoglalás igénye nem érhetette be a megadást sugalló ősz-képzetekkel. A karácsony, a hóhullás képei több lehetőséget ígértek a káprázatos, mesés, jelenségekre szomjas ihlet tárgyiasítására, – de a hideg és a halál fogalmainak összekapcsolódása folytán ebben a közegben sem kelhetett szárnyra az életigenlés nagy ihlete. Nem köthette magát a boldog pillanatok élesen körülhatárolt alkalmaihoz sem. Az ismertetett próza –

példákban mindig bizonyos távlatból meséli el, hogy is tört rá a boldogság, tárgyá, témává távolodott mivoltában idézi az emléket. A *Szeptemberi áhitat* lírája forróbb közvetlenebb és feltétlenebb. Az idézett jegyzetekben többször is felötlik a színház hasonlat, s általában ilyen devalváló módon: „A nap, az égi fényszóró azonban nem fukarkodik. Pazarul ontja sugárpásmáit, lángkéveit. Megvilágítja életük roppant színpadát, az alacsony házsorokat, a vaksi szobákat. Dicsőséggel vonja be szürkességüket.” (*Ember és világ*. 300.)

A *Szeptemberi áhitat* is a naphoz, a szeptemberi naphoz intézett fohászzkodással kezdődik, de ez a nap nem egy kivételes pillanat ajándéka, hanem az élet forrása, a személyes lét és a mindenség fenntartó ereje. „Testvéri ősz, forrón égő rokon”, és a rokonságban nem a beteltség, nem az édesség az uralkodó elem, hanem az édességet érlelő, a hideggel, a halállal szemben menedéket jelentő, éltető meleg. „Testvéri” és „roppant” hatalom ez a szeptemberi nap, akár Marcus Aurelius, s hogy hozzá fordulva kezdheti a vallomását a költő, ennek legalább annyi a nyeresége, mint mikor Marcus Aureliushoz folyamodott.

Ennek köszönhető, hogy a költő végig azzal a meggyőződéssel beszélhet, mint ha egy hatalmas és a legilletékesebb partner jelenlétében vallana, hogy ez a nap egyszerre lehet forrása és közönsége a vallomásnak. Valaki, akire felnézhet, akit tanúként idézhet s aki az ihlet szédületében észrevétlenül beleoldódhat a vallomás sodrásába. – De ennél is nagyobb nyeresége e megoldásnak, hogy a prózából idézett példák praktikus szerkezetének gépies ismétlése helyett (Ezek sémája így fest: 1. Bevezető. 2. A szituáció rajza. 3. A boldogság váratlan feltetszése. 4. Tartalma: kisugárzása a dolgokra. 5. Hasonlósága vagy azonossága valamely gyermekkori emlékekkel. 6. Elmélkedés az ilyen pillanatok kivételességéről.) egyszerre teljes arccal, egész lélekkel fordulnak ihlete rokonához. A szituáció részletező leírása helyett már első soraiban a kivételes pillanatok ajzottságával beszélhet. – E megoldás legnagyobb nyeresége még is az, hogy a testvéri kapcsolat igazolása okán, a kérlelés és érvelés dinamikus alakzataiban, kézenfekvő alkalomhoz jut az öntanúsítás állandósult szándéka. Fiatalságára, *életrevalóságára* hivatkozik a költő, ezek okán kíván részesülni a „szeptemberi nap” pártfogásában. De ennek az életrevalóságnak az is része, hogy hívei vannak, akik felnéznek rá, termékeny álmai, életszomjában mérték van, lelke és gerince egyenes. Úgy bizonyítja tehát érdemességét az életre, hogy érveiből az életrevalóság magasabbrendű értelme bontakozik ki, s a szövetség az élet metafizikai alapjává jelentékenyült „roppant napvilág” s a hozzá méltó költő között így töltődik fel erkölcsi-szellemi tartalmakkal. S ezek a tartalmak, tehát a személyiség magasabb érdekei, a vegetatív élet-vágy medrében, egy modern napimádó fohászzkodásának folyamatában az élet elemi- és őserdekeinek rangját nyerik el. Az élet-és ember-ellenes álistenségek előtti szorongásos, „hideglelős” kultuszok éveiben az emberi integritás alapjait védte ez a szövetkezés. Társadalmi érdekek, szellemi törekvések erővonalait keresztezte, feszültségének egy részét épp ettől kapta. A kérlelés áhítatos alázatához tüntető büszkeség társul, a ráutaltság érzéséhez a megszenvedett érdemesség tudata, s ez a sokágú erő – a pálya ormán és a lebukás meredélyén álló költő koncentrált ihlete – most szembe szegül a halállal. A magát fiatalnak s uralkodásra erősnek érző lélek most felkél az „önimádat büszke heverőjé”-ről, (Vö. *Költő a huszadik században*.) hogy a széttöredező, veszendő világot egy hatalmas ihlet fénykörébe vonva tehessen hitet a részletekből kifejlő káprázatos lényeg mellett: az átélt szépségben tanúsítva létezés-élménye intenzitását, mélységét, tartalmasságát; választottsága, „császári” szerepe hitelét, sajátos *életrevalóságának* jogát.

Tüzetes elemzéssel vizsgálni, hogy miként és milyen sikerrel valósul meg ez a szándék – a vers terjedelmes volta miatt – túlságosan hosszadalmas lenne. Ezért csak szűkszavúan jelezhetjük, hogy e költemény teljességét nem érezzük a *Hajnali részség*ségével egyenértékűnek.

Pedig – láttuk – régóta készült rá a költő, s az anyag, amelyet mozgósít több-rétű és gazdagabb, mint a *Hajnali részség*sége. Az előbb jellemzett első szakasz vegetatív életvágya – láttuk – az önigazolás erkölcsi, szellemi tartalmaival egybeforrtan tanúsította létjogát. A kérlelő, kijelentő, felszólító mondatokból egybeálló dik-

ció is egy nehéz hitvallás drámaiságával fejlődik, – s így emeli a verset arra az ünnepi szintre, ahol a nagy ihlet a boldog ittasultság szabad mámorában csaponghat. A *csapongás* szószerint értendő, s láthatóan szándékos is. Az a célja, hogy az ihlet egy mástól távol eső területekről hívhassa elő mámore dokumentumait. Az első szakasz erkölcsi-szellemi természetű eseményekben gazdag színteréről a második szakasz már az ihlet eredeti forrásába merül: a vegetatív-szint örömeibe. Teheti, mert előbb már igazolta a megindultság magasabb érdekelttségét. Az érett gyümölcsök csorduló jóize azonban itt sem a beteltség kellemességével, hanem az érettség, burkait feszítő, részegítő bőségével terhes. A *dinnye-ínye* rimpár ingyenc élvezettségéhez éhes fogak villanása vegyül; a *darázs-ma-garázsba* játékosan parázsló hangzása a jóllakás bódult gyönyörét s a végső megtérés sugalmát hatja át dionysoszi villanyossággal: a *szőlő-szóló* meseízeket idéző kancsalsága a szétpattanás fokáig ért telítettség feszültségét oldja.

A negyedik szakasz áhítatosabb szintre vált; a *Hajnali részegség* gyermek-egének mozzanataiból teremti újjá a „csodás-ország”-nak tetsző élet oly sokszor hiányolt tartalmait: a családiasságot, állandóságot; az üdén szikrázó idillt. – Az ötödik szakasz ugyanebből az anyagból hívja elő az idill érdekesebb, gorombább arcát, s a csodás érthetetlenség baljós sugallatait.

Már itt feltűnhet, hogy az életérzés két ellentétes árama, e versben egymásba forrtan mérkőzik, s ellentétük néhol az abnormitásig fokozza a feszültséget. Különösen áll ez a hatodik szakaszra, amely a hajdan zongorás estek dekadens izgalmait is a kibontakozó „csodás ország” részévé avatja. Ahogy előbb a szenzuális dinnye-kép érettségében fogak villantak, most a kulturális élmény alkatában vegyül édesség és örület, s „kacag a schizophrénia.”

A hetedik szakasz még mindig a gyermek-ország emlékeiből építkezik, de az előbbi örvénylését rugalmas emelkedés váltja fel, szökkenésekkel, lobbanásokkal lendített szárnyalás. Ismét a *Hajnali részegség* égi báljának tündöklő, színes káprázatahoz közelít a látomás, de nem egy emberi szertartás gazdag, vitálisabb anyagából, hanem a „*Narancsszínű felhő*” természeti képeiből csihilódik a mámoros szikrázás. Ott kísért ebben a „mondhatatlan” mámorban az aransyárkány-jelkép messzetűnt ifjúsága, a *Szent László jelenésében* „halálra válva, lángoló agancscsal...” megjelenő karcú gim emléke s a *Bús férfi panasza* fáinak bűvös suttogása. („Ezek a fák...” I. 416.) Csak akkor – a *Bús férfi panasza*iban – az élet roppant tébolyát sejtette Kosztolányi a rejtelem mögött, – most boldogító, delejes közegeként áramlik a fák közötti rejtelem. S a kérdések a szédület kérdései: elsősorban a vonzás erejét hangsúlyozzák. Ebben a tenyészetben már nem a kusza és tébolyult nyár, hanem az értelmes létezés árama izzik.

S hogy az ihlet csapongó mozdulataiban milyen céltudatosság van, nem csak abból tetszik ki, hogy a vegetáció anyagából alkotott képtömböket megfontolt rendben váltják a szellemi szférából valók, – hanem abból is, hogy azokat a szakaszokat, amelyekben fényesebben tetszik fel az ihlet szárnyalóbb árama, az ámulás nyílt kitöréseivel is áthatóbbá avatja, – míg az élet-érzés érdekesebb, fájdalmasabb tartalmait hozó strófákat az emlékezés vagy a tűnődés csitultabb effektusaival indítja. „Szep-temberi reggel, fogj glóriádba”, – fohászódik az első szakaszban. Érthető: itt az életrealitás igazolása a tét. „Érett belét mutatja, lásd a dinnye” – idézi az életvarázs első dokumentumát. A rámutatás éles gesztusa még engedékenyen illeszkedik a higgadt előadásba. Még a fogható, sűrű realitás józan szintjén vagyunk. Innét indul az ünnep. – „Bizony, csodás ország, ahová jöttünk...” Ez a szakasz már a legbecsesebb élettájak tartalmait idézi, innét a bizonykodó, előzetes ámulás. – A következő szakasz, amelyik az idill árnyékos oldalát mutatja magyarázó hasonlattal kezdődik: „Olyan ez éppen, mint gyermekkoromba.” – A „Sonata pathétique” örvénylését visszaidéző szakasz ötletszerű leütéssel intonál. A hetedik szakasz boldog, sejtelmének kibontakoztatása előtt a látvány példatlanságát hangsúlyozó elragadtatás jelzi, hogy az ihlet ismét elemébe ért: „Nem volt a föld még soha ily csodás”.

Ez a szint-, tónus- és hangerő-változtatás – akár szándékos, akár nem – mindeképpen mesteri. Ennek köszönhető, hogy a kivételes pillanat valóságos szituáció-

jából kiszakadt, ittasult képzelet csapongásának csitultabb és sodróbb lendületeiből, halkabb és hangosabb hangzásaiból, tompább és fényesebb jelenéseiből jöleső ritmus létesül. A világgal betelni nem tudó mohóság lökészerűen sodró expanziója minden nagyobb mozdulatával új anyagot, új területet hajt az ihlet hatalma alá, s az új képek fedezni is tudják a lázas ihlet örömet.

A nyolcadik strófától kezdve azonban a mámor egyre kevésbé éri be azzal, amit a látomás tanúsít. Sűrűsödnek a szónoki effektusok: a feljajdulások, a kérdések, – s mintha nem hinné, hogy káprázatát követni tudjuk – a költő egyre mámorosabban, el-elfúló izgalommal bizonygatja élménye szédítő erejét. Kérleli – a szeptemberi napot vagy az olvasót? – már nem tudható – azt, akihez beszél, hogy hadd mondja, hadd mutassa még ezt is és azt is.

A világkép bonthatatlan egységére s a költői ösztön csálhatatlanságára, tehát az öntanúsítás magas etikájára vall, hogy a maga szenvedélye által sem engedi magát megcsalni. Az életérzés lúgosabb árama, a kétségbeesés, melyből a kivételes ihlet kiemelte, a káprázat képein is átüt: Ítéletként karcolódik – írja Szauder – a káprázat által előhívott jelenségvilágra is: „az imádkozó lánynak mélyen-alvó, ferde a szemgolyója”, „vakok mereszti égre szemüket”, „Isten felé fülel egy agg süket”. Hozzátehetjük: a vak és a süket, istenre meredő figyelmében nemcsak a reménytelenség érzése, de a lehetetlennel mérkőző hit is ott feszül. S ugyanígy, a kilencedik szakasz kezdőképeiben: „Kis műhelyében dolgozik a varga, / csöpp láng előtt, szegényen és hiába,” – de dolgát és őt magát végül is az ikonba örökítés áhítatos gesztusa minősíti: „mint régi képen, ódon bibliában.” – S átfogóbb érvénnyel, de az egész nyolcadik strófának is ilyesfajta funkciója van: a „roppant pogányság” dionysoszi élet-mámorát a vegetatív, a családias, a schumani, a természeti tünetmények közege után – mind azonosítható egy-egy élettájjal – a keresztényi áhitat közege is átvezetve, érzésvilága egyik legtisztább áramával: a részvétellel avatta nemesebbé. A hajlamok, melyek a pálya fordulópontjain egymás ellenére érvényesültek („Mert tett engem az élet hősi-vaddá, / adott nekem aranyat, mirrhát, látat, / volt kenyerem a góg meg az alázat, de csak te tettél Krisztusi lovaggá, . . .” Ö. v. II. 435.) – most olyan alakban jelennek meg, olyan képekbe itatódva, amelyek engedékenyen illeszkednek egymáshoz. Az önmagukban „csonka” rész-elemek készséggel mondhatnók: boldogan rendelik alá magukat a teljes személyiség és a teljes világ szembeállítását intéző magasabb szervezőelvnek. S közben a vers szervezetén belül is fontos rész funkciót teljesítenek. Az alázat és részvét és a Számadás szonettjeiben tűnő, sajátos testvériségérzés például éppen azon a ponton jelenik meg, ahol az elragadtatás hangos szavai úgyis mélyebbről jövő fedezetet kívántak, s amikor a vers eseményeinek mozgása egyre zaklatottabbá válik.

Ez a zaklatottság, („Most az eső zuhog le feketén, most a sötétbe valami ragyog,”; Künn a vihar . . . / benn villanyfénynél őszi takarítás”) mely a 10. és 11. szakasz mámoros kérdései által csak fokozódik, az előbbi szakasz „ikonos” áhitata után a fenyegetettség izgalmát, a veszendőség érzését lopja a káprázat fényességébe. Az elragadtatás még tetőpontján is megrendítően emberi e bizonytalanságként nyilvánuló remegés jóvoltából. A csillagokra kérdező sorok a végtelent nyitják ki a mohó élet-vágy előtt, de a szívós kérdezés, a titkok sokasága, a különös viszony: melyben a „titkos élet” és az ismeretlen „pantheizmus” játszik a költővel nemcsak azt fejezik ki, hogy a gyönyörűség leigázta a költőt, s az élet vonzása kimondhatatlan, hanem azt is – bár rejtettebben –, hogy nem a bizonyosság, nem az egyensúly boldogsága ez.

Az fut így, – keskeny pallón – aki lezuhanna, ha megállna. Szauder József joggal érzi rimámkodónak ezt az extatikus boldogságot. De a zuhanás esélyének tudata, – noha pörében van jelen – („Föl-föl, még egyszer, / halál fölé, . . .”) mint a *Hajnali részegségben*, – s a hitetlenség és a kétségbeesés is át-átüt a mámoron – „Szép életem lobogj, lobogj, tovább, / cél nélkül, éjen és homályon át.” – mégis: az életérzésnek ez a lúgosabb ere, a kiábrándító tudás itt nem jelenhet meg valódi ereje szerint, mert hiányzik a viseléséhez szükséges egyensúly. Ebben a versben az euphorioni mámor kizárólagos szerepre tör – életrevalóságát, fiatalságát demonst-

rálja a költő – de ez a fiatalosság (bár az ötvenedik születésnap alkalmából eleget olvashatta, hogy fiatalsága milyen romolhatatlan. Karinthy: Az ötvenéves Kosztolányi. Nyugat. 1935. I. 269.) már nem az igazi egészség vitalitása. Szárnyalása nem bírja a teljes tudás terhelését. Ezért nem engedheti szólammá erősödni a kétségbeesés józan érveit, hanem beleoldja azokat a részegség sodrásába mint a schumani örvénylést, vagy lázasan átlendül fölöttük. A rimánkodás esendőbb hangja is – mint a *Számadás* szonettjeinek diadalmas pátoszában a veszteségérzés – el-elfúl ebben a lázas lendületben. A *láz* itt szinte szószerint értelmezhető, mert eredeti funkcióját teljesíti: a kórt akarja lebírni általa a szervezet. Ha a *Hajnali részegség*ben a gótikára emlékeztető stilizálást észlelhettünk, a *Szeptemberi áhitat* a kései gótika „lángnyelvekké” csigázott csúcsveire emlékeztet. A *Hajnali részegség*ben kifejtett az élet értelmét jelképező látomás. Nagyvonalúan és önkéntelenül, a természeti jelenségek friss szikrázásával. A *Szeptemberi áhitat* már-már zihálva bizonygatja a létezés élmény gazdagságát. A *Hajnali részegség* voltaképpen hajnali áhitat; a *Szeptemberi áhitat* pedig szeptemberi részegség. Részegség, mely a vitális-vegetatív gyökerű boldogságot, a „kellemes” állapot energiáit – a harmonia szolgálata helyett – a lehetetlent ostromló euphoria vitorlájába kényszeríti. A mámor fokozásával helyettesíti az igazi megnyugváshoz nélkülözhetetlen erkölcsi-szellemi számvetést. – A világ költői birtoklását demonstráló képsorban ennek ellenére is kivételes gazdagsággal és árnyalatossággal tanúsítja életrealitását s hatóerejét a személyiség, – de a birtoklás bizonyosságával adós marad. Az utolsó sorok ugyan méltóságos ünnepélyességet színlelnek, mintha a feloldódás áhitatát hoznák, – de a költő ösztön itt is éber, s – az idő megállításának ábrándjával, az önbuzdítás retorikája ellenére is – jelezni tudja a pathetikus elszántság esélyeinek bizonytalanságát. A *Hajnali részegség* egyetlen különös alkalom eseményeiből bontakoztatta ki az állandóbb érvényű jelentést, – a *Szeptemberi áhitat* tartósnak állítja a csodát, melynek részleteit felmutatja, s a költő kezdettől annak sodrásában állva beszél, de a vers önki-vületileg csigázott mámore, csapongó mohósága, kielégítetlen szomjúsága, tehát egész alkata folytán kivételes, veszendő pillanat ajándékának tetszik az, amit a költő felmutat. Annak, aminek a vers előzményeiként áttekintett dokumentumok állítják: kegyelmi pillanatnak.

BORSOS MIKLÓS rajza

MOSZKVAI LEVÉL

Hagyomány és korszerűség... Milyen hagyományokat folytasson, melyeket vesse el a mai szovjet művészet? – Az ötven éves jubileum művészeti eseményei kapcsán újra ezek a kérdések kerültek a középpontba a szélesebb közvéleményben s szakmai körökben egyaránt. Erről vitatkoztak nézők és kritikusok, a képzőművészek Manyeysben rendezett jubileumi kiállításának képei előtt, de erről van szó, amikor az új szovjet építészet, irodalom, színház, film, balett alkotásairól beszélnek vagy írnak a moszkvaiak.

A manyeysi kiállítás köztársaságok szerint csoportosított hatalmas anyagában elég nehéz tájékozódni. Sokféle hagyománykör, régi és új látásmód és stílus kapott helyet, kitapintható azonban – különösen a balti és déli köztársaságok anyagában – néhány igen értékes korszerű realista törekvés, melyet az örmény és grúz művészeknél a déli napfény és a pompás etnika színez, a baltiaknál a szigorú, szinte aszketikus formák árnyalnak, tesznek eredetivé. Megkérdeztük V. Sz. *Kemenovot*, a Képzőművészeti Akadémia elnökhelyettesét, hogy mit tart a kiállítás legfontosabb eredményének?

– Ennek a fajta realizmusnak a közönségsikerét – mondotta.

Moszkva legújabb építő- és képzőművészeti büszkesége, az új Kalinyin sugárút a Francia Építőművészeti Szövetség díszoklevelét a következő indokolással nyerte el: a modern építőművészeti törekvéseknek a legjobb hagyományokkal való magas színvonalú egyesítéséért. *Thorr*, a sugárút tervezője megvesztegetően fiatal ember és most tért haza amerikai tanulmányútjáról. És mikor az ő tervezte ultramodern Arbat étterem bárpultjánál a művészeti ideálja felől érdeklődünk, a régi orosz mestereket emlegeti.

– Tőlük kell színdinamikát és egész épületkomplexumok tervezését tanulnunk.

A Kalinyin sugárút a Kongresszusi palota, a Roszszija szálló és filmszínház, meg az új Moszka áruház másokat inkább a húszas évek hagyományaira emlékezteti. Most már van elegendő üveg, acél- és alumíniumszerkezet a legmerészebb tervek megvalósításához is. *Tatlin*, *Liszickij*, *Kandinszkij* egykori álmai most végre hazájukban is megvalósulhatnak. De saját fennmaradt műveik egy részével is újra találkozhatunk a Tretyakov képtárban, a tömeg-agitációs művészet jubileumi kiállításán. És a mai Moszkvát járva számtalanszor meggyőződhetünk róla: a szovjet avantgarde legjobb hagyományait nemcsak a múzeum őrzi.

Az irodalomban az évforduló tudomásunk szerint nem hozott felszínre ismeretlen nagy alkotót sem a mai nemzedékből, sem a szovjet irodalom régebbi vonulataiból. *Jevtusenko* új poémája a Bratszki vízierőműről sikerületlen alkotás. *Akszjonov* a rigai dzsesszfesztivál tapasztalatairól ír a *Junosztyban*. Ebből az annak idején nálunk is olyan nagy feltűnést keltett „negyedik nemzedék”-ből *Voznyeszenszkij*, *Ahmadulina* és *Rozsgyesztvenszkij* tudták megőrizni régebbi hatásukat, az újabb nemzedék pedig nem alkot hozzájuk hasonló csoportosulást.

Úgy tűnik, a legnépszerűbb szovjet költő ma is *Majakovszkij*. Ma ismét a „Gőzfürdő” előadásán néz szembe a közönséggel, a Szatíra színházban. A mai ultramodern színház helyén álló kopott kis épületben mutatta be először Meyerhold a darabot. Komoran hajolt meg a költő az ingyenjegyes, értetlen közönség előtt, s elhagyta Moszkvát. Agitációs körútra indult, vidékre. A lakásán berendezett múzeumban az íróasztal felett most is ott van a fénykép, mely a „Beszélgetés Lenin elvtárral” című

költeményére ihlette. A kép Lenint egy tömeggyűlésen ábrázolja, amint mozgósító beszédet mond – keményen, lázasan, türelmetlenül.

Az előadás végén most is visszajön a kiszuperált bürokrata, hogy megfenyegetse a költőt. Felemelt ökle lehanyatlik azonban a néptribun szigorú tekintete előtt, aki még hosszan, kutatón és sürgetően néz szembe velünk. A legutóbbi pesti bemutató után többen emlegették nálunk a „Gőzfürdő” elavultságát. Meg kellene nézniök ezt az előadást, ha még kapnak rá jegyet.

Ha érdemben akarnánk azonban hozzászólni az avantgarde körül kialakult vitához, el kellene még mennünk *Ljubimov* színházba is a *Tagankán*. Többen írtak már nálunk erről a kétségkívül újító kedvű, szerintük azonban mégsem mindenben eredeti együttesről. Így most csak arról számolunk be, hogy ott is játszanak „Hallgassátok!” címmel egy Majakovszkij-műsort, melynek főszereplői „a Szerelem, a Háború, a Forradalom, és a Művészet”. Brecht érdekes felfogásban játszott „Galilei”-je után legérdekesebb produkciójuk most a *Jeszenyin* „Pugacsov”-jából készített drámai költemény.

Mindenütt klasszikusok. Fején találta a szöveget *L. Maljugin*, az egyik legismertebb színházi író, mikor legújabb könyvének ezt a címet adta: „A színház az irodalommal kezdődik”. A színház nem lehet meg élő, érdekes, friss irodalom nélkül. És ha ezt nem kapja meg kellő színvonalon a kortárs drámától, a klasszikusokhoz fordul. Újraolvassa a mai néző szemével Osztrovszijt, Tolsztojt, Csehovot, Dosztojev-szkijt. Az évvége legnagyobb színházi eseménye az *Efrosz* rendezte „Három nővér” volt a *Malaja Bronnyaján*. *Efrosz*, a Komszomol színház volt főrendezője, aki most új színházat alapított, *Sztanyiszlavszij*, *Nyemirovics-Dancsenko*, és *Tovsztogonov* híres leningrádi rendezése után újra színpadra vitte Csehov remekét. Mert új mondanivalója van a mai értelmiségről.

A mai szovjet drámában is világosan végigkövethető a csehovi vonulat. *Arbuzov* neve kínálkozik itt elsőnek, mert ő az, aki bevallottan is a legtöbbet tanult a lírai dráma mesterétől. *Arbuzov*nak három drámáját játsszák most egyszerre Moszk-

Részlet *Burmeiszter* balettjéből

vában: a Művész színház a „Nocsnaja iszpovegy” (Éjféli vallomás), a Kisszínház az „I vnovvsztrécsa sz junosztju” (Találkozás az ifjúságunkkal), a Komszomol színház pedig a „Moj bednij Marat” (Szegény Marat-om) címűt. Ez utóbbit tartjuk az érdekesebbnek mind a téma időszerűsége, mind az előadás művészi kvalitásai alapján. Középpontjában a mai szovjet középnemzedék morális problémái állanak.

De ha például ugyanebben a színházban megnézzük Eduárd Radzsinszkij nálunk is játszott darabját, a „Filmet forgatunk!” címűt, akkor is meggyőződhetünk róla, hogy a szovjet színház és dráma korszerűségének aranyalapja továbbra is a költőiség, ez a sokak által kigúnyolt, sokszor eltemetett hagyomány. A vigszínházbeli előadás okosan modern, a Komszomol-színházbeli korszerűen lírai. Radzsinszkij darabjához pedig ez az utóbbi stílus illik jobban. Ami a magyar előadásban kiszámított eredetiségnek és odamondogatásnak hat, az ott mélyen átélt és árnyalt humor. Mi minden beleakad így az újat kereső filmrendező és a kis kalaposlány szerelmének pókhálófinom szálaiba! Munka és mesterség, művészet és ipar, igazmondás és hivatal, szerelem és házasság problémái mind-mind közügyggyé, állampolgári és egyszerre személyes kérdéssé válnak. Forróan mai előadás születik.

A mai szovjet színház legmeghatóbb élménye talán mégis a *közönség*. Tud hálás és lelkesedő lenni, hiszen a színház nem lehet meg a néző egészséges és őszinte naivitása nélkül. De józan és tárgyilagos is ugyanakkor. Mert a színház nem lehet meg kritikus néző nélkül sem.

M. Satrov drámáját, a „Bolsevikok”-at, akadémiai bérlettel, tipikusan „nehéz” közönséggel láttuk a Szovremennyik színházban. Az előadás – a népbiztosok tanácsának ülése a forradalom legválságosabb napjaiban. Moszkvában nincsen kenyér, az eszközök ellenforradalmi felkelést készítenek elő. Ennek ellenére minden népbiztos talál néhány szót Lunacsarszkij bosszantására a kubisták által készített forradalmi emlékművekkel kapcsolatban. A kedélyes csipkelődést a Lenin elleni merénylet híre szakítja meg. A forradalmi diktatúra, a „vörös terror” kérdése kerül napirendre. A nézőtér feszülten figyel. Minden utalás, minden érv „ül”, a közelmúlt égető kérdéseit veti fel. Szverdlov a jakobinus diktatúrára hivatkozik. Lunacsarszkij a nézők forró tapsa mellett kifejti: a jakobinusok tragédiája éppen az volt, hogy terrorjuk nem a néphatalmat, hanem az abban elterpeszkedő demagógokat szolgálta. A bürokratákat pedig soha nem lehet olyan hatalmi szervekből eltávolítani, melyek elvesztették kapcsolataikat a néptömegekkel, melyeknek egyetlen támasza és érve a terror maradt. S hogy még világosabb legyen az utalás, hozzáteszi: félek, hogy a mi helyi Dantonjaink véres mészárszékké változtatják a vörös diktatúrát.

A szomszéd teremben haldoklik a forradalom vezére, „a legemberibb ember”, színpad és nézőtér azonban józanul, elfogulatlanul tudja mérlegelni a lehetőségeket. Aztán mikor elmúlt a krízis, és Lenin maga üzeni: „kilábalunk!”, a nézők őszinte meghatódottsággal felállva, együtt éneklnek el az Internacionálét.

Színházak és a közönség kapcsolatának van egyébként egy hivatalos szerve is Moszkvában, az Összoroszországi Színházi Társaság szervezetében működő *Színészek Háza*. A Gorkij utcában felépült modern épület a mi Színházművészeti Szövetségünkének megfelelő feladatok ellátásán túl otthont nyújt a művészek és a közönség rendszeres, kötetlen kapcsolataira számára is. A nézők szekcióját tizenhét éve M. I. Zsarov, az ismert filmszínész szervezte meg. Ma már több mint hatvan nagyüzem tartozik a kollektíva tagjai közé, elnöke pedig J. P. Ivanov fiatal történész-kandidátus, maga is tehetséges színész és rendező. Munkájuk nem merül ki a hivatalos munkás-művész találkozók megszervezésében és a közönség „esztétikai nevelésében”. Minden jelentősebb produkciót megvitatnak nemcsak a kritikusok és esztéták, hanem a nézők szakosztályain is. Nem egy előadást újrendeztek már az észrevételek alapján.

Mi *Burmeiszter* Dunajevszkij zenéjére írott új balettjének, a „Krasznije gyavoljata” („Vörös ördögfiókák”)nak a vitáján vettünk részt. Mielőtt azonban erről beszámolnánk, el kell mondanunk, hogy a balett, az új balett Moszkvában legalább

olyan fontos kérdés, mint nálunk a mai magyar dráma. *Lepesinszkaja* nem véletlenül üdvözölte és védelmezte oly forrón a Moszkvában vendégszereplő Pécsi Balettet. A modern balett, a *balettdráma* bölcsőjénél két nagyíró együttes áll: a *Nagyszínház*, a klasszikus orosz balett fellekvára, valamint a *Sztanyiszlavszkijról* és *Nyemirovics-Dancsenkóról* elnevezett zenei színház, a realista hagyományok legkövetkezetesebb képviselője a táncművészetben. A gyermek fejlődésében így a romantikus és a realista hatás egyidejűleg érvényesül.

Nézzünk meg néhány előadást! A Nagyszínház legfrissebb csemegéje az egyfelvonásos mai szovjet balettek estje. Különösen két új mű keltett feltűnést: a fiatal *Karetnyikov* zenéjére írt „Geológusok” (a színház két fiatal tagjának, *Kaszatkinának* és *Vasziljevnek* a koreográfiájával), valamint a *Mérimée* novellájára írt „Carmen”-szvit (*Bizet* zenéje *Scsedrin* átdolgozásában) a kubai vendégművész, *Alberto Alonso* koreográfiájával és rendezésében.

Mindkét előadás dráma a javából. A „Geológusok” ember és természet küzdelmét, a hivatástudat drámáját állítja elénk. Leginkább a pécsek „A szén balladájá”-val vethető össze. Három fiatal geológus erdőtűzbe kerül. Ketten elveszítik bátorságukat, a harmadik azonban sebesülten is eléri az érclelőhelyet. A modern koreográfián túl a három fiatal táncos (*Szorongina, Vlagyimirov, Koseljev*) tehetsége, valamint a lenyűgöző színpadkép is magával ragad.

Bizet „Carmen”-je a romantikus szerelem drámája. A mi századunkban azonban az aréna romantikus díszletéből egyre inkább a kegyetlen valóság általános szimbóluma, ember és a világ birkózásának porondja lesz. Már Hemingway a világot párharcra kihívó embert kereste a madridi torreadorok között. Ezt a drámát keresi *Alonso* is a témában. *Prosper Mérimée* novelláját egy új vonással egészíti ki: a harc *elkerülhetetlenségének* hangsúlyozásával. A torreadornak *ki kell* lépnie a porondra, mert igazán vesztes csak egyféleképpen lehet: ha nem vállalja a viadalt. *Carmen* nála a magát mindvégig vállalni tudó, a hamis világnak kesztyűt dobó teljes ember, *José* pedig – gyáva torreador. Ízig-vérig modern színpada maga az aréna, amelyen könyörtelen harc folyik az életért, a szerelemért. Aki ezt a harcot nem vállalja, az méltatlan az életre, a szerelemre. *Carmen* szerepét a Nagyszínház új primabalerinája, *Maja Pliszeckaja* táncolja, óriási sikerrel.

A *Sztanyiszlavszkijról* és *Nyemirovics-Dancsenkóról* elnevezett zenei színház főbalettmestere, az állami díjas, érdemes művész, *V. P. Burmeiszter* több évtizede engesztelhetetlen harcban áll a jegyszedő nénikékkal: nem engedi, hogy balettjeink tartalmi kivonatát elárassítsák az előadás előtt. Úgy tartja, hogy a jó baletthez nem kell tartalmi ismertetés. A jó balett maga a tartalom. Ilyen volt az *Osztrovszkij* szövegére írott híres „Hópelyhecské”-je. A múltkor arról folyt a vita a Színészek Házában, hogy sikerült-e *Burmeiszternek* a „Vörös ördögfiókák” esetében is ilyen balettet alkotnia.

„A színház az irodalommal kezdődik.” A balett is. Ennek a balettnak a librettója pedig meglehetősen gyenge, jöllehet ezt is *Burmeiszter* írta. Persze nem ettől gyenge. Az 1919-ben Ukrajnában fosztogató *Mahno* ellen harcoló „vörös ördögfiókák” (a *Bugyonnij-hadsereghez* csatlakozó vakmerő kamaszok) romantikus témáját először *P. A. Bljahnin* dolgozta fel az azonos című kisregényben, amely a fiatalság körében olyan népszerű lett, hogy kalandos filmet is készítettek belőle. A téma megtetszett a fiatal *Dunajevszkijnek* is, a forradalmi idők hangulatát híven visszaadó, dallamos zenét írt hozzá, s a látványos táncjátékot – a népi színház akkor divatának megfelelően – a cirkuszban mutatták be. Az ötvenedik évfordulóra *Knusevickij* átdolgozta balettszínpadra *Dunajevszkij* zenéjét, *Burmeiszter* új librettót írt, s eredeti koreográfiával és kitűnő táncosokkal jó balett született. A zene magával ragad, a tehetséges fiatal táncosok ebben a színházban egymás sarkára hágnak, *Burmeiszter* pedig sokkal eredetibb balettművész, mint librettista.

Van két felejthetetlen kép a balettnben. Az első felvonás első képe égő falu főterét ábrázolja. Az anarchisták tartanak itt véres lakodalmat. Táncra kényszerítik a kivégzésre felvezetett vörös parancsnokot, ünneplésre a lakosokat. Majd a parancs-

nek kedvesének szívébe markoló tánca a holttest felett. – A harmadik felvonás első képe. Mahno főhadiszállása egy kis parasztkunyhóban. Az ablakon akasztófa néz be, s egy bután vigyorgó napraforgófej. A fogságba került Katyúsa ájultan keringőzik a szalmakalapos, cilinderes, himzett ukrán inget viselő banditákkal. Ócska gramofon szól. Egy részeg pópa áldást oszt rájuk. Romantika és realizmus birkózásának végül is az epikusan megszerkesztett modern zárókép vet véget. – A komor csendben álló vöröskatonák láncán előtt Mahno és bandája kitántorog az országból. Minden el-lentmondása ellenére is érdekes és értékes előadást láttunk. Az új balett, mint ahogy a művészet általában, nem egyetlen évfordulón születik meg. Sok munka kell hozzá – és még sok kísérlet.

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

FRANCIA KRÓNIKA

SENKI SEM PRÓFÉTA ÉLETÉBEN

Talán így is lehetne kissé módosítani a „senki sem próféta a saját hazájában” szövegű közkeletű szólásmondást. Persze, az egyik is elcsépett, a másik is. De milyen igaz! Sok-sok közismert példa után a legfrissebb posztumusz próféta: Boris Vian.

1946. május 14-én Beauvoir feljegyezte naplójába: „Visszamegyek a *Pont Royal*-ba, hogy Viannal találkozzam: elhozta a regényét és egy amerikai könyvet a dzsessz-ről...” Ki volt ez a Vian, s mi volt ez a regény?

Boris Viani (ez volt az igazi neve) 1920-ban született. Egyáltalán nem bohém pályára készült: 1942-ben műszaki főiskolát végzett. Mérnök lett, de nem sokáig gyakorolta ezt a hétköznapi és prózai mesterséget. A háború megviselte az idegeit, a megszállás borzalmait majdnem mindenből kiábrándították. Csak szabadságra, sőt szabadosságra áhítozott. S amikor 1944 augusztusában a francia főváros felszabadult, illetve felszabadította magát, a huszonnégy éves, 1 méter 87 magas, boltozatos homlokú, érzéki szájú, sasorrú, szépnek nem mondható, de férfias bájt és igéző fiatalságot lehellő ifjú belevetette magát az élet sűrűjébe. Ő is azt hitte, hogy az augusztusi barikádokon új, szép világot harcolt ki Párizs népe. Mérnöki diploma ide, mérnöki diploma oda – beállt a Diáknegyed egyik kis bárjába jazztrombitásnak. Roppant sokoldalúnak bizonyult: míg a nagyközönség eleinte csak mint zenészt ismerte, és míg a botránysajtó állandóan csak polgárriasztó csínyjeiről cikkezett (például arról, hogy macskáját Sartre híres regényhőséről, az *Undor* főszereplőjéről, Antoine Roquentin-nek nevezte el), ő titokban regényeket meg színdarabokat írt. Kezdetben nem is remélte, hogy nyomdafestéket vagy rivaldát látnak, olyan fura fantázia, különös képzelőerő és vijjogó kétségbeesés jegyében születtek. De, mivel nős volt, s gondoskodnia kellett két gyermekéről, mindent vállalt: szöszédületéből mindenre tellett, regényre, filmre, színműre, sőt még dalra is. Így aratta a háború utáni évek egyik legnagyobbsikerét – igen ám, de ez csak „kasszasiker” volt, mert senki sem tudta, hogy a *Köpők a sirotokra* című nagy „amerikai” bestsellert, nem a címlapon feltüntetett Vernon Sullivan (egyébként sem létező) amerikai néger szerző írta, hanem a *Lorientais* bár trombitása. Közben fordított, elfuserált írásokat tett tisztába, s olykor viszont a műszaki munkához is. Egy időre kénytelen volt állást vállalni a francia Szabványügyi Szövetségben.

1946 és 1949 között ő volt a Saint-Germain-des-Prés negyed egyik legfelkapot-tabb és legismertebb férfi figurája (a nők közt Gréco és Beauvoir vitt „vezérszere-

pet"). Vian 400 sanzont írt, egy részükhöz a zenét is ő komponálta. A *katonaszökevény*t, leghíresebb dalát, amelyet később, az algériai háború kezdetén írt, betiltották. Vian egy bizonyos vagányos regényesség megtestesülése lett. Mint minden viszonylag fiatalon elhunyt tehetség, ma már az ifjúság álomindái fonják körül. Egy pár év óta a lapok tele vannak a nevével, de ma már nem a bulvár hetilapok botránykrónikaiban emlegetik, hanem az igényes irodalmi folyóiratokban. 1965-ben a Diáknegyed egyik könyvüzletében kiállítást szenteltek emlékének. S a különös regények, amelyeket valaha alig akartak kiadni, most százezres példányszámban fogynak el, sőt a népszerű zsebkönyvekben is megjelennek. A mohón élő, a világ örömeit habzsoló Viant, akinek a szíve úgy vert, hogy Michèle, a felesége, ijedten mondogatta ismerőseinek: „egy méterről is hallom Boris szívdobogását”, egy utolsó szívroham 1959-ben leterítette.

Ennyit a szerzőről. No de, mi volt az a Beauvoir említette regény?

Tajtékos napok a címe (nemrégben filmre vitték). Queneau szerint „korunk legmeghatóbb szerelmes regénye”. Én akkor nem olvastam. Csak néhány éve került a kezembe, mikor egy zsebsorozatban jelent meg. Megvallom: az utóbbi évek egyik legnagyobb olvasó-élményem volt. Rögtön elolvastam minden Vian-írást, amihez csak hozzájutottam. Roppant tetszett fanyar és fránya, hóbortos és hányaveti, kaján és kujon humora. Elbűvöltek kamaszosan merész, de mégis gyermekded bájjal telített incselkedései, tersánszkys vagánykodása, rejtős leleményei, karinthys ötletei, szépernős lilasága, kosztolányis érzékenysége (persze, ezek a magyar hasonlatok, ha közelebbről megnéznők őket, mind bicegnének...). Nála a patikus csakugyan *kivégzi* a vényeket, mert a francia azt mondja: *exécuter une ordonnance*. Ebben a regényben szerepel a *pianocktail* (most a filmhez is megcsinálták), ez a meglepő összetett szó és ez a meghökkentő összetett szerkezet: a zongorából nemcsak hangok, hanem... italok is jönnek ki. A regény különben két fiatal, Chloé és Colin szerelméről szól, Chloé tüdejében vízirózsa nő és a lány belehal. A varázs-tiszta szerelem tragédiába torkollik. Colinék háza összezsugorodik, az ablakok nem eresztik be a fényt. A fiú kénytelen állást vállalni, többek közt egy furcsa hadianyaggyárban, ahol a saját teste melegével táplálja a puskacsöveket, amelyek hosszúszerű növényként nőnek. Chloé sírján a sekrestyés és a templomszolga táncra perdül, hogy megbosszúlja amiért a fiú nem rendezett drága temetést.

A többi művében is körülbelül így elegyedik kín és kéj, báj és borzalom, vágy és vívódás. A *szívtépő* című regényében, amely némiképp talán a pszichoanalízis szatirájának is tekinthető, egy furcsa falu barmai autóstoppal utaznak. A helység mellett vörös vízű patak csörgedezik, a gyerekeket megpatkolják (!), megpatkolják a főhősön hármasként az ikreit is, akiknek neve – az ilyen ötletek jellemzik Boris Vian nyelvi leleményeit – Joël, Noël és... Citroën. (Az imént említett *Tajtékos napok*-ban különben szerepel egy Jean-Sol Partre nevű filozófus.)

Vian, ez a zseniális „mindenlébenkanál”-egyéniség, a világmegváltó deszkákon is megpendítette sokhúrú hangszerét. Jarrynak, az *Ubu-király* mókás szerzőjének csodálója volt, de hatott rá Kafka és Ionesco is. Első darabját már 1950-ben, tehát csak egy évvel *A kopasz énekesnő* bemutatója után, műsorára tűzte egy kis diáknegyedi színház, pár lépésre a másik picike színháztól, ahol még mindig játsszák Ionesco első és alighanem legremekebb művét. Vian eme első színpadi művének *Mindenkit megnyúzunk* a címe. *Hólovag* című költői játékát, amelyet a Kerekasztal lovaglegendája sugallt, 1953-ban a caeni fesztiválon mutatták be. Legfontosabb színpadi műve azonban a *Bírodalomépítők*, amelyet 1959 végén, fél évvel halála után, mutatnak be. Egy család beköltözik egy szerény lakásba. Az apa hazafias érzelmű, a gyarmatosításért rajongó kispolgár. Vele rendezkedik be b. neje, valamint Zénobie nevű leánya meg a cseléd. A családfő a második felvonásban az első emeletre menekül valamilyen rémes csörömpölő zaj elől. A harmadik felvonásban az atya magára marad, még feljebb, most már padlásszobába költözik és eltorlaszolja az ajtót. Hasztalan! A szörnyű zaj egyre elviselhetlenebb, végül is az öregúr kiugrik az ablakon.

Vian novellákat is írt. A *tűzoltók* címűben egy Patrick nevű kisfiú (az ő fiát is így hívják) meggyújtja a szoba függönyét, lángbaborul a lakás, s amikor apukája

távbeszélőn kihívja a tűzoltókat, azt felelik, hogy „per pillanat nem érnek rá”, de csak vigyázzanak, el ne aludjon a tűz, majd holnapután kijönnek! Mondanom sem kell, milyen keserű gúny árad ebből a kis mókás-kafkás elbeszélésből...

Negyven évet sem ért meg. Ma már ő is mesealak. Fellépése és működése a felszabadulást követő bolond boldogság és csalfa reménység korát idézi. 1947-ben Jacques Baratier, egy fiatal újságíró, dokumentumfilmet forgatott az egzisztencialista Saint-Germain-des-Prés-ről. A filmriportot most újraforgatta, s megkérte a még élő tanúkat, jöjjenek el a világhírű negyedbe, ifjúságuk felszentelt színhelyére. Így lett a kis dokumentumfilm egész estét betöltő filmriport, amelyben fel-feltűnik a vásznon Sartre, Beauvoir, Prévert, Gréco és Joseph Kosma. 1959-ben filmre vitték az említett ál-amerikai bestsellert is, Delerue, a jelenleg legdivatosabb francia filmzeneszerző muzsikájával és a nálunk is jól ismert olasz filmcsillag, Antonella Lualdi közreműködésével. Megjegyzem, hogy a *Köpők a sírotokra* című Vian-regény sem akár-milyen szellemi termék. Bár a szerző főleg az akkor lázasan lobogó amerikai lázt akarta kihasználni és némi pénzmagra akart szert tenni, nem tudta teljesen megtagadni önmagát, és az USA-ban játszódó fordulat, izgalmas, bűnügyi kalandokkal és buja erotikával fűszerezett botrányregény egyúttal az amerikai négerüldözés leplezése is. Sok tekintetben Sartre *A tisztességtudó utcalány*-ára emlékeztet.

Akárki meglátja: egyszer még nálunk is meg fog jelenni valamelyik Vian-írás!

FRANCIA VONATKOZÁSÚ KÖNYVEK

Fiatal szerző, öreg kiadó – tán ez is lehetne krónikám e részének a címe, melyben Várkonyi Tibor *Franciaország* című tíz íves művéről (Kossuth-kiadás) szeretnék írni. „A politikai igazság mindig bonyolult elemekből áll össze, a lényeg megközelítése sohasem egyszerű” – írja az egyik fejezet elején a szerző. Ennek tudatában fejtegetései általában rugalmasak és ítéletei árnyaltak. Az egész csinosan kiállított és tetszetősen illusztrált kis könyv dicséretes tájékozottságról tanúskodik. Élveztem, hogy ellentétben a dogmatikus korszak politikai irodalmával (amely, sajnos, imitt-amott még tovább él...), a szerző minden színtelen és szagtalan brosúraprózát száműző (bár olykor sajnos pongyola) stílusban elemzi a mondott bonyolult valóságot. Ez a szubtilis analízis bátran szakít a hajdanvolt merev sémákkal, például ami de Gaulle szerepének megítélését illeti. A szerzővel már csak azért is rokonszenvezem, mert szereti Franciaországot, a franciákat, s bár nem színlel hűvös tárgyilagosságot, megőrzi a kellő józanságot. Szóval derekas munka ez a mű, s remélem, újabb kiadásban is meg fog jelenni.

Viszont, ha ez a remény valóra válik, tisztelettel ajánlom a kiadónak: küszöböljön ki néhány bosszantó tévedést, illetve helytelen ítéletet.

1. A szerző a 28. oldalon ezt írja: „Párizs mámorral köszöntötte a felszabadulást. A lidércnyomás a német megszállás megszűntével egy csapásra eltűnt. A még gyászos külsejű utcák és sugárutak ünneplőbe öltöztek, mihelyt 1944 szeptemberének első napjaiban megérkeztek Párizsba Leclerc tábornok páncélosainak előőrsei, majd nyomban utánuk Charles de Gaulle. Kibomlottak az elrejtett trikolorok, nappal és éjszaka táncoltak, énekeltek, szinte végkimerülésig... Még azok is mámorosan ízlelgették a szabadság ízét, akik csontvázként tértek vissza a koncentrációs táborokból...”

Hát ez bizony nagyon lírai. Csak az a baj, hogy nem felel meg a történelmi tényeknek. Először is Párizs nem mámorral, hanem véres felkeléssel végzett a megszállással. Amikor a II. páncélos hadosztály három harckocsija, Dronne kapitány parancsnoksága alatt, 1944. augusztus 24-én (tehát nem szeptemberben!), megérkezett a városháza elé, s megkondultak a főváros harangjai, a németek már csak néhány pontot (Concorde, Opéra, République, Luxembourg, École Militaire) tartottak megszállva. Ugyanis a főváros népe, Rol-Tanguy partizán ezredes, a spanyol polgárháborúban részt vett vasmunkás vezetésével, felkelt, torlaszokat emelt és egy hetes súlyos harc árán, a saját erejéből végzett a német megszállókkal. Már 17-én több tíz-

ezer falragasz szólitott fel bennünket a felkelésre. 18-án pedig megjelent a falakon a kommunista képviselők és városatyák felhívása. 19-én pedig nemzetiszín zászló lengett az elfoglalt rendőrfőkapitányság épületén. Táncról és énekről azonban még 26-án sem volt szó, mikor de Gaulle végigvonult a Champs-Élysées-n, mert már a Concorde téren lövöldözni kezdtek a háztetőkön megbúvó fasiszta milicisták (magam is felszedtem vagy két tucat töltényhüvelyt a Tuilériák egyik árkában hasalva, s egyik magyar ismerősömet is ilyen orvlövész ölte meg...). A mámort az is fékezte, hogy a náciak bosszúból bombazáport zúdítottak Párizsra repülőgépeikről. Végül: az elhurcoltak csak 1945 tavaszán szállingóztak haza...

2. A 38. oldalon az olvasható, hogy „mikor 1920-ban összeült a tours-i kongresszus, a kommunisták már leszakadtak (*sic!*) az opportunistákról és önálló pártot alapítottak”. A szerző a 41. oldalon is megismétli ezt a tévedést. Világszerte általában így történt, Franciaországban azonban a szakadás fordítva ment végbe: az őszhajú Clara Zetkin felszólalása után (a nagy német forradalmár illegálisan érkezett Tours-ba), az elnök 1920. dec. 29-én 22 óra 18 perckor kihirdette az eredményt: a kongresszus 3028 szavazattal 1022 ellenében, tehát elsőprő többséggel, a III. Internacionáléhoz csatlakozott, vagyis Cachinék voltak többségben és Blumék maradtak kisebbségben, ők lettek a disszidensek...

3. Ugyancsak a 38. oldalon írja a szerző, hogy 1936-ban „A nem kommunista francia antifasiszták is a pártban látták a náciizmus megakadályozásának legbiztosabb zálogát, ezért is juttatták kormányra”. Ez is téves. Az FKP csak a felszabadulás után vállalt miniszteri tárcát. A Népfrent idején nem! Ott voltam 1936. május 6-án a Mutualitében, ahol Thorez és Duclos sajtófogadáson indokolta meg, hogy miért csak kivülről támogatják a Népfrent-kormányt. A párt véleménye az volt, hogy a kommunisták részvételét a kormányban „a nép ellenségei kihasználnák – Thorez szavait idézem –: ez ürügyül szolgálna a pánikkeltésre és azzal a kockázattal járna, hogy csökkentené a Népfrent erejét”.

4. A 39. oldalon olvasható: „Ma is tagja a központi bizottságnak korunk egyik legnagyobb képzőművésze, Pablo Picasso”. Nem tagja, nem is volt: csak „egyszerű” párttag.

5. A szerző – nagyon helyesen – nemcsak politikával foglalkozik, hanem röpke pillantást vet a közművelődésre és a művészetekre is. Nagyon ügyesen, és szerintem helyesen, értékeli Malraux kiváló kulturális tevékenységét. De egy kis szépséghiba itt is akad: 3 Goncourt-díjas szerzőt sorol fel: Schwartz-Bart, Langfus... és Jorge Semprun. Pedig *A nagy utazás* szerzője sohasem kapta meg ezt a díjat. Viszont elnyerte a nemzetközi Formentor díjat.

Ismétlem: a felsorolt tévedések ellenére, melyekért nem is az ifjú szerzőt, hanem inkább az „öreg” kiadót terheli a felelősség, Várkonyi Tibor kis könyve a maga nemében politikai irodalmunk kiváló alkotása.

Egy új Dosztojevszkij-figura. – Megvallom Tolsztojt eddig főleg csak műveiből ismertem. Az ember csak mint egy öregisten-szakállú próféta élt képzeletemben, s gyermekdeden azt hívtam, hogy bölcs, kiegyensúlyozott és higgadt vala. Elképzelhető, mekkora meglepetésben volt részem most, hogy elolvastam Henri Troyat (gondos Gondolat-kiadás, kitűnő Réz Ádám-fordítás) tolsztojian monumentális (majdnem 53 ív!) életrajzát. Alig ocsúdtam az egyik meglepetésből, máris a második estem. Igazán nem hittem volna, hogy a rigolyás bölcs Turgenyevvel libikókázott! (464. o.) Nem tudtam, hogy a *Kreutzer szonáta* írója örökösen azzal volt elfoglalva, hogy buzgón hessegette magától a „paráznaság” meg a „bujaság” kitarthatóan visszatérő kísértéseit. Nem sejtettem, hogy úgy gyötörte a halál-probléma, mint ma Malraux-t; nem hittem volna, hogy „egzisztencialista” volt, mint az ifjú Sartre (aki nem hiszi, olvassa el a 384. oldalon, hogy viaskodott az undorral, miképp nehezedett reá a „mértani, könyörtelen iszonyat”!); hogy „pokoli körben forgott” (452. o.) az értelem és a hit között. Még nagyobb meglepetéssel olvastam esztétikai véleményeit! Most már tudom, min nevelkedhetett egy Zsdánov! Az öreg szerette Rousseau-t (igaza volt), becsülte Pascalt (jól tette), kedvelte Molière-t (ki ne kedvelné?), csodálta Hugót (meg is érdemelt), de még a modernebbek közül is tetszett neki a csú-

folódó France (ám vajon olvasta-e a *Lúdláb királynő* vagy *Az angyalok lázadása* szabados-erotikus jeleneteit?). Ami viszont Maupassant-t illeti, egyrészt azt vallotta, hogy Csehov különb (alighanem igaza is volt), de azért úgy vélte, a *Széptüi* írója „az egyedüli, aki megértette és megírta a nő és férfi közötti kapcsolat árnyoldalait”. No, de mikor a modern irodalom és képzőművészet igazi „anyaműveivel” került szembe, a szimbolizmussal vagy az impresszionizmussal, amelyek a mai forrongás és erjedés szülői lettek, akkor elképesztően „szektás” véleményei voltak, amelyek puritanizmusa Héra Zoltán szerint is „bosszantó” (Népszabadság, 1967. dec. 30.). Baude-laire-t „beteges és bonyolult rímkovácsnak”, „züllöttnek” mondta; Verlaine-t „részes-gesnek” (ez igaz is volt, de hát ez nem esztétikai értékítélet...) titulálta, „aki képtelen világosan kifejezni gondolatait”. Az persze már igazán nem meglepő, hogy elvetette Mallarmét, meg az olyan „versfaragókat”, mint Moréas, Régnier vagy Maeterlinck... S ki volt az eszménye? A hideg parnasszista Leconte de Lisle és a Nobel-díj szegénye, Sully Prudhomme! Ami pedig a piktorokat illeti: kigyót-békát kiáltott a Monet-, Manet-, Renoir-, Sisley-, Pissarro-féle „köd-keverőkre, pepecselő értelmiségiekre”. Szóval az egész „elfajzott” bagázsra, melybe a zene mezején Wagnert, Berliozt, Lisztet, Schumann-t, sőt – s itt tessék megfogódzkodni – magát Beethovent is belevette, mert a *Kilencedik szimfónia* „zavaros és mesterkélt alkotás”!!!

Persze, ne essünk Tolsztoj hibájába! Ne keverjük össze az alkotó életét és ítéletét műveivel. Noha – mint kiderül – Tolsztoj olyan kinosan vergődött a hit és a kéj, az értelem és az érzelem között, mint holmi Karamazov, zseniális regényei az emberi művészet örök fényességű remekei maradnak. A gyűlölet és szeretet közt hanykódó szakállas óriás olykor bizony szánalmas pojácának rémlik az orosz származású Troyat művében. De ez – ismétlem – semmit sem von le műve örök értékeiből.

„Töltött sütemény”. – A Troyat-könyvben olvasható, hogy Tolsztoj 1865. szeptember 23-án ezt írta a *Napló*-jába: „tudományos, filozófiai, művészi és erkölcsi frázisok zagyva tömkelege, savanyú tésztájú, avas vajjal megkent, szarvasgombával, tokhállal és ananással töltött sütemény”. A *Háború és béke* zseniális írója ezt a le-sújtó véleményt George Sand *Consuelo* című regényéről írta, mely most másodszor is megjelent magyarul az Európánál (Szávai Nándor fordításában). Nemi lelkiismeretfurdalás fogott el e megdöbbentően negatív vélemény olvastán, mert, megvallom, én vagyok a tettes: amikor három-négy évvel ezelőtt Simone de Beauvoir emlékiratainak előszaván és jegyzetein dolgoztam, felfigyeltem rá, hogy *A kor hatalmá*-ban Simonka ezt írta Louise nevű barátnőjével kapcsolatban: „... két teljes órán át, szinte egy szuszra elmondta George Sand *Consuelo*-jának cselekményét”. Így figyeltem fel *Zsorzs Szand* (azért irom fonetikusán, mert konok kitarással változatlanul helytelenül *Szan*-nak ejtik, s ebben a rádió jár az élen!), nagy regényére. A magyar olvasó, aki szereti az érdekes, regényes olvasmányokat, most végül is Simonkának köszönheti, hogy élvezheti ezt az eredetileg 1842-ben megjelent munkát, amelyben a viharos életű írónő nemcsak Pauline Garcia-Viardot-nak, a kor nagy énekesnőjének az alakját mintázta meg, hanem humanitárius eszméivel, Pierre Leroux-tól tanult utópista szocializmusával, dumas-i fordulatokkal és jókais izgalmakkal is átszötte a nagy romantikus regényt. A kor sok lángeszével zivataros szerelmi viszonyokba keveredő és a kommunizmussal kacérkodó írónő regényéről a jobboldali Hankiss János (debreceni professzorom) is elismerte, hogy „a művész-élet és a művészi hivatás eszménye nagyszerű vonásokkal van megrajzolva” benne; Haraszi Gyula, az 1931-ben elhunyt irodalomtörténész, a maradi Kisfaludy Társaság tagja, aki a Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelent Egyetemes Irodalomtörténetben megírta a francia irodalom történetét (1905), azt állította Sandról: „Pongyola stílb, gyöngye szerkezettel rögtönzött regényei...” stb. Szerb Antal viszont ezt írta *A világirodalom történeté*-ben: „A francia kritika stílusművészetéért mindmáig sokra becsüli regényeit.” Én inkább Szerb Antalnak hiszek (a saját kisded ízlésemről nem is beszélve), no meg a francia irodalom legjobb magyar ismerőjének, Gyergyai Albertnek, aki a *Világirodalom klasszikusai* című nagyigényű sorozatban joggal megjelent Mauprat előszavában azt írta George Sandról, hogy a „múlt század legünnepeltebb, legszenvedélyesebben vitatott, legbátrabb, legtermékenyebb és legeredetibb írónője”. S azt is tu-

dom, hogy ha – mint láttuk – Tolsztoj elvetette, Dosztojevszkij bizony szerette. Mindezek után igazán kíváncsi vagyok, hogy a magyar közönség vajon miképp fogadja most, majdnem száz esztendővel az első magyar kiadás után (1875)...

Zeusz emlékiratai. – Manapság nagyon nagy divatnak örvend a memoár. Nyilván ez készítette rá Maurice Druont, a legifjabb francia akadémikust (negyven éves sem volt, amikor a „halhatatlanok” beválasztották az illusztris és sokat csepeült testületbe, melyet hajdan Ady „kupolás kriptának” bélyegzett...), hogy Jupiter helyett megírja a görög főisten emlékiratait. Szellemesen csevegő, sok ismereteket nyújtó és pajzán szórakozást biztosító népszerű tudományos műve az Európa Zsebkönyvek című immár keresett sorozatban jelent meg, Philipp Berta fordításában, Engel Tevan István remek fedélrajzával, amely mintaszerű szellemben simul a műhöz: lebegően könnyed, stílusosan klasszikus és áttetszően modern. Mivel ma már középiskoláink nem adnak görög oktatást, s még görögpótló sincs, az olvasó élvezetes formában ismerkedhet meg egy sereg olyan tudnivalóval, amelyeket különben csak poros lexikonok unalmas lapjain olvashat. Ezzel a kellemes könyvvel Druon, a háború után feltúnt fiatal francia írónemzedék realista szárnyának egyik csatára, azt hiszem végleg bevonul a magyar könyvpiacra, hol már eddig is jelentős állásokat hódított el a *Finom familiák* című Goncourt-díjas trilógiájával, a Nagyvilágban megjelent *A Mondez palota* című kitűnő kisregényével, meg a színpadon és a tévében (*Amerikából jöttem*) és a moziban (*A nagy családok – A Finom familiákból* készült Denys La Patelliére-filmet* ugyanis nálunk, sajnos, ezzel a címmel hozták forgalomba).

„Picasso”. – Csak dicséret és elismerés illeti a Corvina kiadót, hogy pompás kiállítású kötettel gazdagította a vérszegény magyar nyelvű Picasso-irodalmat** (amelyből kiválik Kállai Ernő 1948-as és Körner Éva 1960-as monográfiája), amidőn kiadta Gaston Diehl Svájcban 1965-ben megjelent művét, amely néhány új szemponttal gyarapítja korunk legnagyobb, sőt minden idők egyik legkiválóbb piktor-zsenijének műértelmezését. Az albumban az ezerarcú mester jól ismert művei mellett, néhány nálunk kevésbé ismert, de becses alkotásában is gyönyörködhetünk. Öröme-tesen gazdag a kötet „apparátusa”: bibliográfia, képjegyzék. A könyvet Széll Jenő avatottan fordította. Egy ilyen színvonalú nyomdai remeklés rövid recenziójából igazságtalan lenne kihagyni a műszaki vezető (Gortvai Tivadar), a műszaki szerkesztő (Hardy Lajos) és *last but not least* a nyomda nevét (Zrínyi).

A hatvannyolcas kis Larousse. – A világ egyik legjobb lexikonszerkesztő cége, a párizsi Larousse (éppen 1967-ben ünnepelték Pierre Larousse, a kiváló grammatikus és lexikográfus születésének 150. évfordulóját.) A *Petit Larousse Illustré* – a kiadó legpraktikusabb kis kézikönyve – 1906 óta sok millió példányban kelt el, s nem csak a franciák forgatják haszonnal mint szótárt és mint lexikont, hanem Norvégiától Argentínáig a világ minden részén. A ma már virágzó és hatalmas Larousse-cég jellegzetes francia családi vállalkozás: Pierre Larousse még 1875-ben elhunyt (főművének, a XIX. század egyetemes nagy lexikonának tizenötödik kötete 1876-ban posztumuszán jelent meg). Gyermeke nem volt, s unokaöccse vette át tőle a tudás magjainak szét-szórását. A vállalatvezetésben ma is helyet foglal egy Larousse-unoka.

A cég fantasztikus bőséggel ontja a minden rangú és rendű enciklopédiát, szak-könyvet, kézikönyvet, szótárt, klasszikus írók szövegkritikai kiadását, sőt a legrégibb francia irodalmi hetilap (*Les Nouvelles Littéraires*) is Larousse-kiadvány. Nemcsak általános enciklopédiákat jelentet meg, hanem az orvostudománytól a háztartásig, a tengerészettől az inyesmesterséig minden elvont és gyakorlati ismeretterjesztésre kiterjed figyelme. Legnépszerűbb kiadványa azonban változatlanul a Kis

* Minthogy véreben van a csipkelődés, itt jegyzem meg, hogy az Akadémiai Kiadónál megjelent Film-kislexikonban a francia rendezőre vonatkozó cikk címében csak *három* hiba van: 1. nem Deny, hanem Denys; 2. nem *denisz*-nek ejtik, hanem *döni*-nek; 3. nem *de la Patellière*, hanem csak Denys La Patellière.

** Ezt a vérszegénységet fogja az is gyógyítani, hogy a Corvina nemsokára kiadja a magyar származású Brassai kitűnő könyvét: *Beszélgetések Picassóval*.

Larousse, melynek minden évben megjelenő új változatát izgatott érdeklődés előzi meg és csipős kommentárok követik: ki és mi van benne, ki és mi maradt ki belőle. (Ezt az ábrát mi is ismerjük, lásd az *Irodalmi Lexikon* I. kötetét követő kavarodást!)

Az 1968-as kiadás nagyobb alakú. A híres cégjegy, a magvető nő új stílű, a borító színe is új, de persze a kötet ára is borsosabb. Az új kiadás több mint 50 000 cikkel gazdagodott. Mivel a mai francia nyelv lassan már-már átalakul *franglais* nyelvvé (hiába hadakozik Étiemble és hiába harcol az anglo-amerikai mánia ellen Tati új filmje, a *Play Time*), a szótári részbe bekerült a *hot-dog*, az *L. S. D.*, a *scotch*. Azon viszont csodálkozom – bár tudom, hogy a Larousse-cég egy kicsit marad – hogy a *strip-tease* csak most került bel! Viszont benne van a mai *beatles* üvöltés meg a *yé-yé* is. A lexikon-részbe bekerült Indira Gandhi asszony és Levi Eshkol. Minthogy engem főleg az irodalom érdekel, örömmel láttam, hogy benne van Adamov barátom is, a tehetséges drámaíró, kinek *71 tavasza* című darabját fordítottam. Azon viszont csak nevetni tudok, hogy egy olyan kiválóság, mint Raymond Queneau csak most jutott be ebbe a „szentek szentjébe”! (Igaz, hogy a zseniális Samuel Beckettet is csak most érte e dicsőség.) Persze, akármilyen rokonszenves és derék vállalkozás is ez a Larousse, a bekerülés többé-kevésbé még mindig toto-lotto: hogyan lehetséges, hogy Greta Garbót csak most iktatták be és hogy csak most vették fel Gérard Philipe-et is (igaz, hogy az idős, de roppant tehetséges Madeleine Renaud is csak most láthatja nevét a lexikonban, holott az egyik legrangosabb állami színház egyik vezető művésznője és Barrault felesége).

TAXNER-TÓTH ERNŐ

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

Karácsony első ünnepének délutánján az elmúlt évek legjelentősebb magyar drámája ragadta lelkes elismerésre a pesterzsébeti Vasas művelődési ház törzsközségét, és a kis számú szakmai érdeklődőt. Be kell vallanom, hogy amíg nem láthatam *Raffai Sarolta Egyszál magam* című drámáját, magam is túlzottnak véltem a körülötte föllobbant lelkesedést, s komoly kételyekkel ültem be a „Csilinek” becézett művelődési ház színielőadásokra nem éppen eszményi módon alkalmas nézőterére. Ráadásul az előadás is csak némi huza-vona után kezdődött meg, a főszereplő nő rosszullete miatt. Aztán maga a mű szinte minden előítéletünkre rácáfolt. Raffai Saroltának nincsenek színházi tapasztalatai, darabjának megírása előtt még egyszerű nézőként is csak ritkán fordult meg színházban; nem ismeri és nem használja föl a modern dramaturgia különböző vívmányait; színművének stílusa, hangvétele sokkal közelebb van a naturalista Bródy Sándorhoz, mint a szerző bármelyik kortársához. Kissé „régimódián”, elsősorban érzelmeinken keresztül hat ránk az, hogy bölcséleti eszmefuttatások helyett a nyers valóságot látjuk a színpadon, s a dráma mondanivalóját az érzelmi fölajzottság mélyíti el. A Kecskeméti Katona József Színház együttesének előadásában bemutatott színmű nem Raffai Sarolta azonos című regényének színpadi változata, hanem öntörvényű – szuverén – drámai alkotás, amely fölhasználja ugyan az epikus mű írói anyagát, de belső erővonalait teljesen átcsoportosítja, újjá rendezi. Tudjuk, hogy ehhez a munkához komoly segítséget adott Osztoivits Levente, a színház kitérő dramaturgja és Pethes György, az előadás

rendezője; maga a mű azonban arról tanúskodik, hogy Raffai Sarolta ösztönös tehetségében olyan rendkívüli drámai erők rejtőznek, amelyek e nehéz műfaj magyar irodalmának jelentős gazdagodási lehetőségét ígérik. (Az ünneprontás szándéka nélkül egész halkan azért hadd jegyezzem meg: ilyen fölfedezéseknél nyilván minden kritikusnak eszébe jutnak az irodalom különböző beváltatlan ígéretei.)

Raffai Sarolta művészi sikerének titka alighanem az, amiben eltér a mai magyar drámák többségétől, vagyis, hogy nem egy tételtől indul ki, nem egy vád hatásos megszólaltatásához, vagy valaminek az igazolásához keres bizonyítékokat, hanem egy könnyen elképzelhető, mindennapos tragédia emberi vonatkozásait bontja ki hősnőjének, a falusi tanítónőnek zsákutcába futó történetében. A gyöngye asszony, aki végül bosszúból elrontott életének jóvátehetetlen kudarcáért megöli férjét, az erős embert, az erkölcsileg gátlástalan, rettegett iskolaigazgatót: – ez a szerencsétlen nő maga sem ártatlan sorsában, a „tragikus vétségek” sorát követi el; csak sóvárog az eszményi életre, mivel azonban nincs elég ereje az embertelenül nehéz körülmények között ehhez méltó következetes magatartáshoz, kis, szinte észrevehetetlen hibái majdnem annyira okozói emberi tragédiájának, mint férjének zabolátlan egyéniségéből fakadó bűnei. Ez az asszony végső soron annak áldozata, hogy a vidéki életnek számos olyan kötöttsége van (a háztulajdon és az ebből fakadó nehéz helyváltoztatás például), amelyek erősen fékezik a kisebb közösségek automatikus védekezési lehetőségeit erőszakos törtéttel szemben. Ez teszi lehetővé, hogy férje, az iskolaigazgató, a körülmények ügyes kihasználásával sokszorosára duzzassza hivatalos hatalmát, s ennek segítségével mind anyagilag, mind érzelmileg tökéletesen kihasználja önző vágyainak megvalósítására egész környezetét. A dráma közvetlenül arról szól, hogyan engedi magát hősnőnk különböző hajszálvékony száakkal büntetnéssé zuhantatni, s ezzel hogyan vágja el egy tisztább, új élet lehetőségét. Ennek a tisztább új életnek az eszményei azonban csak *közvetetten* észlelhetők Raffai Sarolta színművében; amelyben egy emberi magatartás forma kudarcra példázza a fő tanulságot, hogy az erőszakosságot csak a kemény, következetes viselkedés fékezheti meg; hogy az erkölcstelenségekkel szemben önérdékből is az erkölcsi szabályok legszigorúbb betartásával kell védekeznünk. Nem hibátlan alkotás az Egyszál magam, vannak kisebb szerkezeti aránytalanságai; a drámai helyzetek néhol hevesebben robbannak, mint azt a mű szövegében fölhalmozott feszültségek indokolnák, s a mellékszereplők is egy árnyalattal halványabbra sikerültek a lehetségesnél; – ám hibái ellenére is torokszorogatóan izgalmas, húsbavágóan időszerű Raffai Sarolta drámája. A Kecskeméti Katona József Színház rangos előadásában, elsősorban Dévay Kamilla és Szilágyi Tibor kitűnő alakításának segítségével végre olyan drámát láthatunk, ahol igaz, őszinte és rendkívül fontos írói mondanivaló hevitette fehér izzásig az érzelmeket; ahol a tragédia bátor kibontásának szenvedélyes vállalása sugallta a fölvetett problémák tisztázásához szükséges lényeges gondolatok sorozatát.

A budapesti színházak közül elsősorban a Thália Színház hívta föl magára a figyelmet azzal, hogy a többi hét (7!) budapesti színház két új magyar dráma-bemutatójával szemben egymaga három hazai szerző alkotását segítette színpadra. Nyilvánvaló, hogy *Darvas József*, *Somogyi Tóth Sándor* és *Eörsi István* darabjainak gyors egymásutánban történő bemutatásával ez a színház rendkívül rokonszenves áldozatot vállalt az új magyar dráma ügyéért; aligha vitás, hogy azok az energiák, amelyeket a színház művészei, – élükön Kazimir Károllyal – ebbe befektettek, más, könnyebb, vagy hálásabb feladatok esetében mutatósabban kamatozhattak volna.

A Thália Stúdió parányi „színpadán” bemutatott két darab közül Somogyi Tóth Sándoré elsősorban a fölvetett probléma félremagyarázásával okozott súlyos csalódást. Éppen az hiányzik a szerző *Szerencse vagy halál* című első színművéből, amit e sorok írója a Jelenkor 1965/XI. számában megjelent, Somogyi Tóth Sándor Próféta voltál szívem című regényéről szóló tanulmányában a legfontosabbnak érzett: – az írói igazság. A szerző egy hibásan fölállított, erőszakolt vád alátámasztásához próbál bizonyítékokat szerezni, s ennek érdekében történetében olyan belső arányokat ala-

kit ki, amelyek nincsenek szimmetriában a valósággal; mivel pedig végső következtetését még ezzel a módszerrel sem tudja kikényszeríteni, a dialógusok kérdéseire adott válaszokból is kizárja mindazt, ami kézenfekvő ugyan, de az ő szándékaival ellentétes. Így lesz az életképtelenül tehetetlen hős nő öngyilkossághoz vezető életútjának egyik elindítója a Habsburgok visszatérésében reménykedő apa, noha ez a komplexum egy lényegesen idősebb korosztályra volt jellemző; s így lesz a szomorú esemény végső oka, a vád egyik legfőbb érve az, hogy a lány szeretője eredményes munkájával előbbre akar jutni az életben, s ezért – többek között – egy alkalommal négy egész napig nem találkoznak, – mert a fiúnak dolgoznia kell! Nem vitás, hogy a Szerencse vagy halál szövegében a fontos és megválaszolóra érett erkölcsi kérdések sorát veti föl Somogyi Tóth Sándor; a színpadon azonban a hősök és az alapprobléma hitelességének hiánya ezeket is elsápasztja; ugyanúgy, ahogy a vád ríktó erőszakoltsága elfedi azt a rokonszenves írói szándékot is, hogy a mindent logikusan átgondoló, tudatosan megtervező, és *csak* az önző érdekek rideg mérlegelésére épített életszemlélettel szemben Somogyi Tóth az érzelmi élet jogaiért száll síkra. Természetesen nem sok jót mondhatunk egy olyan előadásról, ahol a bemutatott mű lényegét kell elutasítanunk. Azt hiszem, a Thália Színház együttese tényleg mindent megtett a darab sikeréért; más kérdés az, hogy a színpad inkább kiélezi, mintsem elhalványítaná a mű alapvető fogyatékságait.

A kortárs drámairodalomban nem nehéz kimutatni Somogyi Tóth színpadra vitt bírósági tárgyalásának mintáit sem; s talán még erősebben irodalmi fogantatású *Eörsi István* meghökkentő című komédiája: a *Sírkő és kakaó*. A Szerencse vagy halálnál sokkal átgondoltabb, következetesebben kidolgozott Eörsi műve; még groteszk, torz elemei is hibátlan összhangban szolgálják az író mondanivalóját. A komédia első, közvetlen rétegében egy valós, helyesen fölmért probléma jelentkezik: a Piti házaspár megelevenített életsorsában. Pitiék tizenöt éve gondoskodnak szállásadónőjükről abban a – szerződésileg biztosított – reményben, hogy az öregasszony halála után övék lesz a lakás. Bármilyen kegyetlenül hangzik is, de így van: a darab szerint az idős néninek meg kell halnia ahhoz, hogy a fiatalok végre önmaguknak élhessenek az ő szolgálata helyett, hogy gyermekük lehessen, s ebben a vonatkozásban jogos Pitiénének az a kérdése is, hogy hány meg-sem-született gyermekét kell még megöletnie az öregasszony kényelmes életéért? Nem nagystílű gonosztevők, hanem bizonytalan kisemberek gondolnak itt végső elkeseredésükben arra: ölniük kell, hogy élhessenek. Emberileg természetesen más megoldás, a belátás győzelme is elképzelhető; Eörsi azonban a tehetetlen, kiszolgáltatott Pitiékkel a ragyogó társadalmi összszekítettései révén szinte emberfölköttien hatalmas öregasszonyt állítja szembe; akinek könyörtelenül önző, merev magatartása eleve kizárja minden más megoldás lehetőségét. Ezen a síkon a darab egyetlen hibája, hogy a helyzetek és párbeszédnek néhol kissé nehézkesekek, nem tudja őket átítatni az író kétségtelen szellemessége. Egy réteggel mélyebben azonban Eörsi István egy bölcséleti problémát feszeget, a társadalom és a hatalom viszonyának kérdésével próbál szembe nézni. A Piti házaspár és az öregasszony eltartási szerződése – a darab minden bonyodalmának forrása – a közösségben élő kisember és a hatalom társadalmi szerződését példázza. Eszerint a gyengeségében jogairól lemondott szerződőfél teljesen kiszolgáltatott a mindent túlélő hatalomnak; – Pitiék ügyeskedése in az öregasszony csak nevetni tud, életét a házaspár mesterkedései egy pillanatig sem fenyegetik komolyan, s a végén, a fiatalok pusztulása után, ereje és hatalma teljében köt új szerződést – persze a régi feltételekkel – a helyettük jelentkező másik, lakásra éhes házaspárral. Ez a fajta hatalom-felfogás és a társadalmi szerződés gondolatának ilyen földidézése természetesen minden marxista számára elfogadhatatlan. Talán ezért is igyekszik az előadás e réteg fontosságát csökkenteni; elmosni persze nem tudja és nem is tudhatja. Léner Péter rendezése a helyzetek beállításában kifogástalan, színészeink kiválasztása azonban már kevésbé szerencsés. Komlós Juci nem elég színes és erőteljes színészi egyéniség ahhoz, hogy groteszk hangvételi szerepének minden színét és teljes mélységét ki tudná bontani. Eörsi darabja a színészekről olyan játéktílus

kívánna, amelyben a beleélés és az elidegenítés váltakozik egymással, de a szereplőknek ehhez – a jelek szerint – nincs elég gazdag színészi eszköztára. Horváth Teri sehogysem találja el a helyes hangot, az öregre maszkírozott Kozák András pedig túlságosan fiatal az orvos és postás szerepében. A Piti házaspár színészi megjelenítése is csak részben sikerült; – a főiskolás Harsányi Gábornak jobban, Hacser Józsnak kevésbé.

Kompozíciós problémák rontják *Boldizsár Iván Túlélők* című darabjának jelentős értékeit is a Katona József Színházban. Boldizsár Iván színműve egy ügyvéd önkínzó lelkiismeretvizsgálatáról szól. Hőse a háború alatt meg akarta menteni zsidó barátját, a kitűnő író, erőfeszítéseinek sikerét azonban lehetetlenné tette az, hogy a munkaszolgálatos író nem akarta vállalni a menekülés kockázatát. Az ügyvéd, – a túlélő – azért vádolja magát, azért vannak rossz éjszakái, mert annak idején visszariadt attól a felelősségtől, hogy erőszak árán és akarata ellenére is megmentse barátját. E kérdés művészi jogosságát azonban nem egészen sikerült Boldizsár Ivánnak megindokolnia, s ez a főhőst alakító Kállai Ferenc játékára is rányomja bélyegét. Nagyobb, mélyebb és fontosabb dráma az író mellékágba szorult tragédiája. A Halász Gáborra és Szerb Antalra egyaránt emlékeztető Selmeczi Géza író-esztéta világosan átgondolt erkölcsi, etikai, bölcséleti okokból, sőt bizonyos mértékig természetes írói-gondolkodói kíváncsiságból nem akar megszökni a munkaszolgálatos táborból; fél fölázdozni bizonytalan kockázatokért a biztos megszokottat, amiben a már-már elviselhetetlen rosszat, az embertelenséget, a megaláztatást az egyik alacsony rangú tiszt jóindulata teszi reménykeltővé. Néhány ragyogóan megírt helyzet és méginkább Őze Lajos nagyszerű alakítása érezteti velünk, hogy egy mélyen gondolkodó, tiszta és értékes ember elemi erejű tragédiájával állunk itt szemben a polgári humanizmus dilemmájában. Egy kommunista nyilván nem kerül ilyen helyzetbe, Boldizsár hőse azonban azok közé tartozik, akik egy történelmi fordulóponton döbbsenek rá világszemléletük válságára; de a helyes utat már nem találhatták meg, mert a sors nem hagyott rá időt. Őze, a színész, a szellem vívódó emberét állítja színpadra. Finoman, egyszerű eszközökkel, s minden ríktó túlzás nélkül érzékeltetni tudja hősenek lelkiállapotát az emberi megalázottság legmélyebb pontjától a szerelmi lobogásig és a gondolat merész szárnyalásáig.

Ugyancsak a Katona József Színházban láthatjuk *Illyés Gyula* átdolgozott drámájának, a *Fáklyaláng*nak fölújított előadását. A szerző átdolgozó munkája nem érintette a mű lényegét, sőt éppen ezt akarta még világosabban, még tisztábban kiemelni azáltal, hogy eltüntetett néhány mellékszereplőt, élesebben körvonalazta a megmaradtak állásfoglalását a dráma középpontjában álló Kossuth-Görgey vitában. A drámaíró e bonyolult kérdés minden vonatkozását természetesen nem viheti színpadra, Illyés hitvallása azonban egyértelmű: nyíltan, félreérthetetlenül, művészi eszközökkel teljes latbavetésével Kossuth igaza mellett tör lándzsát. Illyés ezt vallja, hogy az átdolgozás munkája az „igazság még pontosabb kifejezését” akarta szolgálni, ezért kívánta egyszerűbbé és drámaibbá tenni az első felvonás „történelmi leckéjét”. Az előadás sikere azonban nem ezen, hanem elsősorban a Kossuth-Görgey vita művészi megszólaltatásának erején múlik; hisz Görgey álláspontjának minél erőteljesebb igazolása csak Kossuth fölülkerekedő történelmi igazságának arányát növeli. A Katona József Színház előadása éppen azért vitatható, mert a Görgeyt alakító Ungvári László szerep-fölfogása éppen ezt a művészi hatást rontja je. Ungvári, a maga elavult, modoros, „hangrezgettető” stílusában minden lehető módon kisebbiti Görgey emberi jelentőségét; sokszor, – különösen az összecsapás csúcspontján – olyan nevetségessé teszi, hogy az már-már Bessenyei Ferenc Kossuthját is komikus figurává torzítja. Ungvári hibája, hogy a második felvonás jelentős írói értékei szinte teljesen elsikkadnak. Ehelyett a befejező rész színpadi előadása válik a bemutató legsikerültebb felvonásává. Bessenyei alakítása is itt éri el csúcspontját, itt, ahol játékának visszafogott, s meglepően finom eszközeivel akar hatást elérni – nem pedig szabadon engedett hatalmas orgánumával –, itt válik Kossuthja a legemberibbé.

Mellette stílusban, hangvételben igen jól hozzáillő alakítás Tyll Attila Ihász, és a korábbi felvonásokban is kitűnő Öze Lajos Józsa Mihály. Jegyezzük meg: Józsa szerepének fontosságát a drámában nemcsak az író néhány kisebb változtatása emeli meg jelentős mértékben, hanem Öze határozott, erőteljes, egyszerű és mégis színes alakítása is. Ez az egyre jobban kibontakozó színész a maga halk stílusában szerepről szerepre jobban megtalálja a lélekállapot változásait érzékeltető korszerű színészi eszközöket. Érdekessége az előadásnak, hogy – és ezzel Gellért Endre rendező művészetét távolról sem szeretném kisebbíteni – ott, azokban a helyzetekben és szerepekben válik sikeresebbé, ahol Bodnár Sándornak önálló elképzeléseket kellett kidolgoznia. Alighanem az egész előadás erőteljesebb lett volna, ha Gellért Endre elképzeléseinek – az elkerülhetetlen változtatásokkal egységében amúgyis megbolygatott – átmásolása helyett szellemének megőrzésével, de minden vonatkozásban átgondolt saját elképzelései alapján viszi színpadra a művet Bodnár Sándor, a felújítás rendezője.

Először a darab értékei, aztán Marton Endre rendezői elképzelései és Sinkovits Imre óriási erejű alakítása, végül pedig az előadás bizonyos fogyatékoságai bőségesen indokolnák, hogy hosszasan foglalkozzam a Nemzeti Színház Mózes bemutatójával; – hely hiányában azonban csak utalni tudok azokra a tanulmányokra, amelyek az elmúlt évben Madách Imre nemrég fölfedezett drámájával foglalkoztak. Marton minden erőt Mózes szerepének kiemelésére összpontosított és ennek életre keltéséhez nagyszerű megvalósítót talált Sinkovits Imre személyében. Sinkovits Móze a hivatott népvézért testesíti meg, akinek emberfeletti energiákat kell magából kipréselnie, és nem csak az ellenséges erőkkal, de saját hiveinek megnemértésével, kishitűségével, önzésével is meg kell birkóznia; s áldozatos életének végső jutalmát mégsem nyerheti el, fáradozásának gyümölcset utóda aratja le, Jozsué vezeti el népet az ígért földjére. Magányos, szinte szoborszerűen kemény figura Sinkovits hőse, nagyságának legfőbb titka: az erő. A rendező nagy érdeme, hogy kétes történelmi párhuzamok helyett Madách művének bölcséleti gerincét emelte ki. Varga Mátyás kitűnő színpadképe és Schäffer Judit öltöneyei ezzel összhangban törekedtek a maguk művészi eszközeivel az általános vonatkozások hangsúlyozására. Fogyatékosága az előadásnak, hogy a többi szerepek körvonalai különböző okokból elhalványultak. Egyrészt az előadás főgondolatának érdekében néhány szereplő kissé túlságosan háttérbe szorult; másrészt azonban ismét beigazolódott, hogy a Nemzeti Színházban sem lehet egy sokszereplős darabhoz megfelelő számú elsőrangú színészt találni.

Az évad első felében színre vitt művek közül a József Attila Színház Mesterházi-bemutatója sikerült a legkevésbé. Mesterházi *Fértikor* című regényének színpadi változata érdekes közéleti problémák egész sorához nyúl hozzá bátor kézzel; ez a sor azonban túlságosan hosszú ahhoz, hogy egyetlen színházi estén valamennyiben el lehessen mélyedni.

Színművének három felvonásában az utolsó emberöltő szinte valamennyi jelentősebb társadalmi problémáját fölillantja Mesterházi annak érdekében, hogy hitet tegyen hősének igaza mellett. A főhős politikai-világnézeti okokból vállalt kötelességei miatt fölládozta művészi sikereinek lehetőségét, és most vezető politikusként elgondolkodik azon: vajon érdemes volt-e? A néző természetesen már az első pillanatban tisztában van azzal, hogy a válasz csak igenlő lehet; a másik lehetőség, a szobrász politikai megalkuvásokkal terhes és ráadásul művészi eredményeiben is kétes értékű életútja nem olyan ellenpont, amely igazi drámai feszültséget tudna létrehozni. Így aztán a *Fértikor* a fölvetett sok izgalmas történelmi-társadalmi probléma, és a néhány drámai töltésű jelenet ellenére sem köti le teljes mértékben érdeklődésünket. Ráadásul maga az előadás is kissé szürke, a színészi alakítások többsége sem túlságosan meggyőző.

A következő bemutatók sorában még jónéhány izgalmasnak ígérkező új magyar drámáról olvashatunk. Amennyiben valamennyi színpadra kerül, a mostani színházi évad legnagyobb és legörvendetesebb eseménye a hazai színpadi szerzők szokatlanul nagy számú jelentkezése lesz.

JEGYZETEK A ZRÍNYIRŐL

Darvas József drámájának budapesti előadása után

A Zrínyi-drámának története, sőt ma már „sorsa” van. Ismeretes, hogy a művet Darvas József a Baranya megyei Tanács felkérésére, a Szigetvár ostroma 400. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségekre írta, erre az időre azonban csak egy rövidebb változat készült el, ezt a Pécsi Nemzeti Színház együttese be is mutatta 1966 szeptemberében Szigetváron. A következő évben befejezett teljes mű, amelyet néhány újabb módosítással a Thália játszott Budapesten, terjedelmében az első változat többszöröse, alapkoncepciója azonban nem változott, eszmeisége csaknem teljesen azonos – ezért ma is joggal tekinthetjük a szigetvári előadást a Zrínyi-dráma ősbemutatójának.

A dráma első változatáról, eszmei és művészi értékeiről, problémáiról beszámoltunk olvasóinknak (Darvas József Zrínyi-drámája, Jelenkor 1966. 11. szám). Mivel a későbbi változatok az alapkoncepciót nem változtatták meg, állásfoglalásunk lényegén nincs okunk változtatni, megismételni is szükségtelen. A dráma későbbi sorsa azonban szívügyünk.

*

A teljes Zrínyiről, még a budapesti színházi bemutató előtt igen alapos tanulmányt írt Szabó B. István (Kritika 1967. 11. szám). Kitűnő elemzése, világos okfejtése, megfontolt értékítéletei teljes egészükben elfogadhatók – lényegében találkoznak a rövidebb változat alapján általunk nyújtott elemzéssel, de annál teljesebb, meggyőzőbb képet adnak. Szabó B. István méltán tartja a Zrínyit annak a mintegy másfél évtized óta épülő modern nemzeti dráma-sorozat fontos darabjának, „amely a hazafiság mai értelmét, a társadalmi haladás problémáját, az illúziók helyett az önmegismerés feladatát próbálja mind teljesebben kifejezni egy-egy történelmi metafora újraélesztésében.”

Csak félig művön belüli szempont, hogy Szabó B. István a dráma „hitvitázó” jellegét nem érzékeli, vagy Darvastól eltérően értelmezi a történeteszemléletünkről évek óta folyó vita szembenálló frontjait. Gondolatmenete szerint a mű csak akkor állna szemben a dezilluzionizmussal, ha illuzionizmust képviselne, mivel azonban ez nem áll fenn, ezért: „... akik a realisabb (úgymond: dezilluzionáló) történelemszemléletért emelnek szót, ábrázolását aligha fogják vitatni.”

A nézetkülönbség oka az, hogy a reális történelemszemléletért folyó vitában Darvas szerint nem az illuzionizmus és a dezilluzionizmus áll egymással szemben, hanem egy olyan történeteszemlélettel, amely az illúziók jogos és szükséges lerombolásával együtt alapvető eszményekről is lemond, hitetlenné, pesszimistává válik, a kiégettség és az elidegenedetség aspektusából szól – szemben áll az a helyes szemlélet, amely szintén harcol az illúziók ellen, de hitet és eszményeket képvisel. Magát a történelemszemléleti vitát most aligha lehetne eldönteni, bizonyos azonban, hogy Darvas Zrínyijének hitvitázó jellege összefügg Mód Aladárnak többször kifejtett (legutóbb a *Sors és felelősség* c. kötetében összegyűjtött) állásfoglalásával.

Szabó B. István tanulmánya azt bizonyítja, hogy a dráma a hitvitázó aspektus közvetlen feltárása nélkül is helyesen értelmezhető – vele nincs is vitánk. A Zrínyi történelemszemléleti alapját azokkal a kritikákkal szemben hangsúlyozzuk, amelyek ezt tudatosan vagy szándéktalanul félreértették, sőt kétségbe vonták, hogy tartalmaz a Zrínyi egyáltalán intellektuálisan megragadható történelemszemléletet.

A drámát – különösen a Tháliában látott változatát – nem tartjuk hibátlannak. Teljesebbnek, világosabbnak érezzük a nyomtatásban megjelent művet, amely talán nem volt eléggé színpadszerű, szerkezeti–dramaturgiai gyengeségeket is hordozott – különösen befejezésében –, s előadásához némi módosítás indokoltnak látszott. Mégis: a Thália előadásáért az író nézetünk szerint túl sok áldozatot vállalt, a rendező és a dramaturg túl sokat követelt, s a változtatások egy részének kétségtelen hasznosságáért nem kárpótolnak a „mutató”, de gyenge megoldások, bővítések. Igazat kell adnunk azoknak a kritikáknak, amelyek felhívták a figyelmet például a bevezető és befejező kép problémáira. De még nagyobb áldozatnak érezzük a korábbi szerkezeti időrend megváltoztatását, az eredetileg az 1566-os történelmi jelenbe ágyazott 63-as képek „különválogatását” az első részbe. Az eredeti korszerűbb volt, koncentráltabb, az új megoldás elönytelenül fellazította a szerkezetet.

A Thália együttese – az általunk látott kései, február eleji előadáson – az első negyedóra bizonytalankodásai, kedvetlensége után jó teljesítményt, hiteles élményt nyújtott. *Latinovits Zoltán* és *Somogyvári Rudolf* kitűnő alakítása mellett a legnehezebb feladatot vállaló *Nagy Attila* sokat megértett és érzékeltetett Zrínyi bonyolult kettősséget hordozó jelleméből, s ha alakítása a bemutató óta nem változott lényegesen, akkor aligha érdemelte a karácsonyi ajándékként kezdeményezett kritikai hadjáratot.

Az előadást követő kritikák többségében maga a dráma sem járt sokkal jobban. *B. Nagy Lászlónak* az egész mű lényegét értő és átfogó írásának kivételével (Nők Lapja 1967. 4. szám) nem akadt kritika, amely megítélésünk szerint a dráma értékéhez és jelentőségéhez méltó elemzést nyújtott volna. A napilapok többsége finoman és eléggé a felszínen maradva „tartózkodott”, a legfrissebben reagáló szakmai hetilap, a Film Színház Muzsika pedig a szundikáláson rajtacsípett Homérosznak járó megbocsátó vállveregetéssel s az író tehetségének többszöri feltűnő hangoztatásával – a Zrínyit Darvas egyik leggyengébb művének minősíti.

Kritikai közéletünk egyik gyengeségének jele, hogy tudomásunk szerint senki sem vitatkozott *Gyertyán Ervin* írásával, amely merev esztétikai előítéletekkel, műfaji „követelményekkel” közeledik a drámához, s ezzel a módszerrel éppen a mű újszerűségéből, szemléletének és koncepciójának lényegéből semmit sem tud feltárni. A dráma nem a kritikus szerint modern történelmi művekben szokásos módon teremti meg a hidat múlt és jelen között, társadalmi-történelmi kontextusa nem lényegtelen külsőségekben, hanem a lényegre törő általánosítás magasabb fokon valósul meg – s a kritikus máris Kisfaludy Károly korába utalja vissza a művet.

Véleményünk szerint a drámának megvan a kontextusa Zrínyi korával, s Darvas nem kerüli meg a kor ideológiai tartalmát, de valóban nem tartja szükségesnek a vallásos világnézet formáját, hanem olyan fogalmi szinten ragadja meg Zrínyi ideológiájának lényegét, amely lehetőséget nyújt ahhoz, hogy kontextust találjon a Zrínyi kora óta a jelenig tartó történelmi időszak más sorsdöntő csomópontjaival, 1848–49, 1919, s az utolsó negyedszázad sűrűsödő problémáival.

A Zrínyiaszt nem lehet kijátszani a Zrínyi ellen. A két mű eszmeisége – amint ezt Szabó B. István tanulmánya is jól érzékeltette – nem áll ellentétben, hanem összefügg. Darvas nem fordul szembe a költő Zrínyivel, de az igaz, hogy Zrínyi „krisztianus eszmehűsége” helyett intellektuális történelemszemléletet keres. Ezt lehet vitatni, de az önmagában is aligha tartható álláspont, hogy: „... paradox módon Zrínyi krisztianus eszmehűségére van szükségünk ahhoz, hogy a darab nekünk szánt mondanivalója, a mi tudományos világnézetünkhöz, a marxizmushoz és a szocializmushoz való hűség gondolata kidomborodjék.”

*

A Zrínyi „sorsát” nem tarthatjuk lezártnak. Az érintett kritika nem egyedülálló.

Más írásokban is feltűnően sok a félreértés, belemagyarázás, megalapozatlan számonkérés, és az összkép nyugtalanítóan torz. Tovább kellene folytatni a vitát: „hogyan az érdemes mű éppen maradjon”.

KODÁLY-BEMUTATÓ PÉCSETT

*Commissioned by the Atlanta Chapter for the 1966 National Convention
of the American Guild of Organists, held in Atlanta, Georgia*

LAUDES ORGANI

Fantasia on a XIIIth century Sequence*
for Mixed Chorus and Organ

ZOLTÁN KODÁLY

Adagio ♩. 50-52

MAN

ff

PED

ff

Kodály Zoltán egyetlen posztumusz műve. Az orgona dicsérete, amerikai felkérésre készült: az 1965. augusztusában New Yorkban tartózkodó Kodály Zoltánt felkereste az Amerikai Orgonisták Szövetségének küldöttsége, és felkérték a nyolcvanharmadik évében járó Mestert, írjon számukra egy orgonaművet. A bemutató előadásra 1966 áprilisában került sor a Georgia-állambeli Atlantában, az „American Guild of Organists” nemzeti kongresszusán.

Két zenetörténeti adat fűzi Kodály Zoltán utolsó alkotását Pécshez. Pécssett kezdte el a mű komponálását, sőt jelentős részét itt írta. A magyarországi bemutatóra is Pécssett került sor: 1967. december 18-án, a pécsi Liszt Ferenc hangversenyteremben, Kistétényi Melinda orgonaművész és a Pécsi Liszt Ferenc Énekkar közreműködésével, Antal György karnagy vezényletével.

Laudes organi, az orgona dicsérete. A mű alcíme, magyarra fordítva: fantázia

egy 12. századbéli szekvenciára, vegyeskarra és orgonára. Azt a szekvencia-dallamot, amelyre az egész mű épül, egy svájci kiadványban találta meg Kodály Zoltán, évtizedekkel ezelőtt. Feljegyezte, és szokása szerint eltette a megfelelő alkalomra. (Munkamódszerének ez a vonása Beethovenére emlékeztet.) Az amerikai orgonisták felkérése szolgáltatta az alkalmat, hogy elővegye és feldolgozza a valamikor félretett dallamot.

Maga a dallam egy plagális járású, hexachord ambitusú ion-dallam, ritmikájában a gregorián dallamok egyszerűségével. A dúrként felfogható dallam lehetővé teszi a tonális-funkciós gondolkodást, a záró dallamfordulat vezetőhang-tagadása viszont alkalmat ad a plagális lépésekre. Mindez kedvező, sőt csábító a megkomponálásra, hiszen Kodály művészetének stílusjegyei között a legfontosabbként említhetjük a funkciós logikát, a tonális tisztázottságot, a Palestrinától Mozartig futó vonal eredményeit, természetesen, kibővítve a 19. század és különösen az impresszionista zene többlet-újításaival, másfelől pedig színesítve a magyar népzene egyszólamúságának látszólagos egyszerűségével, plagális hajlamával.

Végül néhány szót a szekvencia-dallam szövegéről: Kodály kóruszenéjének mindenkor jellemzője a szöveg olyan mértékben hű festése, hogy ez a zene már nem illusztrál, hanem képessé teszi a hallgatót az eredeti mondanivaló felfokozott intenzitását átélésére. A középkori, latin nyelvű sokversszakos szöveg a maga sokszínűségében, változatosságában megint csak igen alkalmas a kodályi megzenésítésre. A szöveg, mint azt a cím is elárulja, a 12. században felbukkanó, csodálatos hangzást világot ígérő *orgona*-hangszert dicséri, beleszöve *Arezzo* *Guido* dicséretét is. Aligha véletlen, hogy Kodály Zoltán jelen művében a szolmizálás atyjának, *Arezzo* *Guido*-nak is emléket állít.

Az sem véletlen, hogy az *Orgona Dicséretében*, egyenrangú társként, vegyeskar is szerepel. Általában négyzólamú, helyenként a szólamokat kettéosztó nagy vegyeskar. A kottakép nem ígér megoldhatatlan feladatot, a mű nem a „nagy”, profikórusok részére készült. De az alapos áttanulmányozás – és a tanulás – során kiderül, hogy számos probléma vár az énekkarra, különösen az intonáció, a dallamformálás és az előadás intenzitása terén. Feladatok, amelyek nehézségeinek leküzdéséért bőven és már munka közben kárpótolja az énekest a mű csodálatos gazdagsága, sajátos szépsége.

Az orgonista részére is hatalmas, de egyben hálás feladatot nyújt az *Orgona Dicsérete*. Az orgonaművésznek bő alkalma nyílik virtuóz készsége bemutatására, a regisztrálásnál gazdag szín-fantáziára van szüksége, tudnia kell együtt-játszani a karmesterrel és a kórossal, végül, de legfőképpen: nagyon jó muzsikusnak kell lennie, hogy Kodálynak ezt a gondolatokban és árnyalatokban rendkívül gazdag alkotását hiven tolmácsolhassa.

A *Laudes organi* utolsó darabja, végső betetőzése Kodály számos orgonára és énekkarra írt művének. Terjedelmében és jelentőségében ezek közül csak a *Missa brevis*hez mérhető. Érdekes, hogy a *Missa brevis*t három formában is megkomponálta Kodály: szólóorgonára, vegyeskarra orgonakisérettel, továbbá vegyeskarra zenekari kísérettel. S hány énekkari művét írta meg több változatban, – a jobb terjeszthetőség kedvéért! – a *Felszállott a pávát* zenekarra is, a *Marosszéki táncokat* zongorára és zenekarra egyaránt! Nem csak a váratlan halál akadályozta meg Kodályt az énekkari-zenekari változat elkészítésében? Ennek elkészítése már az utókorra hárul, a kodályi végrendelet szellemében, hogy a zene – a zenének ez a gyöngyszeme is – mindenkié legyen, ne csak azoké a kivételeseké, akiknek hangversenytermében mesterorgona található.

A *Laudes organi* terjedelmében a *Budavári Te Deum*hoz hasonlítható. Előadási ideje hozzávetőleg húsz perc. A mű formája, mint azt az alcím is mutatja: *fantázia*. Tagolódása, tonális egysége révén viszont ez a fantázia-forma közel áll egy szabadon kezelt variáció-sorozathoz. Sőt, a viszonylag kötetlen rondó formajegyeit is felfedezhetjük benne. Csakúgy mint a *Psalmus Hungaricus*ban.

Az orgona-előjáték, annyi más Kodály-műhöz hasonlóan, „in medias res” kezdődik: hatalmasan zengő akkordtömbök váltakoznak a pedál *des*-orgonapontja fe-

lett. A sodró erejű, szubdomináns feszültségen kezdődő indítást is a *Psalmus Hungaricus*-ban alkalmazta már Kodály. Itt kell szólnunk röviden a *Laudes organi* tonalitásáról, funkciós rendjéről. Úgyszólván az egész műben egyértelműen uralkodik az *F-dúr* tonalitás. Formaalkotó fontosságú helyeken jelenik meg a domináns *C-dúr*, megelőző sötét foltok után kitisztulást, fényes ragyogást hozva. A szubdomináns *B-dúr* szinte hiányzik a műből, annál gyakoribb és jelentősebb a „kodályi szubdomináns”: a mollszubdomináns terce, a bővített szeksztes hangzatok basszusát képező *DES*. Az a *des*, amely vezetőhangot képez a dominánshoz, de egyben, plagálsan, rávezet a tonika kvintjére is.

Az orgona-előjáték tematikusan is jelentős. Az indítás felelgető akkordtömbjei a 137. ütemtől kezdve térnek vissza, epizódiként. Itt a nőkarnak és a férfikarnak többnyire dúrkvártszeksz-mixtúras akkordjai felelgetnek egymásnak, hangzásukban csak egyéni logikájukat követve, összehatásukban súlyos disszonanciákat eredményezve. Ez a formai rész (127.–152. ütem) *g-moll* félzárlattól a sötét *Ges-dúr* kavargáson keresztül eljut a poláris *C-dúr* felragyogásáig, majd végetér ismét a *g-moll* (*G-dúr*?) félzárlaton.

Az előjátékban a 14. ütemtől kezdve a pedálbasszusban váratlan, Kodálynál szokatlan kromatikus menetek tűnnek fel, feszült disszonanciát képezve a felettük felelgető akkordokkal. A zárófuga előtt is szokatlan kromatikus basszus felett, dús harmóniak között szól a kórus éteri hangzású éneke: „*Fiat, fiat...*” Ellentétben a hagyományos passacaglia-basszussal, amely a tonikáról hajlik le kromatikusan a dominánshoz, jelen példánkban a 305. ütemben megszólaló domináns orgonapont hat, kromatikus átmenő basszushangon át „száll alá”, sejtelmes, varázsos harmóniak közepette a zárófuga a cappella indításához.

Az előjáték 31. ütemében, rögtön imitációs formában, megjelenik a szekvencia-téma, egyelőre töredékesen és a domináns *C-dúrban*. Nem várat soká magára a teljes téma, rövidesen felhangzik az alaphangnemben. (Most jelenik meg először az *F-dúr*!) Kontraszsubjektumként azonnal társul a témához egy jellegzetes tizenhatodos mozgás, amelyről kiderül, hogy nem más, mint a téma variánsa. Hosszabb, modulálgató fejlesztés következik, igazi tokkata-szerű fantázia, majd a 61. ütemtől széles, elcsendesedő domináns orgonapont készíti elő a kórus belépését.

A basszus-szólam énekli el elsőként a szekvencia-témát, majd a férfikar kíséretével az alt. Figyelemre méltó a harmonizálás: két autentikus lépéssel kilendül a tonalitás az *es*-hangra épülő *tá-szeptimre*, arra a hangzatra, amely a kódot megelőző csúcspontot fogja hordozni. A szubtonális *es*-ről mindkét esetben a szubdomináns *des-en* jutunk vissza az *F-dúrba*. De míg a mű elején egy váratlan, de szerény plagális lépéssel, a kódában az előjátékra emlékeztető hatalmasan zengő akkordsorral: *Es-DES-C* dúrhármasok mixtúrája, a záradékban nagyhatású vezetőhang késleltetés, majd megszólal a Kodálynál oly takarékosan használt háromvonalas *c* a szopránban (lásd a *Budavári Te Deum* záró csúcspontját): beteljesült a mű!

Szóljunk a *Laudes organi* néhány különleges jellegzetességéről, szépségéről!

Több igen jelentős tercron fordulatot találunk a műben. Az első kórusrész *F-dúrban* ér véget, majd az orgona *Des-dúr*, *Fes-dúr* akkordjai fölött szólal meg a szekvencia-téma újabb változata, a „*Musice! milites...*” katonainduló. A zárófuga hangnemi felépítése: *F-dúr-Des-dúr-A-dúr-F-dúr*. A mollszubdomináns mediánsát követve, a dominánst is ennek mediánsa helyettesíti, kiteljesítve a distanciás oktáv-ostást. Az imént említett „katonainduló”, amely megjárta *ges-moll* poklát is, a 117. ütem *As-szeptimje* után hirtelen *C-dúrra* ragyog fel! (Ezt az *As-szeptimet*, utólag, *C-dúr* bővített kvintszekszjtjének érezzük.) Csodálatos fokozást hoz a 227. ütemtől az az egyszerű autentikus lépésekből építkező szekvencia, amely a *C-dúr* kiindulásból pillanatok alatt felröpit a *Gis-dúr* szédítő magasságába, hogy egyszerre ismét egy ragyogó *C-dúr* kvártszekszten találjuk magunkat! Ez a szintén plagális, hangzásában az előzővel ugyan szinte megegyező fordulat hatásában egészen más, mert a *Gis-dúr* más jelentésű szubdomináns a *C-dúrban*, mint az *As-dúr*! (Vö. Bárdos: *Egy „romantikus” moduláció* – Zenetudományi tanulmányok Mozart emlékére, Akadémiai Kiadó, 1957.) Még tovább fokozza Kodály az elért *C-dúr* kvártszekszt hatását

azzal, hogy azt átmenőnek minősítve, tovább vezeti – mintha csak újabb bővített kvintszeksztet hallottunk volna – *H-dúr* dúr-moll tercű dominánsszeptimjére.

A szekvenciát újabb szekvencia követi, ezúttal az orgona közjátékában. A Kodály-művekben ritkán hallható kettőstercű szeptimakkordokból vezet el ez a rögtönzzerű szekvencia, az előző csúcs dinamikai kitörését elcsendesítve, egy álzárlaton keresztül az ezúttal sejtelmes, nyugodt *Des-dúr*ba. Az orgona pedálbasszusának *des*-orgonapontja fölött újabb, lassú, de egyre hatalmasabb fokozás következik. A szekvencia-téma „fejét” imitálva éneklí a három felső kórussszólam, majd a basszus ugyanezt a témát augmentálva hozza, közben a szólamok egyre feljebb kapaszkodnak, míg csak meg nem szólal egy koronás akkord: a *des*-re épített dominánsnónhangzat, amely váratlanul – plagálisan – *F-dúr* kvártszeksztre oldódik, hogy az orgona közjátéka szokás szerint ismét lecsendesítse a felkavart indulatokat. Jelentős az előbb említett nónakkord, hiszen az utójátékban a záró *F-dúr* hangzatot megelőző váltóakkord sem más, mint a nápolyi *ges*-hangra épített dominánsnónhangzat, amely plagális álzárlaton oldódik a záróakkordra.

Számos meglepő félzárlatot hallunk a műben. A 153. ütemben induló játékos *G-dúr* fugató – az előjáték tokkáta-szerű hangvételét idézi – váratlan *h-moll* félzárlaton ér véget, majd az ezt követő virtuóz pedálszólós közjáték a félzárlatot ismételve csendesít le és vezet tovább. A zárófuga tematikus anyaga is egy váratlan *fis-moll* félzárlaton akad meg.

Meglepő a „katonainduló” fugatójában, hogy a basszus, majd a tenor *Des-dúr* *dux*-témája után az alt *comese D-dúr*ban (!) hangzik fel. A nápolyi hangnemnek érzett folt megjelenése hallatlanul üdének hat az előtte és utána hangzó *Des-dúr* zene tengerében, hát még, ha a rövidesen sorra kerülő *ges-moll*ra gondolunk! Elemzett kórusrészletünk a már említett *C-dúr* kitisztulás után egy bizonytalan, hangnemet ködösítő bő kvintes *C-dúr*ban csendesedik el, hogy egy *egészhangú skála* vezessen el a következő részhez. Az egészhangú skála használata igen ritka Kodálynál, bár akkordként és szintén formai átvezetésnél már megtalálható a *Meditáció egy Debussy-téma felett* c. fiataalkori zongoradarabjában is.

Szóljunk végül arról a témáról, amely a zárófuga *fis-moll* félzárlata után bukkan fel. Jellegzetesen *barokk* hangszerezés téma, akár J. S. Bach is írhatta volna. (Az *Orgona dicséretéből* hiányozhat-e egy utalás az orgona-irodalom fénykorára?) Két részből áll ez az egyenletes ritmusú „barokk” téma: súlytalan helyen egy lefelé irányuló pentachord hangjait halljuk, közben, a súlyos helyeken a pentachord csúcshangja repetál. A metrikus elhelyezés fordított a barokkban megszokotthoz képest: ott a statikus ismétlődő hang felütéssel kezd és fonja körül a súlyra kerülő, dinamikus dallamhangokat. Népdalaink jellegzetessége, hogy kerülik a felütést. Vajon ez az indítéka, hogy Kodály „barokk” témájában felcserélte a szokásos súlyviszonyokat? Izgalmas hangnemi utat tesz meg az ötször elhangzó téma: *h-moll–A-dúr; Gis-dúr; g-moll–F-dúr*. Az első és az utolsó két hangnem egymás közt tonális keretben érthető, e négy hangnem egymásutánja felfogható egy merész szekvenciának. De középben a messzi távolban, öt, illetve tíz kvinttel feljebb lebegő *Gis-dúr* álomvilága? Költsői ötlet a mechanikus szimmetria megbontására, egy magasabb Rend megteremtésére!

Színes, változatos mű. Egységes is! A tematikus egységen kívül a végig csaknem azonos tempó forrasztja egybe a formát. Meglepő, de a háromszázhetvenhét ütemen belül mindössze árnyalati tempóeltéréseket találunk! A változatosságot a felsorolt stílusjegyek közül főként a hatalmas fokozások és a fokozatos, lírai megnyugvások okozzák. Egy letisztult, bölcs, humanus, minden sallangtól mentes, valóban klasszikus remekművel állunk szemben. Hozzáfoghatót és hasonlíthatót Beethoven utolsó vonósnégyeseiben találhatunk.

Laudes organi, az orgona dicsérete, el nem múló dicsérete a Művészetnek, amely az Emberhez szól.

Méltó záróköve egy hatalmas életműnek.

SZESZTAY ZSOLT

TV-SZEMLE

A TV-NÉZŐ

A legutóbbi tv-szemlében – a hatodik adásnap bevezetésének apropóján – a televízió és a néző kapcsolatáról volt szó, de ez a kapcsolat, lényegét tekintve, elsősorban a televízió oldaláról kapott megvilágítást. Pedig a másik – nem szükségszerűen ellenkező – oldal nem kevésbé érdekes, társadalmilag elgondolkasztó, annál is inkább, mivel a televízió is több vitaműsorban foglalkozott a témában fölmerülő problémákkal, mindenek előtt a gyerek és a televízió szempontjából. A „kapcsolat” természetesen nem szűkíthető le egyfelől a gyerekekre, másfelől a televízióra, legfeljebb egy szűken vett pedagógiai értelemben. Az 1 millió 200 ezer előfizető azonban az ország összlakosságának a 12 százaléka. Tehát tömegtényező, melynek kulturális mozgása a televízió hatására mind észrevehetőbben kezd lelassulni, a televízió a családon belül mindinkább kulturális hatalommá válik. A televízió idevágó vitaműsorai is jelzik – de rendszerint nem a televízióval kapcsolatban – a civilizálódó ember egyre zártabb s ridegebb izoláltságát, az egyik családnak a másik családtól való fokozatos eltávolodását. Ezt (más tényezőkkel együtt) a televízió is segíti elmélyíteni. Hogy a televízió mennyiben jelent hátrányt és mennyiben előnyt, hol a helyes kulturális mozgás reális határa, hol találkozunk az ésszerű kényelem az ésszerűtlen lustassággal – ennek tüzetes vizsgálata a következő évek kutatómunkájába tartozik. Az úttörő jellegű művek már megjelentek. Széles témakörük és sokaságuk is jelzi: korunk nagy tömegkulturális problémája a televízió körül rajzolódik ki.

A Szabó Ervin Könyvtár a közelmúltban jelentetett meg egy érdekes és tanulságos bibliográfiát. (Vágh Mária: Szabad idő) mely többek között százötven olyan könyvet, illetve tanulmányt (hazait s főleg külföldit) ismertet, amely az ember szabad idején belül a televízió hatásával foglalkozik. Íme, néhány figyelemreméltó helyzetkép:

Az amerikai Bogart tanulmánya szerint ugyan bármekkora változást is hozott a televízió, az amerikai életformát nem alakította át, hanem a meglévő keretek közé épült be; de egy másik tanulmányíró, Kaplan, a kutatásai alapján már beisméri, hogy a televízió az autóval ellentétben házhoz köti a tulajdonosát, s mivel Amerikában a nézési átlag heti 16–18 óra, a televízió az átlag szabad idő mintegy harminc százalékát foglalja le.

A francia Dumazedier beisméri, hogy a televízió hatására megváltozott a szabadidő szerkezete. Franciaországban 1957-ben még csak a családok 2 százalékának volt tv-készüléke, 1964-ben már 30 százalékának, és az átlag francia heti 16 órát ül a képernyő előtt.

Az angol Gavron különösen a „kisgyermekes, otthonmaradó fiatal munkásfelelősök és közeposztálybeli asszonyok” szempontjából vizsgálja a televízió szerepét, és arra a megállapításra jut, hogy ezeknek a nőknek csaknem egyetlen szórakozási-művelődési lehetősége a televízióműsor.

Az olasz Gismondi azt fejtegeti, hogy a korábbi években csak a vendéglőkben és a kávéházakban voltak tv-készülékek, ez sajátos helyzetet teremtett: a családok közösen jártak szórakozni adásidőben. Az utóbbi időben azonban a televízió bevonult a családba, s a szerző megjegyzi, hogy a katolikus egyház mind több beleszólást, „rész”-t kér a műsorpolitikából, érthető okok miatt, hiszen a televízió különösen a fiatalok közt népszerű.

A nyugatnémet lakosság 30 százaléka a szombat estét a képernyő előtt tölti – Silbermann könyve szerint.

A G. V. Oszipov és munkatársai által szerkesztett tanulmánykötet szerint a szovjet munkások szabadidejük 33 százalékát fordítják színházra, televízióra, mozira.

A budapesti GANZ-MÁVAG dolgozóinak 39 százaléka rendszeres televíziónéző...

A kissé hosszás felsorolás (a bibliográfia segítségével) legfeljebb abban megnyugtató benyomást kelt, hogy a „tv-kór” nem csupán nálunk fenyegeti a szélesebb értelemben vett művelődést (az egészségre kötelező testmozgásról nem is beszélve.) Szemérmesebb statisztikusaink azt mondják, hogy Magyarországon a heti tv-nézés két-három órával rövidebb a nyugateurópai átlagnál. Nos, ez – gondolom – kissé kétségbevonható. A hat adásnap, beleértve a szombati, vasárnapi műsort, a híradókat, a filmeket, színházi közvetítéseket, stb. nyilván több időt lekötnek, mint heti tizenhárom órát. Épp a televízió egyik februári riportműsora szerint nem ritka az olyan család, ahol a heti nézési átlag 25–27 óra!

A televízió – most már egymillió előfizetőn jóval felül – komoly társadalmi tényező, a tömegkulturában kétségtelenül eredményes hatásaival, de mind komolyabban leselkedő veszélyeivel együtt. A televízió nálunk különösen az utóbbi 6–7 évben, a részletvásárlási akció megnyitása óta terjedt el. Nem kétséges, hogy a televízió térhódításával együtt megfigyelhető az át-

lagos tömegszínvonal emelkedése – a politikai tájékozottság tekintetében feltétlenül, de részint a kulturális színvonal tekintetében is, hiszen tagadni nem lehet, hogy a televízió – minden probléma mellett is – többségében igényes, elfogadható műsort sugároz. Javult a televízió műsorszínvonala, három–négy évet véve alapul, ez biztos. Másfélmilliós nézőszámmal ez nem kis művelődéspolitikai szempont. Falun különösen meglátszik a televízió hatása – izlésben, divatban, magatartásban, beszédstílusban – a hajszoltabb városi ember számára pedig inkább jótékony kikapcsolódást, pontos és kényelmes tájékozódást jelent. Különösen jelentékeny segítséget nyújt a televízió a gyerekek számára. Nem régen mondta a tv-műsorban egy vidéki pedagógus: az iskola nem tudja elvinni a gyerekeket például Csepelre, vagy a különböző bányauzemekbe, de a televízió segítségével mindenhova eljuthatnak.

Ennyi jó tulajdonság mellett mégis veszélyekről kell beszélni? Miben foglalhatók össze ezek a veszélyek, és mennyiben jelentenek valóban „veszélyt”?

Az izolálódást már említettem. Ennek a jelenségnek több ismert oka van, kiegészítő okként nyugodtan odasorolhatjuk a televíziót. Volt idő, amikor a televízió, mint készülék: családi köröket alakított ki (hosszú ideig humoristáink kedvenc témaköre volt ez), de ma, miután mindenki vehet (és vett is) magának televíziót, ezek a sokat szatirizált körök nagyrészt megszűntek, mindenki igyekszik a maga kis családi körében „hódolni” a tv-műsornak. A nagyobb veszély mégis abban jelentkezik, hogy a televízió kulturális közszükségleti cikk lett. Amennyire jó ez, egy ponton túl annyira veszélyes is lehet. Az angol Gavron a „kisgyermekes, otthon maradó fiatal munkásfelelősökről és középosztálybeli asszonyokról” beszél. Nálunk is, sok százezer háziasszonynak szinte egyetlen szórakozása a televízió, mert csupán erre jut ideje, s különben is estére úgy elfárad, hogy olvasni sincs energiája. Bizonyos értelemben még fokozottabban érvényes ez a munkaviszonyban álló dolgozó nőkre, asszonyokra. A férj, aki a munkából hazajön, a legtöbbször a televízióra bizza a szabadidejét, különösen a téli idényben, amikor a műsor nem egyszer egyetlen forrását jelenti a művelődésnek. A gyerekek külön kategóriát képviselnek. A már említett februári vitaműsorban egy tanítónő elmondta, hogy az elsőosztályosai reggel kilenckor elaludtak az iskolában, és a faggatásnál kiderült, hogy a gyerekek közül tizenketten előző este végignézték Angyal soros kalandját. Egy másik iskolában a 34 harmadikos általános iskolás közül 17 előző este végignézte a Hitvesi ágy című filmet. A legnagyobb veszélyt okozza, amikor a szülő minden nevelési problémát a televízió eszközeivel akar megoldani. S mennyi ilyen eset előfordul!

Ha jól meggondoljuk, ez nem is pusztán művelődési kérdés, hiszen az 1 millió 200 ezer tv-készülék mellett nem mentek tönkre a színházaink, nem zártak be a mozik, legfeljebb átcsoportosulásokra került sor. A könyv, az olvasás veszített nyilván a legtöbbet ebben a „csatározásban”, amely megint nem könyvforgalmi kérdésként jelentkezik, hanem az otthon sorakozó olvasatlan kötetek kérdése. Nem pusztá művelődési (vagy műveltségi) probléma ez, hanem az életmódé. Az izolálódás, a televízió egyeduralma a lakásajtón belül végül is messzebb vezet a kulturális kérdéseken – a mozgásszegénységhez, az eredeti dolgok gyors és felületes pótlásaihoz, a fokozatosan lanyhuló egészségi állapothoz, túlkényelmesedéshez...

A helyzet nyilván nem aggasztó, mint ahogy nem azok a civilizáció során fellépő más problémák sem, csupán az arányok reális értékére kell élesebben figyelni. Az arányokra, amelyekről – a tv-műsor oldalát tekintve – a legutóbbi tv-szemlében, mint kulcskérdésről volt szó. Nincs ez másként a tv-néző szempontjából sem.

THIERY ÁRPÁD